

BORGARTING LAGMANNSRETT

DOM

Avsagt: 3. februar 2020

Saksnr.: 17-200908ASD-BORG/01

Dommere:

Lagdommer
Lagdommer
Ekstraordinær
lagdommer

Pål Morten Andreassen
Elisabeth Wittemann
Dag A. Minsaas

Meddommere:

Sivilingeniør
Rådg. ing.

Håvard Espelin
Anne Haugan Kise

Anke
Ankende part

Nortura Sa

Advokat Randi Sagård
Advokat Pål-Martin
Abell
Advokat Arve Martin
Bjørnvik

Ankemotpart

Aig Europe Limited

Advokat Eldar Buttedal
Haugen

Ankemotpart

Cowi AS

Advokat Hanna Sofie
Faye-Schjøll Engesæth
Advokat Are Hunskaar
Advokat Eldar Buttedal
Haugen
Advokat Hanna Sofie
Faye-Schjøll Engesæth
Advokat Are Hunskaar

Norturas fabrikk på Hærland

Saken gjelder krav om erstatning for mangelfull utførelse av prosjekteringsoppdrag og den prosjekterendes honorar.

I. Sakens bakgrunn

Den innledende del av beskrivelsen av sakens bakgrunn nedenfor er hentet fra tingrettens dom, som fortsatt er dekkende, likevel slik at det er foretatt bearbeidelse med presiseringer og suppleringer av enkelte forhold.

Saken gjelder oppdrag for Nortura SA (heretter Nortura) som Cowi AS (heretter Cowi) hadde som rådgivende og prosjekterende ingeniør. Oppdraget ble gjennomført i forbindelse med bygging av et nytt kalkun- og kyllingslakteri i tilknytning til Norturas eksisterende anlegg på Hærland i Eidsberg kommune.

Slakteriet utfører slakting, skjæring, bearbeiding og pakking av kylling og kalkun. Anlegget inneholder den mest avanserte teknologien på markedet og har en effektivitet som langt overstiger andre anlegg i Norge. Det har en kapasitet til å slakte, skjære og pakke over 12 500 kyllinger og 1 000 kalkuner pr. time.

Nortura krever erstatning fra Cowi med 47 millioner kroner og prisavslag/tilbakebetaling av honorar med 35 millioner kroner. Erstatningskravet bygger i korte trekk på en anførsel om at Cowi har begått rådgivningsfeil, og at dette har medført et betydelig antall endringsmeldinger og tilleggsvederlag til entreprenørene. Krav om prisavslag/tilbakebetaling er basert blant annet på at Cowi hadde gitt bindende honorarestimater, og at Cowi ikke kontraktsmessig har varslet om overskridelser av estimatene samt drevet urasjonelt.

Nortura har i tillegg saksøkt Cowis forsikringsselskap AIG Europe Limited (heretter AIG). Cowi har reist motsøksmål med krav om betaling av honorar med 3 877 392 kroner.

Konsernet Nortura er et samvirkeforetak som eies av 18 800 egg- og kjøttprodusenter i Norge. Slakting, skjæring, videreforedling og pakking for distribusjon er kjernen i virksomheten. Nortura har et trettitalls produksjonssteder i landet.

Cowi et internasjonalt rådgivende ingeniørselskap med over 7 300 medarbeidere som blant annet er spesialisert innen rådgivning og prosjektering av bygg og anlegg for matproduksjon. Cowis avdeling i Odense, Danmark har den ledende konsulentkompetansen på næringsmiddelbygg og utstyr. I Norge har Cowi over 1 100 medarbeidere og har blant annet kontor i Fredrikstad.

Konsernstyret i Nortura besluttet i mai 2011 å gjennomføre en utredning som skulle gi en kostnadseffektiv og konkurransekraftig fjørfestruktur (prosjekt lønnsom fjørfestruktur 2011 - LFS). Utredningen ble gjennomført av en intern prosjektgruppe i Nortura med bistand av konsulenter fra Cowi og Faveo, et konsultentselskap innen profesjonell prosjektledelse. Cowis oppdrag var å kartlegge de relative forskjellene mellom syv alternativer for en fremtidig fabrikkstruktur for produksjon av hvitt kjøtt i Nortura. Rapporten skulle danne grunnlag for konsernledelsens beslutning om hvilket alternativ som ville gi best resultater på sikt, men ikke danne grunnlag for prosjektets økonomiske ramme. Kostnadsberegning av det valgte alternativet skulle utføres i en senere fase. LFS-rapporten forelå 17. november 2011.

Norturas konsernstyre besluttet 1. desember 2011 at Norturas eksisterende fabrikk på Hærland skulle utvikles til Norturas hovedfabrikk for kylling og kalkun. På dette tidspunktet var ikke kostnad og tid vurdert.

Nortura og Cowi inngikk avtale om rådgivningsoppdraget 17. februar 2012 basert på kontraktstandarden NS 8402 med honorering etter medgått tid.

Byggeprosjektet omfattet følgende hovedelementer:

- Renseanlegg
- Utomhusområder
- Renovering av gammelt bygg (bygg C) samt oppføring av nytt bygg (bygg D) «utenpå» bygg C, herunder sammenkopling av det nye og det gamle.
- Anskaffelse av prosessutstyr, så som slaktemaskiner m.v.
- Flytting av prosessutstyret fra det eksisterende kalkunslakteriet på Rakkestad til Hærland. Dette utstyret skulle også integreres med nytt utstyr.
- Etablering av all teknisk infrastruktur, så som ventilasjon, VVS, varme/kulde og elektrisitet inklusive maskintilkoblinger som er nødvendig for at bygget skulle kunne betjene det prosessutstyret som skulle installeres.

Om organisering av prosjektet

Organiseringen av prosjektet ble gjort på en måte som er normalt for et prosjekt av denne type og størrelse. Prosjektet har i hovedsak bestått av en styringsgruppe, en prosjektgruppe og flere forskjellige delprosjektgrupper.

Styringsgruppen

Prosjektets øverste organ var styringsgruppen. Styringsgruppen var bemannet av Nortura, og ble ledet av konserndirektør Egil Olsvik. Styringsgruppens ansvar var å følge opp prosjektgruppen og håndtere saker som gikk ut over prosjektgruppens mandat.

Prosjektgruppen

Prosjektgruppen bestod i hovedsak av prosjektleder samt leder/nestleder for de forskjellige delprosjektene. Prosjektgruppen skulle sørge for den operasjonelle ledelsen av prosjektet. Fabriksjef på Hærland, Kai Fjeld var prosjektleder. Cowi var en del av prosjektgruppen som leder og nestleder for delprosjektet prosjektering.

Delprosjekter

Prosjektet bestod av flere delprosjekter. Nærværende sak berører særlig delprosjektet «prosjektering». Dette delprosjektet ble ledet av Uffe Jensen fra Cowis avdeling i Odense frem til og med Basic Design i januar 2013. Uffe Jensen ble erstattet av Øystein E. Andersen fra Cowis avdeling i Fredrikstad fra og med Detail design. Nicolay Linde var assisterende prosjekteringsleder og deltok også i prosjektgruppemøter.

Øvrige delprosjekter ble ledet av personer fra Nortura. Byggeledelsen ble forestått av A.L. Høyer Askim AS v/Dag N. Kristiansen.

Rollefordelingen mellom partene var beskrevet i Cowis notat av mai 2012, revidert i oktober 2012 og februar 2013. Samtlige ledere og disiplinledere ble beskrevet med ansvar for økonomi, tid og kvalitet innenfor sitt ansvarsområde.

Hovedtrekk i utviklingen av prosjektet

Prosjektet ble gjennomført med en hovedentreprise for grunn- og bygningsarbeider, byggherrestyrte sideentrepriser for de tekniske fagene og med direkte byggherreleveranser av alt prosessutstyr. Veidekke ble valgt som hovedentreprenør.

Gjennomføringen av prosjektet hadde fire hovedfaser: Conceptual design, Basic design, Detailed design og byggefasen.

Felles for alle de fire fasene var at de dro mer ut i tid enn det som var forutsatt da prosjektet startet. Vesentlig i saken er at prosjekteringen ikke var avsluttet da byggefasen var i gang, hvilket var fordyrende for prosjektet.

Fase 1: Conceptual design (konseptfase – også benevnt CD)

Fasen hadde varighet fra februar 2012 til mai 2012.

Fase 2: Basic design (forprosjekt – også benevnt BD)

Fasen hadde varighet fra mai 2012 til januar 2013.

Første versjon av Basic Design (BD1), ble ferdigstilt 28. juni 2012. Det ble etter dette besluttet å ferdigstille kontrahering av prosessutstyr for kylling før avslutning av fasen. Den nederlandske leverandøren Marel Stork Poultry Processing B.V. (heretter kalt «Stork») ble valgt.

Ordrebekreftelse ble sendt fra Stork 7. desember 2012. Nortura betalte første avdrag kort tid etter dette. Det er ikke omstridt mellom partene at det pr desember 2012 forelå en rettslig bindende avtale mellom Nortura og Stork. Kontrakten med Stork ble imidlertid ikke signert før høsten 2013.

Ny versjon, BD2, forelå fra Cowi 20. november 2012.

Det oppstod uenighet mellom Nortura og Cowi om honorar og påstander om ufullstendig/feil prosjektering i desember 2012. Partene hadde møter om dette 5. og 21. desember 2012 og 9. januar 2013. Den 6. februar 2013 etterga Cowi honorar med 1 500 000 kroner på den forutsetning at Nortura frafalt krav på de forhold som var fremmet mot Cowi.

Fase 3: Detailed design (detaljprosjektering, også benevnt DD).

Detaljprosjekteringsfasen avsluttes normalt med utarbeidelse av anbudsunderlag som skal kunne gi entreprenørene tilstrekkelig informasjon til å kunne utarbeide pristilbud på sine arbeider.

Fasen startet sommeren 2012 for renseanlegg og utomhus, og ombygging av eksisterende bygninger. For nytt bygg D startet detaljprosjekteringsfasen i januar 2013. Cowis avdeling i Fredrikstad overtok samtidig prosjekteringsansvaret fra Cowis avdeling i Odense.

Etter en besparelsesrunde som endte i BD2, ble det opprinnelig planlagt å avslutte fasen med anbudsutsendelse på bygg D for alle fag og entreprenører våren 2013. Deretter ble utsendelse av entreprisene utsatt ytterligere og spredt til perioden juli til oktober/november 2013. Partene er uenige om årsaken til dette, et spørsmål som står sentralt i saken. En av

problemstillingene i saken gjelder låsing av Storks layout og betydningen av dette. Partene ser forskjellig på hvem som har ansvaret for at layouten ikke ble låst. De ser også forskjellig på konsekvensene av dette. Informasjon og kontakt mellom partene, særlig vedrørende status for prosjektet, er også et tema i saken.

Oppstart av byggarbeidene for bygg D skjedde i oktober 2013. Etter dette måtte den videre prosjektering skje parallelt med byggarbeidene.

I juni 2013 oppstod det ny konflikt mellom Nortura og Cowi, særlig om hvorfor det ble forsinkelser i prosjektet. Sentral korrespondanse i den forbindelse vil bli vurdert under lagmannsrettens vurderinger.

Den 10. juli 2013 sendte Cowi ut anbudsgrunnlag for bygg. Anbudsgrunnlaget ble etter dette supplert av tre addendumer.

Den 7. oktober 2013 ble avtaledokumentet med Stork signert. Den 8. oktober 2013 ble layout til Stork låst, med unntak av to områder hvor det fortsatt skulle være mulig å gjøre endringer (MUK- og avfallsrom).

Entrepisen for elektro ble sendt ut 08. november 2013.

VVS-entreprise ble sendt ut 29 november 2013. I denne var vakumanlegg ikke tatt med. Beskrivelse av vakumanlegget ble sendt ut som et addendum i slutten av januar 2014.

Fase 4: Byggefasen

Fasen startet med utomhusarbeider, etablering av renseanlegg og renovering av eksisterende bygningsmasse vinteren 2012/13. For nytt bygg D gikk Veidekke, som nevnt, i gang i oktober 2013.

Fra og med mai 2014 hadde alle entreprenørene startet sitt arbeid. Etter noen uker sendte de fleste av entreprenørene varsler om manglende arbeidsunderlag. Den 23. mai 2014 sendte Norturas advokat brev til Cowi som påpekte viktigheten av at arbeidsunderlaget må være på plass, og at Cowi må ha tilstrekkelig bemanning for prosjektet. Brevet henviste også til at «Nortura har reklamert en rekke ganger over feil ved prosjekteringen og forsinkede tegninger».

I august/september 2014 varslet entreprenører igjen om vesentlige mangler/forsinkelser i forbindelse med tegningsunderlag.

I september 2014 ble det innført daglige morgenmøter på byggeplassen, hvor også Cowi deltok.

Kyllinganlegget ble ferdigstilt i desember 2014, og driften av dette ble satt i gang. I januar 2015 inngikk Nortura og Cowi en fastprisavtale for ytterligere arbeid. Kalkunlinjen ble flyttet fra Rakkestad og inn i det nye anlegget våren 2015.

Det er enighet mellom partene at fabrikken fikk en tilfredsstillende produksjon med god kvalitet. Med et mulig unntak for det som gjelder Norturas «øvrige krav», se punkt 2.2.11 nedenfor, inneholder tvisten ikke anførsler om at Nortura har fått et produkt som er mangelfullt. Det er videre enighet mellom partene om at fabrikken ble ferdigstilt rettidig innen den siste tidsplanen som var akseptert av Nortura.

Entreprenørene fremmet rundt 450 endringsmeldinger som baserte seg på at entreprenørene ikke kunne gjennomføre arbeidet på den måten som var forutsatt. Særlig hadde entreprenørene av ulike grunner behov for langt mer ressurser for å gjennomføre sine oppdrag.

Frem til juni 2015 bistod Cowi Nortura med å gjennomgå og besvare endringsmeldingene fra entreprenørene. I det vesentlige ble entreprenørenes endringsmeldinger godtatt. Slike endringsmeldinger medfører normalt at byggherrens kostnader øker.

Nortura har i anledning erstatningskravets størrelse vist til 180 av endringsmeldingene. Nortura er av den oppfatning at endringsmeldingene er et egnet innspill til erstatningsutmålingen som nødvendigvis må bli skjønnsmessig. Cowi har på sin side generelt, samt konkret knyttet til flere av de enkelte endringsmeldingene, imøtegått dette og anført at det ikke er årsakssammenheng mellom endringsmeldingen og feil som skal være begått av Cowi.

Kort om enkelte byggetekniske løsninger og prosessutstyr som har vært gjennomgått under ankeforhandlingen

Det dreier seg om et komplisert byggeprosjekt. Gjennom prosjektperioden har det vært et stort antall løsninger av bygg og prosessutyr. Flere av disse har også vært gjennom en utvikling som har strukket seg over flere av prosjektets faser. I alminnelighet vil endringer i de senere faser bli dyrere enn de som gjøres i de første fasene.

Partene har under ankeforhandlingen på en detaljert måte gjennomgått mange av de byggetekniske forholdene. Det vil føre for langt å redegjøre for disse i detalj. Imidlertid nevnes at lagmannsretten blant annet har fått belyst følgende forhold:

- Flytting av sør-veggen.
- Fundamenteringsløsning bygg D inn mot eksisterende bygg C.
- Behovet for en messanin over livdyravdeling og i teknisk rom.
- Flere søyler, som i flere omganger ble flyttet.
- Flytting av teknisk rom for å frigjøre plass til kontordel.

- Arealbehov i teknisk rom for kjøle- og varmesentral.
- Vakuumtransportanlegg.
- Tilkoblinger til produksjonsutstyr

Partene synes i stor grad å være enige i de ytre faktiske forhold når det gjelder de byggetekniske forhold. Partene er imidlertid uenige om hva som er årsaken til flere av de byggetekniske løsningene og endringene. I hovedtrekk har Cowi anført at dette skyldes ønsker og beslutninger fra byggherren. Nortura har på sin side i hovedtrekk, og med unntak fra at det er erkjent at ny bedøver ble bestilt av Nortura, anført at de aktuelle forhold skyldes beslutninger fra Cowi.

Budsjettutvikling og økonomi i prosjektet

Fra tingrettens dom gjengis oversikten nedenfor over budsjettutvikling og økonomi i prosjektet som ikke er bestridt av partene. Lagmannsretten forstår det slik at oversikten gjelder alt arbeidet som Cowi har gjort og byggebudsjettet for samtlige entrepriser.

Pr. oppstart av detaljprosjekteringen:

	Honorarestimat COWI:	Totalbudsjett:
Januar 2012	MNOK 25	MNOK 417
Februar 2013	MNOK 35	MNOK 516

Pr. oppstart av byggentreprisen:

	Honorarestimat COWI:	Totalbudsjett:
Oktober 2013	MNOK 52	MNOK 597

Sluttresultat:

	COWIs honorar:	Totalkostnader:
Oktober 2013 [Skal være 2015]	MNOK 84	MNOK 772

II. Tingrettens dom

Nortura innga stevning for tingretten 10. mars 2016. Fredrikstad tingrett avsa 16. oktober 2017 dom med slik domsslutning:

I hovedsøksmålet:

1. COWI AS frifinnes.
2. AIG Europe Limited frifinnes.

I motsøksmålet:

Nortura SA dømmes til å betale COWI AS 3 877 392 kroner, med tillegg av forsinkelsesrente fra forfall til betaling skjer.

I begge søksmål:

COWI AS og AIG Europe Limited tilkjennes sakskostnader med 13 488 180 – trettenmillionerfirehundreogåttiåttetusenettthundreogåtti – kroner. Beløpet forfaller til betaling 2 – to – uker etter at dommen er forkynt.

Dommen ble avsagt under dissens (2-1). For så vidt angår spørsmålet om erstatningsansvar kom flertallet til at Nortura ikke har reklamert rettidig over de feil som gjøres gjeldende og at Nortura ikke har opptrådt grovt uaktsomt. Mindretallet vurderte at det forelå rettidige reklamasjoner og at Nortura hadde opptrådt grovt uaktsomt. Flertallet kom, i motsetning til mindretallet, til at Norturas krav om tilbakebetaling ikke førte frem. Tingretten kom enstemmig til at Cowis krav på godtgjørelse for arbeid som ikke var honorert førte frem i sin helhet.

III. Behandling av saken i lagmannsretten

Nortura har anket dommen til Borgarting lagmannsrett. I hovedsak står saken i bevismessig samme stilling som for tingretten. Partene har imidlertid fremlagt ytterligere dokumentbevis. Av disse har Nortura blant annet vektlagt referater fra interne styringsgruppemøter i Cowi som har blitt fremprovosert under saksforberedelsen. Det har under saksforberedelsen blitt avholdt et fysisk planmøte og et uformelt saksforberedende møte.

Den 27. mai 2019 avgjorde lagmannsretten ved kjennelse at Norturas erstatningskrav ikke skal delvis avvises, for så vidt angår den del som bygger på endringsmeldinger som ikke ble dokumentert for tingretten. Den 19. august 2019 avgjorde lagmannsretten ved kjennelse at en større mengde med dokumenter som Nortura fremla 11. juni 2019, som var siste dag for saksforberedelsen, ikke skulle avskjæres som bevis.

Ankeforhandling er holdt i perioden 17. september – 14. november 2019 i Borgarting lagmannsretts hus. Retten ble satt med to sivilingeniører som fagkyndige meddommere. Det ble gjennomført befaringsavfering av fabrikken, som saken gjelder, på Hærland. 30 vitner ga forklaring. Om bevisføringen for øvrig, og om prosessuelle avgjørelser under ankeforhandlingen, vises til rettsboken. Det har blitt holdt tre domskonferanser.

IV. Den ankende parts anførsler

Den ankende part, **Nortura SA**, har i hovedtrekk anført:

1. Norturas erstatningskrav

1.1 Generelt

Cowi har vist liten vilje til å opplyse saken. Nortura har brukt store ressurser på å få saken bedre opplyst, og det har vært nødvendig å fremsette flere provokasjoner. Det er påfallende at Cowi brått i september 2013 sluttet å skrive referater fra møter i Cowis interne styringsgruppe, særlig tatt i betraktning at prosjektet hadde sterkt fokus internt i Cowi også hos toppledelsen.

1.2 Ansvarsgrunnlag og nærmere synspunkter på Cowis manglende oppfølging av sitt oppdrag

Det gjelder et strengt profesjonsansvar for Cowis oppdrag. Cowi har ikke bare påtatt seg selve prosjekteringen. Cowi har vært engasjert som totalrådgiver i prosjektet. Dette innebærer at Cowi har påtatt seg en betydelig omsorgsforpliktelse overfor Nortura. Cowi ga råd blant annet om følgende: sammensetting av Norturas prosjektorganisasjon, hvilke entrepriseformer/entreprisekontrakter som burde benyttes og inndelingen av entreprisene, oppdelingen av kontraktene i prosjektet.

Cowi ga råd om tidsbehovet for realiseringen av prosjektet. Nortura baserte seg på Cowis vurderinger. Underveis i byggeprosjektet ble bygge- og gjennomføringstiden skjøvet fra 1. mars 2014 til 1. desember 2014.

Cowi var ansvarlig for utarbeidelse av komplett beskrivelse av tilbudsunderlag og arbeidstegninger, herunder mengdebeskrivelser. Internt i Cowi ble det fremhevet som svært viktig at prosjekteringen skulle være 100 % komplett før tilbudsutsendelse.

Cowi var ansvarlig for koordinering mot Stork og øvrige prosessutstyrleverandører slik at en master layout kunne komme på plass i tide. For lagmannsretten, i motsetning til tingretten, har Cowi erkjent dette ansvaret, som også er nedfelt i oppdragsavtalen.

Cowi har ikke levert sin ytelse i samsvar med kontrakten og det foreligger ansvarsgrunnlag etter NS 8402 punkt 10.1.

Cowi har opptrådt grovt uaktsomt i sin rådgivning og i sin prosjektering.

Det er ikke riktig at Cowi forutsatte å skulle utføre sin detaljprosjektering etter låst layout og etter at Stork hadde brukt sine 12 uker på å ferdigstille sin detaljprosjektering. En slik forutsetning ble ikke kommunisert til Nortura.

Det er ikke riktig at Norturas kontrahering av prosessutstyr kom sent slik tingretten har lagt til grunn. Avtale med Stork ble inngått 2. november 2012. Stork bidro for fullt i prosjektet etter dette, både i møter og på annen måte. At avtaledokumentet først ble signert 7. oktober 2013, er uten betydning. Det er ikke forhold hos Stork som kan forklare hvorfor Cowi ikke fikk gjort det de skulle i prosjektet.

I Basic Design versjon 2 (BD2) var en rekke forhold vedrørende bygningslayouten ikke avklart. Dette gjaldt blant annet plasseringer av søyler av betydning for bæring av mesanin for kalkunkasser og betongdekket på nivå 4, samt plassering av sjakter for tekniske føringsveier og behov for plass til kuldeanlegget.

I detaljprosjekteringen av bygget våren 2013 ble det foretatt en rekke justeringer som var et resultat av at man ikke var kommet lengre i BD2. Innspillene fra Nortura i denne sammenheng ble gjort som ledd i en forventet og normal prosess med detaljprosjektering. Justeringene som ble gjort spilte ikke inn på prosesslayouten til Stork. Det er heller ikke andre forhold som kan forklare hvorfor prosjektet veltet for Cowis del. Justeringene som ble gjort i teknisk rom rett før sommeren 2013 burde Cowi ha hensyntatt allerede i 2012. Prosesslayouttegninger som ble utarbeidet av Cowi Danmark lå to måneder bak Cowi Norge.

Først den 24. september 2013 ble Nortura forelagt en prosesslayout som var tilpasset bygget. Bakgrunnen for at dette ikke ble gjort tidligere var manglende avklaring av bygningsmessige og andre forhold som Cowi var ansvarlig for. Cowi varslet aldri Nortura om at det hastet å låse layout og at manglende låsing ville få negative følger. Verken i risikologgen eller referatene fra toppledermøtene ble slik risiko påpekt. Heller ikke i månedsmøtene eller referatene fra disse ble dette kommunisert som en viktig risiko.

Det ble i liten grad gjort endringer i prosessutstyret og layouten for dette underveis i prosjektet. De endringene som ble gjort var tidligere reflektert i Conceptual design og de kan uansett ikke forklare hvorfor Cowi ikke fikk gjort det de skulle i prosjektet.

I mars 2013 var Cowi ikke i nærheten av å kunne sende ut noe tilbudsgrunnlag. Cowi hadde knapt jobbet med bygg D. Fristen for utsendelse ble forskjøvet etter ønske fra Cowi. Dette førte til at detaljprosjekteringen måtte skje parallelt med bygging. Risikoen som dette medførte, ble ikke forklart til Nortura. At detaljprosjektering etter dette må skje parallelt med byggefasen, kan imidlertid heller ikke forklare at prosjektet ble veltet for Cowis del. Cowi hadde seks måneder på seg fra den parallelle prosjekteringen av tilbudsgrunnlagene var ferdig til arbeidstegningene måtte foreligge.

I juni 2013 arbeidet Cowi 1337 timer med byggentreprisen. Etter at tilbudsgrunnlaget gikk ut arbeidet Cowi 11913 timer med byggentreprisen.

Underveis i prosjektet spurte Nortura om det var byggherrebeslutninger som måtte fattes eller følges opp. Nortura fikk ikke tilbakemeldinger om at noe manglet. Pr første del av juni 2013 hadde Cowi ikke kontroll på status i arbeidet med en master layout, og Cowi var ikke oppmerksomme på at prosessutstysleverandørenes leveranser påvirket Cowis tegninger og beskrivelser til entreprenørene. Dette gikk først opp for Cowi i koordineringsmøte med Stork og Nortura 11. og 12. juni 2013.

Cowi informerte ikke Nortura om den reelle statusen i prosjektet. I stedet valgte Cowi i internt styringsgruppemøte den 13. juni 2013 en løsning der man søkte å legge skylden for situasjonen på Nortura, noe som ble fulgt opp i brev til Nortura 19. juni 2013. Etter reaksjoner fra Nortura gikk Cowi i e-post av 21. juni 2013 tilbake på påstanden om at det gjensto større byggherrebeslutninger, og Nortura ble feilinformert om den reelle statusen i prosjektet.

Cowi forsømte å avklare/informere Nortura om at Cowi gikk fra å skulle levere et komplett tilbudsgrunnlag til å levere et grunnlag som var «godt nok». Beskrivelsen pr 1. juli 2013 var dårlig, lite gjennomarbeidet og ikke kvalitetssikret i tråd med interne rutiner og kravene i ISO 9000. Det ble foretatt 4 addendumer, men fortsatt hadde tilbudsgrunnlaget store mangler. Beskrivelsen manglet trapper, brannkrav, hygienekrav samt beskrivelse av grensesnitt mellom gammelt og nytt bygg. Kun en mindre andel av dører, porter og vinduer var med.

I toppledermøte 2. oktober 2013 ble det signalisert at prosjektet ville bli ferdig prosjektert innen årsskiftet. Uttalelsen motsier at det var de forhold Cowi har fremhevet for lagmannsretten som skapte utfordringer i prosjektet.

Cowi glemte, eller unnlot bevisst, å medta vakuumanlegget i tilbudsgrunnlaget uten å gi beskjed til Nortura. Cowi var for sent ute med prosjekteringen, som var mangelfullt koordinert mellom Cowi Norge og Cowi Danmark og som led av mangel på kvalitetssikring og tverrfaglig kontroll. Nortura ble verken informert om utelatelsen eller om konsekvensene av dette. Det var Cowis ansvar å innhente opplysninger i tide samt koordinere opp mot Stork. Cowi mottok nødvendig underlag, herunder datablader for vakuum, i tide ved e-post fra John Arts til Daniel Doose Jeppesen. Cowis timeforbruk viser at prosjekteringen av vakuumsrør ikke ble prioritert før det brant som verst.

Cowis manglende utarbeidelse av arbeidsgrunnlag til entreprenørene var et stort problem som preget hele byggefasen. Som en følge av dette skjøt kostnadene til entreprenørene i været. I perioden november 2013 til januar 2014 var situasjonen at 3D-modellen viste et høyt antall kollisjoner mellom røranleggene og andre konstruksjoner. Prosjekteringen fra

Cowis side tok for sent hensyn til anbefalingene fra Stork. Det foreligger ikke byggherrebeslutninger som kan forklare hvorfor vakuumanlegget ble uteglemt, mangelfullt beskrevet og hvorfor det oppstod kollisjoner.

Cowis manglende prosjektering av andre fag og tverrfaglige kontroll fikk store følgefeil for elektro som måtte vike for øvrige installasjoner. Bravidas utfordringer skyldes ikke manglende avklaringer/underlag for Stork.

Cowi hadde ikke kontroll på prosjekteringen i tilknytning til flyttingen av kalkunutstyr fra Rakkestad og feilinformerte Nortura. Cowi ga uttrykk for at merkostnadene knyttet til mangelfullt underlag ikke ville overstige 250 000 kroner på elektro og 1 000 000 kroner på VVS. Kort tid senere utgjorde merkostnadene over 4,5 millioner kroner.

Cowi mistet kontrollen over prosjektet i løpet av våren 2013. Etter dette hadde de mulighet til å gjenvinne kontrollen, men de evnet ikke dette.

1.3 Økonomisk tap som en følge av endringsmeldinger fra entreprenørene

Over en periode på et halvt år vurderte Cowi at så å si alle endringsmeldingene fra entreprenørene var berettigede. Nortura løste forholdet til entreprenørene i samsvar med Cowis råd.

Endringsmeldingene medførte at kostnadene i prosjektet ble mye høyere enn de skulle blitt. Det er Cowi som har bevisførburden for at det ikke er forhold hos Cowi som har forårsaket endringsmeldingene, jf. HR-2019-1225-A avsnitt 86. Nortura har ført bevis for at installasjonsarbeidene til entreprenørene ble påvirket negativt av Cowis forhold.

Utmålingen av erstatningen skal skje ved skjønn. Som innspill til skjønnsutøvelsen vurderer Nortura at tapet utgjør om lag 28 % av kostnaden av den samlede utbetalingen iht meldingene utgjør. Der hvor arbeidet som meldingen gjelder ikke skulle vært utført dersom feilen tenkes borte, utgjør tapet hele utbetalingen. Nortura har for enkelte meldinger også gjort gjeldende en konkret vurdering basert på enhetspriser i kontrakten. Norturas innspill til tapsberegningen er konkretisert i hjelpedokumentet NHD7.

For byggentreprisen anslår Nortura at tapet utgjør om lag 19 271045 kroner. Dette fordeler seg slik basert på antall endringsmeldinger som er angitt i parentes:

Rigg og drift (13):	882 732
Vakuum, hulltaking og hulltetting (11)	2 206 732
Brannkrav (14).	472 217
Trapper (5).	1 054 418
Dører, porter og vinduer (4)	819 901

Hygienekrav (17)	2 739 735
Støttemur syd (5)	352 502
Grensesnitt bygg C/D (12)	424 890
Kollisjoner (4)	180 621
Uegnede kapitler (3)	356 345
Manglende tegningsleveranser/urasjonell drift (4)	2 947 028
Manglende plan/arbeidsrekkefølge (5)	447 110
Øvrige mangelfulle beskrivelser (31)	3 387 045

For rørentreprise utgjør tapet om lag 9 033 799 kroner som fordeler seg slik:

Vakuumtransportanlegg (5)	3 438 920
Kollisjoner (4)	1 012 056
Manglende beskrivelse rørtilslutninger (7)	1 286 382
Manglende underlag for tilslutning kalkunlinjen (2)	1 907 279
Bruk av preisolerte rør – brannkrav (3)	1 389 162
Øvrige mangelfulle beskrivelser i rør-entreprisen	278 970

For ventilasjonsentreprisen utgjør tapet om lag 636 605 kroner som fordeler seg slik:

Feilprosjektering ventilasjon i livdyrhall (4)	251 125
Mangelfull prosjektering ventilasjonsaggregater (2)	204 669
Kollisjoner (2)	180 811

For elektroentreprisen utgjør tapet om lag 11 625 021 kroner basert på 17 endringsmeldinger.

1.4 Økonomisk tap – øvrige poster

I tillegg kommer en særskilt og konkret tapsutmåling av andre poster som totalt utgjør 6 290 048 kroner. Nortura har under prosedyren vist til sluttinnlegget hvor dette tapet er oppsummert slik:

Frostskade bygg D romjulen 2014	890 568
Økte kostnader byggeleder	2 148 176
Tilleggstag avfallshåndtering	1 090 589
Brannetting og brannvegg	664 661
Utskiftning av vinduer	200 000
Støyproblemer PRO-062	82 992
Ventilasjon kuldesentral PRO-054	26 117
Ventilasjon varmesentral PRO-056	16 700
Aspirasjonsanlegg PRO-063	900 000

Isolering/dampsperre	21 492
Isolering takhatter	137 500
Oppvarming av vaskehall	96 714
Ventilasjon vakuumpumperom	14 539

1.5 Reklamasjon

Subsidiært, for det tilfelle at lagmannsretten skulle mene at Cowi ikke har opptrådt grovt uaktsomt, gjør Nortura gjeldende at Cowi er ansvarlig for Norturas tap så langt det faller innenfor ansvarsbegrensningen i kontrakten.

Nortura har reklamert rettidig i samsvar med NS 8402 punkt 10.4. Nortura har reklamert nøytralt i tide på feil og mangler som ledet til økonomisk tap for Norturas del. Nortura har gitt en rekke reklamasjoner underveis i prosjektet og etter hvert som Nortura fikk kunnskap om sine tap og Cowis ansvar. Nortura har lojalt varslet om at Cowis ytelse var mangelfull, og at Nortura ville fremme krav.

Det er ikke nødvendig med separat reklamasjon for hver enkeltstående feil. Det avgjørende er at den prosjekterende har fått beskjed i en form og med et innhold som ga rimelig mulighet til å ivareta sine interesser.

Allerede i 2013 ga Nortura uttrykk for at Cowi selv må ta ansvar for egne feil. Nortura v/ Kai Fjeld reklamerte muntlig i toppledermøter 14. og 22. mai 2014 og ved flere tidligere anledninger. Cowi bestred ikke opplysningene fra Nortura i mai 2014 om at det tidligere var reklamert muntlig. Nortura reklamerte videre ved e-poster av 20. februar 2014, 15. mai 2014, 19. mai 2014 og i avviksmelding 6. juni 2014. Nortura sendte to reklamasjoner til Cowi 3. september 2014 og videre en rekke ganger utover 2014 og 2015 over konkrete feil og mangler.

Reklamasjonen den 20. august 2015 var uansett tilstrekkelig og i tide. Det må tas i betraktning at det dreier seg om komplekse årsaksforhold.

Cowi vurderte det selv slik at de hadde et erstatningsansvar. Dette fremgår av innkalling av 22. mai 2014 til internt møte i Cowi.

Cowi har tapt retten til å gjøre gjeldende for sen reklamasjon. Cowi har forholdt seg passiv samt gått inn i realitetsdrøftelser av de feil Nortura har anført. I Cowis brev av 14. september ble det tatt forbehold om å anføre at det var reklamert for sent. Imidlertid ble dette ikke fulgt opp i den etterfølgende korrespondansen. Først ved tilsvaret til tingretten av 29. april 2016 kom Cowis anførsel om at Cowi ikke hadde reklamert i tide.

1.6 Krav mot AIG

I medhold av forsikringsavtaleloven § 7-6 og tvisteloven § 15-2 er AIG solidarisk ansvarlig for tap inntil ansvarsbegrensningen som følger av forsikringsavtalen. Ansvarsbegrensningen er satt til 13 255 500 kroner.

AIG kan ikke høres med at forsikringsbeløpet er «brukt opp» til advokatsalær. Grov uaktsomhet fra sikrede er uten betydning for AIGs dekningsplikt, jf. forsikringsavtaleloven § 4-9 annet ledd. Denne bestemmelsen er ikke fraveket i forsikringsavtalen. AIGs ansvar omfatter både simpel og grov uaktsomhet.

Nortura anfører at AIGs forsikringsvilkår ikke inneholder en fravikelse av forsikringsavtaleloven § 4-9, og at AIG følgelig er solidarisk ansvarlig for tap inntil ansvarsbegrensningsbeløpet. Det gjøres også gjeldende at AIG uansett er solidarisk ansvarlig dersom Nortura gis medhold i sin subsidiære anførsel om at Cowi har utvist simpel uaktsomhet.

2. Norturas tilbakebetalingskrav

Nortura og Cowi avtalte honorar etter medgått tid, jf. NS 8402 punkt 12.1. Etter punkt 12.3 skal det utarbeides honorarbudsjet, og det skal gis varsler ved overskridelse av budsjettet. I avtalen mellom partene ble det avtalt at rådgiver ikke skulle overskride estimatet uten godkjenning av prosjektleder. Siste godkjente ramme pr. september 2013 var 36,5 millioner kroner. Den 4. september 2013 varslet Cowi at de ville overskride 36,5 millioner kroner i løpet av september 2013. I svar fra Nortura 9. september 2013 ble det gitt beskjed om at slik overskridelse ikke ble akseptert. Nortura har heller ikke etter dette gitt slik aksept. I månedsmøtene ble informasjon om ytterligere honorarforbruk kun tatt til etterretning med beskjed om at det ville bli diskutert ytterligere i de overordnede samarbeidsmøtene. At Nortura betalte fakturaene, er uten betydning. Det følger av NS 8402 pkt. 14.1 annet ledd at rådgiveren kan kreve betaling etter hvert som oppdraget utføres, men slik betaling «er ingen godkjenning av grunnlaget for fakturaen». Etter NS 8402 punkt 14.4 skal det foretas en oppgjørskorreksjon i forbindelse med rådgivers oversendelse av slutfaktura. Cowi forsømte å oversende slik slutfaktura.

Etter NS 8402 punkt 12.3 skal økning i honorarbudsjet varsles uten ugrunnet opphold. Cowi overholdt ikke dette. Tvert imot underkommuniserte Cowi bevisst når det gjaldt honorarestimer. Dette illustreres særlig av e-poster internt i Cowi fra Nicolai Linde i mai 2013.

Som følge av Cowis feil og urasjonelle drift har totalkostnadene langt overskredet det som var planlagt og nødvendig. Da byggearbeidene skulle begynne, forsikret Cowis ledelse om at prosjekteringen mest sannsynlig ville bli ferdig i løpet av maks tre måneder. På dette

tidspunktet ga Cowi en «total kostnadsramme» for prosjektet hvor honorarene utgjorde ca. 52 millioner kroner. Likevel fortsatte prosjekteringen gjennom hele byggefasen i ett og et halvt år. Cowis honorarpådrag økte i omfang hele veien, og sluttregningen endte på ca. 84,5 millioner kroner. Dette skyldes i stor grad de foregående rådgivnings- og prosjekteringsfeilene som medførte vesentlige mangler ved anbudsgrunnlagene, som igjen gjorde at Cowi måtte omprosjektstore store deler av fabrikk parallelt med byggingen. Videre unnlot Cowi i stor grad å sende endringsmeldinger (PRO-meldinger) til Nortura med krav om tilleggsvederlag utover honorarbudsjetten som Nortura hadde godkjent, til tross for at dette var avtalt mellom partene. I perioden fra høsten 2013 til desember 2014 – altså gjennom nesten hele byggefasen – sendte ikke Cowi én slik melding. Dette underbygger også at prosjektet ikke gjennomgikk større endringer fra Norturas side i denne perioden.

Cowi har heller ikke krav på betaling for retting som følge av egne feil. Cowi har ikke dokumentert at de har brukt tid på slik retting uten å belaste Nortura. Det er for øvrig grunnlag for prisavslag basert på mislighold etter alminnelige kontraktsrettslige prinsipper og etter reglene om tilbakesøkning.

Cowi overskred den godkjente honorarrammen med 42,5 millioner kroner. Fra dette gjør Nortura et skjønnsmessig fradrag på 7,5 millioner kroner og krever tilbakebetalt 35 millioner kroner.

3. Cowis motkrav

Cowi har fremsatt motkrav på til sammen 3 876 204 kroner. Det er ikke grunnlag for kravet.

Partene ble enige om fastprisavtale for Cowis arbeid fra og med 1. januar 2015. Fastprisen skulle blant annet omfatte bistand i forbindelse med sluttoppgjør, «kalkunavd» og myndighetspålagte oppgaver, uavhengig av Cowis tidsbruk.

Ytelsene som Cowi har krevd ekstra vederlag for, er alle dekket av ytelsesbeskrivelsen for fastprisavtalen.

Cowi måtte forstå at kravene om tilleggsbetaling var grunnløse, jf. NS 8401 punkt 10.2 femte ledd. Cowi måtte forstå at kravene var dekket av fastprisavtalen. Deler av kravene gjelder Cowis oppretting av egne feil. 17 av de totalt 34 pro-meldingene ble sendt bare to dager etter at fastprisavtalen var inngått. Cowi har dermed opptrådt illojalt og klanderverdig.

4. Renter

Nortura sendte påkrav samtidig med søksmålsvarslet av 18. desember 2015.
Forsinkelsesrenter for begge kravene løper fra og med 18. januar 2016.

5. Påstand

Nortura SA har nedlagt slik påstand:

I hovedsøksmålet:

1. Cowi AS og AIG Europe Limited (NUF) dømmes in solidum til å betale erstatning til Nortura SA fastsatt etter rettens skjønn oppad begrenset til kroner 46 830 988, likevel slik at AIG Europe Limited (NUF) sitt ansvar begrenses til kroner 13 255 500. I tillegg kommer lovens forsinkelsesrente fra 18. januar 2016.
2. Cowi AS dømmes til å tilbakebetale et beløp til Nortura SA fastsatt etter rettens skjønn oppad begrenset til kroner 35 000 000, med tillegg av lovens forsinkelsesrente fra 18. januar 2016.
3. Cowi AS og AIG Europe Limited (NUF) dømmes in solidum til å erstatte Nortura SAs sakskostnader for tingrett og lagmannsrett.

I motsøksmålet:

4. Nortura SA frifinnes.
5. Nortura SA tilkjennes sakskostnader for tingrett og lagmannsrett.

I begge søksmål:

6. Cowi AS og AIG Europe Limited (NUF) dømmes in solidum til å dekke de fagkyndige meddommernes honorarer.

V. Ankemotpartenes anførsler.

Ankemotpartene, **Cowi AS og AIG Europe Limited** har i hovedtrekk anført:

1. Norturas erstatningskrav

1.1 Generelt

Nortura Hærland er ett av Europas mest avanserte fjærkre-slakterier. Fabrikken er imponerende og ble rettidig ferdigstilt uten feil. Cowi fortjener ros for dette.

Norturas eget budsjett for prosjektet sprakk. Norturas krav må forstås ut fra et ønske om å legge skylden for budsjettsprekken på Cowi. Nortura innhentet ikke Cowis syn før søksmål ble tatt ut.

Cowi har ikke begått projekteringsfeil. Nortura prioriterte tid og kvalitet fremfor kostnad. Cowis råd/anbefalinger knyttet til flere forhold ble ikke fulgt. Dette gjaldt forutsetninger for prosjektet, faseoverganger, låsing av layout og økonomi. Cowi kan ikke gjøres ansvarlig for Norturas valg eller for Norturas ansvar under prosjektlederrollen. Nortura har i saken underslått sitt eget ansvar.

Tingrettens dom er riktig. Nortura har ikke påvist og underbygget sitt påstandsgrunnlag gjennom bevisførselen. Flere forhold i påstandsgrunnlaget er ikke underbygget på en måte som har sikret Cowi anledning til å uttale seg, jf. tvisteloven § 11-1. Dette gjelder også anførselen om at Nortura har lidt økonomisk tap. Nortura har ikke tilført saken noe nevneverdig nytt.

1.2 Ansvarsgrunnlag og nærmere synspunkter på Cowis manglende oppfølging av sitt oppdrag

Cowis ansvar omfatter utarbeiding av funksjonsbeskrivelser for prosessutstyr, projektering for bygg og tekniske fag, koordinering mellom prosessanlegg og bygninger/installasjoner. Cowi har derimot ikke ansvar for å koordinere prosessustyrslleverandørenes egen detaljprojektering. Cowi hadde heller ikke ansvar for leveransene fra entreprenørene.

Nortura er en profesjonell byggherre, og tok et bevisst valg om driftsorientert prosjektledelse gjennom Kai Fjeld. Prosjektlederen har det overordnede ansvar for det samlede prosjekt, herunder for tid, ansvar og kost samt avdekking av avvik og risiko. Nortura hadde videre ansvaret for byggeledelsen gjennom engasjementet av A.L. Høyer v/ Dag Kristiansen. Som byggherre har Nortura en plikt til å lojalt medvirke ved gjennomføringen av Cowis oppdrag, jf. NS 8402 punkt 11.

Cowi kan bare holdes ansvarlig for svikt i egen risikofære ut fra det som gjelder i kontrakten med Nortura. Cowi har en omsorgsforpliktelse, ikke en resultatforpliktelse. Oppdragsgivers interesser står her sentralt. Det aksepteres at Cowi har et strengt profesjonsansvar. Ansvaret er ikke objektivt. Ved vurderingen av ansvarets rekkevidde må det blant annet trekkes inn faktorer som kompleksitet, omfang og tiden til rådighet. Vurderingen skal ikke bygge på ren etterpåklokskap. Nortura har bevisbyrden.

Norturas avtale med utstyrslleverandøren Stork endte opp med begrensninger i Storks leveranse. Stork var også klare på at de ikke kunne detaljprosjekttere sin leveranse før godkjenning av layout. Slik avklaring ble gitt fra Nortura i oktober 2013. Innholdet i

leveransen ble først avklart da, selv om Nortura var forpliktet til å kjøpe Storks utstyr allerede i oktober 2012.

Nortura hadde ønske om fleksibilitet under prosjektarbeidet for å utvikle og optimalisere både layout og prosessutstyret. Nortura ønsket det nyeste utstyr som var på markedet. Under byggefasen ble det for eksempel bestilt en ny bedøver. Nortura hadde også et ønske om å spare finanskostnader. Norturas ønske om fleksibilitet hindret låsing av layout.

Norturas sene byggherreslutninger hva angår prosessutstyret skapte utfordringer for prosjektet, særlig hva angår tid og økonomi. Nortura traff også mange byggherrebeslutninger i byggeperioden som virket fordyrende.

Cowi varslet om at det var risikofylt ikke å låse layout. Nortura var også inneforstått med risikoen.

Nortura har ikke påvist ansvarsgrunnlag. Bevisførselen har ikke avdekket at Nortura under prosjektperioden rettet bebreidelser mot Cowis opptreden. Det er rom for enkelte feil begått av rådgiver uten at dette utløser erstatningsansvar.

Cowi har under ingen omstendigheter opptrådt grovt uaktsomt.

1.3 Økonomisk tap som en følge av endringsmeldinger fra entreprenørene

Endringsmeldingene fra entreprenørene har i liten grad vært dokumentert og behandlet under ankeforhandlingen. Endringsmeldingene kan ikke tjene som «innspill» til lagmannsrettens erstatningsutmåling.

Det kan ikke, slik Nortura har anført, legges til grunn at et eventuelt tap gjennomgående vil utgjøre 28 % av endringsmeldingene.

Nortura har bare krav på å bli stilt i samme økonomiske situasjon som om rådgivningsfeil tenkes borte. I denne sammenheng må det tas i betraktning at en stans i driften – for en mer optimal gjennomføring av byggeprosjektet – ville medført et inntektstap. Det økonomiske målet for prosjektet var en årlig positiv effekt på 103 millioner kroner.

1.4 Økonomisk tap – øvrige poster

Vilkårene for erstatning er ikke oppfylt for noen av postene som Nortura har oppsummert som «øvrig tap». Postene er mangelfullt behandlet for lagmannsretten.

Det er ikke godtgjort at feil ved aspirasjonsanlegget og frostskeer skyldes prosjekteringsfeil. Det samme gjelder Norturas anførsler om støyskjermen på taket.

Norturas krav knyttet til avfall har ikke hensyntatt at Nortura selv fremsatte innsigelser i sluttoppgjøret mot Veidekke.

1.5 Reklamasjon

Nortura har på kontraktsmessig grunnlag – gjennom konkludent adferd – gitt avkall på eventuelle krav som skyldes kontraktsbrudd fra Cowis side. Til tross for at det har vært en rekke anledninger hvor det ville vært naturlig, har Nortura ikke gitt uttrykk for at man ville fremme krav.

Nortura har ikke reklamert rettidig, jf. NS 8402 punkt 10.4. Bestemmelsen inneholder krav til spesifikasjon av feilen som hevdes å være begått. Det må også fremgå at man kan komme til å fremsette et rettslig krav. Det løper separat frist for hvert enkelt mislighold. Innholdet i reklamasjonen må derfor oppfylles i relasjon til alle de feil som hevdes å være begått.

Utgangspunktet for reklamasjonsfristen må være tidspunktet for de ulike endringsmeldingene som påberopes. Det må reklameres innen «rimelig tid». I Rt-2010-103, som gjaldt avhendingsloven, la Høyesterett til grunn at en frist på 3 måneder ville være tilstrekkelig. Saken gjaldt forbrukerforhold og det er ikke grunnlag for lenger frist i nærværende sak.

Cowi tok forbehold i brev av 21. september 2015 om å gjøre gjeldende for sen reklamasjon og har ikke tapt retten til å påberope dette.

For de krav saken bygger på foreligger det verken muntlige eller skriftlige reklamasjoner fra Norturas side som er gitt «innen rimelig tid». Nortura har dermed tapt retten til å påberope eventuelle prosjekteringsfeil.

1.6 Krav mot AIG

AIG påberoper de samme anførsler som Cowi. Forsikringsavtalen må oppfattes slik at AIG ikke svarer for grov uaktsomhet begått av Cowi. Nortura har unødig trukket AIG inn i saken hvilket har pådratt ekstra sakskostnader.

2. Norturas tilbakebetalingskrav

Partenes avtale går ut på honorar etter medgått tid. Det er ikke satt en eksakt honorarramme som begrensning. Honorarbudsjettet skulle være dynamisk.

Cowi har fortløpende varslet om honorarpådraget, og Nortura har fortløpende betalt Cowis honorarer uten forbehold. Cowi innrettet seg som om innbetalingene var endelige.

Cowis arbeid har vært nødvendig ut fra avtalen og prosjektets omfang. Nortura benyttet Cowi til oppfølging i byggefasen. Blant annet ba Nortura om daglig tilstedeværelse. Byggeleder ble også gitt muligheten til å bruke Cowi.

Cowi har kreditert Nortura for «retting av egne feil» samt ført slik arbeid som interntid.

3. Cowis motkrav

Ved fastprisavtalen ble partene enige om at Cowi ikke skulle prosjektere nye forhold i 2015. Fastprisavtalen ble partene enige om 21. januar 2014. Forut for dette forelå det seks versjoner til utkast. Antallet skyldes at Nortura ønsket å begrense Cowis arbeidsomfang ytterligere.

Cowis krav på 3 877 392 millioner kroner gjelder tilleggsarbeid som ligger utenfor fastprisavtalen. Nortura ønsket bistand med entreprenørenes sluttoppgjør langt utover det avtalte. Endringene som er datert 21. januar 2015 skyldes at det tidlig i flytteprosessen oppsto nye behov som først ble kjent etter at Meyn var på plassen.

Cowi varslet som avtalt om tilleggene gjennom PRO-meldinger. Nortura har forsømt å fremme innvendinger til kravene «uten ugrunnet opphold», jf. NS punkt 8402 punkt 10.2. Cowi måtte ikke forstå at kravene var grunnløse.

4. Påstand

Cowi AS og AIG Europe Limited har nedlagt slik påstand:

1. Anken forkastes.
2. COWI AS og AIG Europe Limited (NUF) tilkjennes sakskostnader for lagmannsretten.
3. Nortura SA dømmes til å dekke utgifter til fagkyndige meddommere.

VI. Lagmannsretten bemerker:

Lagmannsrettens flertall har kommet til at Norturas erstatningskrav og tilbakebetalingskrav ikke fører frem. Lagmannsretten har enstemmig kommet til at Cowis motkrav delvis frem

1. Nærmere om lagmannsrettens resultat og oversikt

Under erstatningskravet, som er sakens hovedtema, redegjøres det først for de overordnede rettslige utgangspunktene i punkt 2.1. I den konkrete vurdering har lagmannsretten delt seg i et flertall (punkt 2.2) og et mindretall (punkt 2.3).

Både flertallet og mindretallet går først nærmere inn på forhold som har betydning for ansvarets rekkevidde i denne saken. Deretter tar både flertallet og mindretallet for seg relevante hovedtrekk i prosjektet under forskjellige faser. Flertallets konklusjon er at erstatningskravet ikke fører frem. Mindretallets konklusjon er at Nortura skal tilkjennes erstatning. Flertallet og mindretallet ser blant annet forskjellig på ansvarets rekkevidde, på årsaksforhold, på kommunikasjon av risiko, på om Cowi bevisst har forledet Nortura og på Cowis oppfølging av prosjektet.

For så vidt angår tilbakebetalingskravet (punkt 3) har lagmannsretten enstemmig kommet til at det ikke gjaldt noe «tak» som får betydning for Cowis honorar. Flertallet (punkt 3.2) har – under henvisning til sitt syn på erstatningskravet – kommet til at heller ikke andre påberopte grunnlag for kravet fører frem. Mindretallet (punkt 3.3) har kommet til at det er grunnlag for å tilkjenne Nortura prisavslag med 10 millioner kroner.

Lagmannsretten har enstemmig kommet til at Cowis motkrav (punkt 4) fører delvis frem slik at Nortura skal betale 520 135 kroner til Cowi. I tillegg kommer forsinkelsesrenter.

2. Norturas erstatningskrav

2.1 Rettslige utgangspunkter

Det overordnede spørsmål i saken er om Cowi har begått rådgivningsfeil og/eller prosjekteringsfeil. Nortura, som har fremsatt erstatningskravet, har bevisbyrden for at slike feil foreligger og for at de øvrige vilkår for erstatning er oppfylt. Beviskravet er alminnelig sannsynlighetsovervekt.

Det vil foreligge erstatningsbetingende uaktsomhet dersom Cowi burde og kunne handlet annerledes. For Cowis gjennomføring av oppdraget som selskapet påtok seg overfor Nortura, gjelder et strengt profesjonsansvar, jf. Rt-1988-7. Ikke enhver feil begått av rådgiver leder til erstatningsansvar. For at det skal tilkjennes erstatning må det også konstateres et økonomisk tap som ikke ville oppstått dersom rådgivningsfeilen tenkes bort.

Norturas prinsipale anførsel er at det foreligger grov uaktsomhet, og ikke bare simpel uaktsomhet. For at det skal foreligge grov uaktsomhet følger det av rettspraksis at det må foreligge grunnlag for sterk bebreidelse, se Rt-1989-1318.

Avgjørelsen av om det foreligger feil fra rådgiver som gir grunnlag for erstatning i nærværende sak, vil måtte bero på en konkret vurdering.

Ved den konkrete vurdering av erstatningskravet har lagmannsretten delt seg i et flertall – lagdommerne Andreassen og Wittemann, ekstraordinær lagdommer Minsaas og fagkyndig meddommer Kise – og i et mindretall – fagkyndig meddommer Espelin.

Ut fra synet på sakens realitet, når det gjelder hoveddelen av erstatningskravet, har verken flertallet eller mindretallet funnet grunn til å gå inn på spørsmålet om det foreligger rettidig reklamasjon. Flertallet har likevel kommet inn på reklamasjon i forbindelse med vurderingen av Norturas «øvrige krav», se punkt 2.2.11 nedenfor.

2.2 Flertallets konkrete vurdering av erstatningskravet

2.2.1 Hovedproblemstillinger i saken. Forhold som har betydning for rekkevidden av Cowis ansvar. Overordnet om det tette samarbeidet mellom partene

Det er på det rene at prosjekteringen av fabrikkene ikke ble avsluttet før byggefasen slik partene først hadde planlagt. En vesentlig del av prosjekteringen måtte dermed utføres parallelt med byggingen av fabrikkene. Dette medførte langt høyere kostnader for Nortura enn om prosjekteringen hadde vært avsluttet før bygging.

Partene er uenige om årsakene til at prosjektet kom i denne situasjonen, om hvem som har ansvaret for dette og de nærmere konsekvensene. Forståelsen av disse spørsmålene har stor betydning for vurderingen av erstatningskravet.

Før de nærmere vurderingene finner flertallet grunn til å trekke frem enkelte forhold som har betydning for rekkevidden av Cowis ansvar.

Kai Fjeld, som den gang var fabrikkssjef, ble engasjert som prosjektleder for Norturas utbyggingsprosjekt. Det er ikke grunnlag for å kritisere Norturas beslutning på dette punkt isolert sett. Fjelds erfaring, hans kunnskaper om de behov fabrikkene hadde, samt den innsats han nedla, var viktige for prosjektet. En annen sak er at det må få stor betydning for vurderingen av saken at Nortura selv satt med ansvaret for å lede byggeprosjektet.

Cowi utarbeidet i januar 2012 forslag til rådgiverbistand som ble akseptert av Nortura. Under punkt 2 i dette dokumentet fremgår at Cowi er totalrådgiver «innenfor alle fag». Det

fremgår videre at Norturas «kompetanser, krav og tanker» skal trekkes inn i prosjektet, samt at det

skal være speiling mellom organisasjonene hos byggherren og hos COWI. Det vil f.eks. bety, at prosjektlederen og disiplinlederne hos Cowi har navngitte partnere hos Nortura, som har viten og kompetanser innenfor de gitte fagområder.

Denne speilingen har for det første betydning ved vurderingen av Cowis ansvar, ettersom organiseringen medførte at byggherren var sterkt involvert i prosjektet. For det andre har dette betydning for analysen av det som skjedde i prosjektforløpet. Det er videre grunn til å merke seg at Cowi foreslo at Cowi også skulle delta i styringsgruppen, som var det øverste organ for prosjektet med ansvar for «å fastlegge rammene for prosjektets økonomi, kvalitetsnivå og gjennomførelsestid, samt ta beslutninger ved vesentlige endringer i prosjektet og andre uforutsette forhold.» Nortura ønsket imidlertid ikke at Cowi skulle delta i styringsgruppen.

Som nevnt i punkt 2.1. har Cowi et strengt profesjonsansvar som Norturas rådgiver. Dette gjelder alle de tre sentrale elementer i prosjektet: kvalitet, tid og økonomi. Det må likevel tas i betraktning at rådgiver ikke har en resultatforpliktelse, men en innsats- og omsorgsforpliktelse. Kompleksiteten av prosjektet var også høy. Dette tilsier at rommet for feil og mangler som ikke utløser erstatningsansvar, er videre enn ved et enkelt prosjekt. I en konkret vurdering vil det etter omstendighetene også kunne være lettere å identifisere forhold som gjelder påstander om at redusert kvalitet skyldes rådgivers feil eller forsømmelser, gjennom å ta utgangspunkt i det produkt som foreligger. Når påstanden, som her, er at rådgivers feil/forsømmelser har gått utover prosjektets økonomi, vil vurderingen kunne bli mer komplisert. Rådgiverens rolle må da i større grad sammenholdes med hvordan prosjektet var organisert.

Selv om rollene i prosjektet i forkant var definert, synes gjennomføringen av prosjektet å være preget av at det har vært ulike opplevelser av hvem som har hatt den reelle beslutningsmyndighet. Klarere etterlevelse av de definerte roller ville kunne gitt større muligheter for å skjære gjennom i viktige faser der prosjektet hadde behov for dette. Utydelighet på dette punkt må primært gå utover Nortura som hadde ledelsen av byggeprosjektet. Tidvis under prosjektets gang har Nortura og Cowi hatt ulik forståelse, særlig hva angikk budsjettbehov. Dette kom særlig til uttrykk da Nortura fremsatte kraftig kritikk mot Cowi i desember 2012, som omtales nærmere i punkt 2.2.3 nedenfor. Cowi var uenig i kritikken, men som ledd i bidrag for å komme videre ga Cowi i januar 2013 en honorarreduksjon på 1,5 millioner kroner. Flertallets inntrykk er at partene valgte å fortsette samarbeidet, med vekt på interessen de hadde i prosjektet, uten i realiteten å bli enige om en dypere forankret felles forståelse av gjennomføringen og ansvarsspørsmål.

Flertallet har samtidig inntrykk av at partenes tette samarbeid i prosjektgruppen, også var konstruktivt og godt. Kommunikasjonen om utvikling underveis i prosjektet skjedde, naturlig nok, muntlig, blant annet i møter og på byggeplass. Dette har betydning på den

måten at det i forbindelse med bevisvurderinger, hvor det ikke foreligger andre holdepunkter, vil være grunn til å tro at begge parter har vært informert om den utvikling som har foregått i prosjektet. I dette ligger også at Nortura i betydelig grad har vært kjent med konsekvensen av de valgte løsningene.

2.2.2 Enkelte vurderinger knyttet til Conceptual Design-fasen

Conceptual Design-fasen hadde varighet fra januar til april 2012. Norturas innvendinger mot Cowis arbeid gjelder ikke denne perioden. Opplysningene som er gitt vedrørende denne fasen, viser at partene i hovedsak samarbeidet på en konstruktiv måte.

Fra denne fasen kan det imidlertid konstateres at Nortura var opptatt av optimale løsninger. På en aktiv måte kom Nortura med innspill. Også prosessleverandørene var involverte ved fastleggingen av konseptlayout. Videre fremkommer at Cowi varslet om at Norturas budsjett var alt for lavt og at Nortura likevel valgte å fastholde opprinnelig budsjett.

Ved overgangen til Basic-Design fasen var prosjektet halvannen måned forsinket sammenholdt med opprinnelig plan. Det er ikke holdepunkter som tilsier at Cowi kan kritiseres for dette.

2.2.3 Enkelte vurderinger av Basic Design-fasen

Basic Design-fasen skulle opprinnelig foregå i perioden 1. mars – 5. juli 2012. Imidlertid pågikk fasen fra mai 2012 til januar 2013. I juni 2012 ble tidspunkt for oppstart av fabrikkens forskjøvet til 1. september 2014.

Rapporten Basic Design 1 ble oversendt til Nortura 28. juni 2012. I månedsrapport fra Cowi i juni 2012 ble viktigheten av «100 % Fastlåsing af layout» understreket, og det ble anbefalt «input fra procesleverandørene allerede i kontraktsforhandling».

Stork ga sitt første tilbud 6. august 2012. Det ble gjennom vedlegg til tilbudet lagt opp til at grensesnittet for elektro ble flyttet.

Også i denne fasen arbeidet partene i hovedsak konstruktivt med prosjektet. Samtidig var det utfordringer forbundet med organiseringen av prosjektet. Dette kommer blant annet til uttrykk ved revisjonen av prosjektet som ble foretatt av Faveo. I Faveos rapport datert 18. september 2012 ble det blant annet gitt uttrykk for følgende:

Styringskraften i Nortura kan forbedres ved en tydeligere avklaring av roller, ansvar og myndighet i prosjektorganisasjonen og en sterkere formalisering av prosjektsamarbeidet med COWI.

Det har ikke fremkommet informasjon om hvordan avvikene som ble påpekt i revisjonsrapportene fra Faveo, ble behandlet og adressert i prosjektet. Rapportene synes således å ha vært statusrapporter mer enn utgangspunkt for forbedringsprosesser.

Fordi Nortura høsten 2012 trengte ytterligere en måned på å inngå avtaler med prosessutstysleverandørene, ble partene enige 25. september 2012 om at Cowi skulle utsatte ytterligere prosjektering av det nye bygget. Samtidig merker flertallet seg at Cowi i månedsrapport av 10. oktober 2012 påpekte at utsettelsen kunne få konsekvenser: «Prosjektering standset har tidsmessig konsekvenser som ikke er synlige pr i dag (projekteringsmøder med Stork opstartes)». Cowi ble i oktober 2012 likevel bedt om å utarbeide en ny versjon av Basic design. Den 20. november 2012 oversendte Cowi Basic Design 2.

Det må legges til grunn at rettslig bindende avtale med Stork forelå da Stork 7. desember 2012 sendte ordrebekreftelse til Nortura. Imidlertid innebærer dette ikke at alle enkeltheter ved Storks leveranse var avklart. I ordrebekreftelsen heter det blant annet at «The goods will be ready for shipment 26-28 weeks after (...) approved layout». Nortura var også godt innforstått med at enkeltheter ved Storks leveranse manglet. Frem til signering ble det gjort endringer i omfanget i avtalen. Eksempelvis heter det i referat fra styringsgruppemøte 6. september 2013 at Storks layout «er 95 % ferdig», og det fremkommer også at det skulle gjennomføres sluttforhandling med muligheter for noen rabatter.

I Basic Design-fasen oppstod det uenigheter mellom partene. Norturas misnøye var så sterk at det ble vurdert å avslutte Cowis engasjement. Partene diskuterte samarbeidet nærmere under et møte på Gardermoen 5. desember 2012. Hovedinnvendingene fra Nortura gikk særlig på økonomiske forhold, herunder om Cowis tidsbruk og honorar samt prosjektets budsjettoverskridelse. Det ble også påstått feilprosjektering og mangelfull prosjektering. Cowi aksepterte ikke kritikken og imøtegikk denne i et oppfølgingsmøte mellom partene 12. desember 2012. For å imøtekomme Nortura, ble Øystein Andersen i Cowis avdeling i Fredrikstad satt inn som prosjekteringsleder i stedet for Uffe Jensen i Danmark. For øvrig ble det fra Cowis side pekt på forhold som skulle bedre fremdriften og samarbeidet. Det ble anbefalt at Nortura i fortsettelsen ga rask respons på fremlagte dokumenter, og det ble informert om at koordinering av prosessutstysleverandørene og bygg-layouten ville få betydning. Partene ble 6. februar 2013 også enige om en honorarreduksjon for Cowi på 1 500 000 kroner. Reduksjonen må anses som bidrag fra Cowi til å bedre klimaet mellom partene uten at rådgiveren dermed påtok seg ansvar. Forutsetningen for honorarreduksjonen var at Norturas tidligere klagepunkter skulle legges bort. Norturas erstatningskrav er da heller ikke begrunnet i forhold som er fra tidligere enn januar 2013.

Et hovedinntrykk fra Basic Design-fasen er at partene hadde ulike forventninger. Videre hadde de ulike synspunkter på de økonomiske forhold. Nortura var opptatt av at de

opprinnelige budsjetter skulle fastholdes. Cowi så det på sin side slik at Norturas budsjetter var urealistiske. Dette ble også kommunisert til Nortura, men partene ble aldri omforent når det gjaldt dette. Begge parter synes i desember 2012 å ha vurdert om samarbeidet skulle termineres. Gapet mellom partenes forståelse tilsa at en slik terminering kunne vært naturlig. På den annen side er det også forståelig at samarbeidet fortsatte. Begge partene hadde en sterk interesse i prosjektet. Det er denne interessen som forklarer at samarbeidet ikke ble terminert. Utviklingen videre i 2013 bekrefter at partene i desember 2012/ januar 2013 i realiteten ikke løste problemene som ble søkt tatt opp i desember 2012. Det ble ikke gjort innrømmelser verken fra Cowi eller Nortura. Det ble kun foretatt grep, herunder honorarreduksjonen og skifte av prosjektleder hos Cowi, som tilsynelatende bidro til at de fortsatte videre sammen i prosjektet med håp om å lykkes. Både Nortura og Cowi kan kritiseres for at kontraktspartene i desember 2012 forsømte å foreta en fornyet restrukturering av prosjektet, herunder gjennomgang av utfordringer og rolleforventninger, som var i samsvar med en felles forståelse. En omforent ramme for økonomi, tid og kvalitet var ikke på plass, og dette kompliserte samarbeidet videre.

For den videre vurderingen av erstatningsansvar må det her legges vesentlig vekt på at det var Nortura som hadde styringen av byggeprosjektet. Det var Nortura som satt i styringsgruppen, det øverste besluttede organ i prosjektet. Og det var Norturas fabrikkssjef som var leder av prosjektgruppen. Norturas fremførte kritikk mot Cowi ble imøtegått og ikke akseptert. At Nortura valgte å gå videre med Cowi, på tross av at kritikken ikke ble akseptert, har betydning.

Hva angår BD2 ga Nortura ingen formell godkjenning av denne. I månedsrapporter for november og desember 2012 ble dette formulert som en av flere vesentlige risiki i prosjektet. I e-post av 11. januar 2013 skrev Kai Fjeld følgende om BD2:

Jeg fikk i går materialet for Basic Design 2 fra COWI, og brukt dagen i dag på diverse gjennomganger. Det er fortsatt mye detaljer som ikke er klarlagt, og det er et betydelig materiale med spesifikasjoner som spesielt Helge og Tor arbeider med.

Den 21. januar 2013 aksepterte Nortura grunnlaget for videre detaljprosjektering ved e-post fra Kai Fjeld hvor det blant annet heter:

BD2 godkjennes ikke, men vi har akseptert grunnlaget for videre detaljprosjektering.

Detailed design-fasen ble etter dette påbegynt. Ved overgangen fra Basic design til Detailed design-fasen kan det konstateres at prosjektet stod overfor større utfordringer enn det man antok da prosjektet startet: Forsinkelsen i prosjektet hadde økt med om lag syv måneder. Layout var ikke låst. Vakuumtransportanlegget og enkelthetene i prosessutstyrsleverandørenes leveranse var ikke avklart. Nortura hadde heller ikke fulgt Cowis anbefalinger om å øke investeringsrammene. Det er ikke holdepunkter for at Cowi

kan kritiseres for at utfordringene pr januar 2013 viste seg å være større enn det man vurderte da prosjektet startet opp.

2.2.4 Detailed design-fasen fra januar 2013 frem til utsendelse av byggentreprise juli 2013

Våren 2013 ble en periode med høy aktivitet i hele prosjektet. For Cowi medgikk 3026 timer i februar, 2218 timer i mars, 2836 timer i april, 3036 timer i mai og 3891 timer i juni. Antall timer som var anvendt på bygg var lavt sammenlignet med øvrige fag. Nortura har anført at Cowi var «på hæla» og ikke hadde satt av de nødvendige ressurser til byggentreprise. Bevisførselen støtter ikke dette. Vitner som arbeidet på prosjektet for Cowi har på en pålitelig måte, som ikke svekkes nevneverdig av deres tilknytning til Cowi, forklart at de hadde de nødvendige ressurser. Enkelte sentrale medarbeidere hadde noe fravær pga. permisjon og lignende, men dette var relativt kortvarig, og andre ble satt til å ta over deres arbeidsoppgaver. Cowi utarbeidet tegninger for prosesslayout 11. februar 2013. Denne ble oppdatert ved flere anledninger utover våren 2013 etter hvert som Cowi fikk mer informasjon.

I mars 2013 aksepterte Nortura at ferdig prosjektering ble utsatt fra april 2013 til juli 2013. I mai 2013 ble ferdigstilling av entrepriseunderlagene for tekniske fag besluttet spredt fra juli til desember samme år. I referat fra internt styringsgruppemøte i Cowi 30. mai 2013 heter det i en parentes om det siste at «dette grepet er nå også godkjent av Nortura». Nortura har påberopt at formuleringen indikerer at de nevnte utsettelsene beror på Cowi. Etter flertallets vurdering kan det ikke utledes noe av formuleringen utover at dette ble diskutert, og at det var enighet om justeringene vedrørende ferdigstilling og at dette var en fornuftig fremgangsmåte med sikte på å nå fristen for oppstart av produksjonen.

Det må legges til grunn at prosjektet var under stadig utvikling våren 2013. Dette fremgår av mange dokumenter, eksempelvis referat fra møte mellom Nortura og Cowi av 10. juni 2013 hvor en rekke forhold ble gjennomgått og diskutert.

Etter bevisførselen fremstår det som mest sannsynlig at manglende låsing av layout fra Norturas side førte til forsinkelser i prosjektet. Manglende låsing av Storks layout medførte også avgjørende forsinkelser for prosjekteringen av vakuum-systemet som hadde stor kompleksitet. Nortura kan ikke gis medhold i at vakuum-systemet ble «uteglemt».

Bevisførselen har også vist at det kom endringer våren 2013 som var byggherreinitiert. Omfanget av endringer underveis er vanskelig å anslå. Det må likevel legges til grunn at det i hvert fall var et visst omfang av slike endringer som fikk betydning for fremdriften. I den fremlagte dokumentasjonen finnes spor av dette i internt styringsgruppemøte i Cowi 26. juni 2013, hvor det blant annet heter følgende:

Som følge av innspill fra Nortura må det gjøres flere endringer i layout for bygget (blant annet plassering av kontorer). Dette har resultert i en utsettelse på å sende ut bygningsentreprisen på en uke. Ny frist er mandag 8. juli.

2.2.5 Norturas manglende låsing av layout og Cowis varslings av risiko

Cowi var for sin prosjektering avhengig av å få nødvendig informasjon, blant annet relatert til prosessutstyret, særlig fra Stork som hadde den største leveransen til prosjektet.

Cowi har i alle fasene av prosjektet overfor Nortura understreket viktigheten av at byggherren låser layout, hvilket innebærer at Nortura tar endelige beslutninger vedrørende løsninger og premisser som danner grunnlaget for prosjektering.

I månedsrapport av 20. desember 2012 het det for eksempel under «Risici»:

Detailprosjektering parallellt med kontrahering på utstyr kan medføre endringer til designet og dermed have negativ innflydelse på tid og økonomi.
Kontrahering av utstyr trekker i tid så endelig input til design ikke er til stede på rett tidspunkt (krav om forsyningsdata i udbudspakker)

Tilsvarende påpekning ble gjentatt flere ganger overfor Nortura. Selv om det forelå rettslig bindende avtale mellom Nortura og Stork 7. desember 2012, medførte ikke dette at Cowi hadde den nødvendige input. Denne situasjonen, hvor Nortura ikke hadde foretatt de endelige avklaringene med Stork, fortsatte utover våren 2013.

I risikomatrise oppdatert pr 10. januar 2013 fremgikk følgende:

Forsyningsdata fra leverandører er ikke presise nok og kommer ikke i rette tid.

Den potensielle virkningen av dette ble beskrevet slik:

Forventer stort arbeid med detaljering av installationer på procesutstyr som ligger utenfor projekteringsområde i gjeldende estimat.

Under beskrivelsen «ansvarlig» var Nortura oppført.

I månedsrapporten for februar 2013 het det følgende:

Designoppfølging med Stork tæ på avslutning – afventer signeret design fra Nortura

I e-post fra Cowi 8. mai 2013 ble det forklart hvordan Cowi vil anvende informasjon om prosessutstyret og «forbruksdata fra leverandørene» når dette ble mottatt. Videre fremgikk at Cowi frem til da i stedet for vil bruke «enten vores eller kundens erfaringsverdier».

I e-post fra Cowi av 17. mai 2013 understreket Cowi følgende:

Det er viktig at forstå, at droppunkttegningen samt vakuum og gas tilslutningspunkter kun er vejledende og ikke fortæller den endelige placering af tilslutningspunktet. Tegningerne fortæller kun hvilke forsyninger de enkelte maskiner skal have. Den endelige placering af et droppunkt skal fremgå af WS tegningene og kan først bestemmes korrekt når vi modtager komplette tekniske datablade fra lev. der viser tilslutningspunktet på de enkelte maskiner.

I månedsrapport for mai, datert 10. juni 2013 fremgår at «100 % fastlåsing af layout gjøres i uke 24». Cowi har under prosjektets forløp nettopp etterlyst slik fastlåsing. Det fremstår derfor som sannsynlig at opplysningen om uke 24, bygger på kontakt med Nortura.

Det fremstår som lite sannsynlig at Cowis kommunikasjon var noe annet enn formidling av risiko som Cowi vurderte som reell. Særlig er det ikke holdepunkter for at Cowi varslet om dette for å dekke over egne forsømmelser. Bevisførselen viser at Cowi i det alt vesentlige var opptatt av å holde fremdriften oppe hele våren 2013. Nortura hadde på sin side fortsatt ønsker om å optimalisere løsningene, herunder ha enkelte fleksible løsninger i behold. Illustrerende er at det i risikovurderinger i prosjektets styringsgruppe ble oppført som risiko at layout ble låst for tidlig.

Cowis vurdering, om at databladene ikke ga fullgod informasjon, må legges til grunn. Selv om det eventuelt skulle være mulig å utlede noe mer av disse, er det sentralt at det ikke ble vurdert slik den gang. Tilsvarende er dette utgangspunktet – om hvordan ting fortonet seg den gang – sentralt også ved vurderingen av Cowis gjentatte meldinger om viktigheten av at Nortura låste layout, noe som ikke medførte en protest eller diskusjon fra Norturas side. Cowi hadde ikke grunn til å tro at Nortura ville la dette trekke ut. Spørsmålet er derfor ikke om Cowi, basert på dagens kunnskap om hvordan prosjektet forløp, kunne ha prioritert sitt arbeid annerledes, for eksempel gjort mer prosjektering uavhengig av låsing av layout.

Informasjonen som Nortura fikk fra Cowi om risikoen ved manglende låsing av layout, får stor betydning for flertallets vurdering av Cowis erstatningsansvar. Det vises til at det var denne risiko som materialiserte seg og som medførte prosjektering parallelt med byggefasen. Dette gjaldt ikke bare Stork, hvor låsing for en stor del skjedde i oktober 2013, men også øvrig prosessutsyr, som det i hovedsak ble inngått kontrakter for i 2014. Nortura kan som profesjonell byggherre heller ikke høres med at selskapet ikke oppfattet meldingene om risiko. Referatene fra månedsmøtene er en sterk indikasjon på at temaet var fremme i møtet. Det foreligger ikke e-poster eller lignende fra Nortura som påpeker at referatet er uriktig når temaet er omtalt som en del av møtet. Uansett var advarselen som forelå skriftlig, vesentlig i seg selv.

Det kan diskuteres om Cowi skulle ha fremmet informasjonen om risiko på en mer alarmerende måte. Eksempelvis kan gjentakelsen av identiske formuleringer ha gitt Nortura assosiasjoner til at det dreide seg om en generell risiko, og at dette ikke ville medføre store konsekvenser. På den annen side ble graden av risiko dels reflektert i plasseringen i risikologgen. Nortura hadde som profesjonell byggherre også tilstrekkelig oppfordring til å stille nærmere spørsmål til Cowi. Ved en anledning – i juni 2013 – tok

Cowi også opp risikoen på en mer alarmerende måte, se punkt 2.2.6 nedenfor. Etter flertallets vurdering foreligger det ikke grunnlag for kritikk mot Cowi på dette punktet som kan gi grunnlag for erstatningsansvar.

Flertallet kan for øvrig ikke se at det beror på Cowi at layout først ble låst 8. oktober 2013. Som nevnt gjenstod det etter Storcks ordrebekreftelse 7. desember 2012 å foreta nærmere avklaringer av innholdet i leveransen. Både Nortura og Cowi har under ankeforhandlingen dokumentert at det skjedde mange endringer i Storcks layout før den ble låst. For en stor del av disse endringene gjelder at det ikke foreligger dokumentasjon som detaljert forklarer bakgrunnen for endringen. I mangel av andre holdepunkter legger flertallet til grunn at Nortura har initiert eller i alle fall godkjent endringen. At Nortura burde ha forstått at endringer av et visst omfang også ville gi økonomiske konsekvenser, er mer sannsynlig enn det motsatte. Flertallet finner det ikke tilstrekkelig bevist at endringene mest sannsynlig skyldes en prosjekteringssvikt eller rådgivningsfeil hos Cowi som har forsinket prosjektet.

2.2.6 Har Cowi bevisst forledet Nortura?

2.2.6.1 Om Norturas syn i hovedtrekk og enkelte sentrale dokumenter

Nortura har anført at Cowi bevisst og illojalt ga Nortura misvisende informasjon. Synspunktet tar utgangspunkt i at Cowi lå kraftig på etterskudd med sin prosjektering våren 2013, dels på grunn av at det ikke var satt av nok ressurser. At Cowi ikke hadde gjort det de skulle, skyldes ikke forhold som Nortura er ansvarlig for. Etter ønske fra Cowi ble fristen for utsendelse av anbudsgrunnlag endret fra 1. april 2013 til 1. juli 2013. I mai 2013 gjorde Cowi et «grep», og fikk Nortura til å godkjenne justering av fremdrift, slik at ferdigstillelse av anbudsgrunnlagene til entreprenørene ble spredt fra juli til desember. Cowi visste at den justerte fremdriften inneholdt stor risiko, noe som blant annet kommer til uttrykk i internt møtereferat hos Cowi av 30. mai 2013 hvor det blant annet heter følgende:

Den nye modellen skaper utfordringer i forhold til samordning og representerer en fare for omprosjektering og økt behov for oppfølging under byggeperioden.

Nortura har gjort gjeldende at Cowi ikke formidlet slik risiko til Nortura. Nortura har videre anført at det kom som en overraskelse på Cowi at Stork og andre prosessleverandører påvirket Cowis tegninger. Nortura finner støtte for dette i internt møtereferat fra Cowi av 13./14. juni 2013 hvor det blant annet heter følgende:

Gjennomgangen med Stork viste at leverandørenes krav i stor grad påvirker våre tegninger/beskrivelser. Vi må nå få til en rask koordinering med de viktigste leverandørene. Øystein ber Nortura kalle inn til et slikt møte i uke 25.

Norturas syn er at Cowi, i stedet for å orientere om den reelle statusen i prosjektet, la opp til en etablering av at Nortura skulle få skylden for situasjonen som prosjektet var i. Nortura har vist til følgende avsnitt i ovennevnte møtereferat:

Vi varsler Nortura om at forhold utenfor COWI sin kontroll nå påvirker vår fremdrift. Eksempelvis at Nortura ikke har godkjent layouten på linjen for kyllingproduksjon – en leveranse de selv har kontraktsfestet med leverandør.

Vi gir dem to valg:

A) Utsettelse som også påvirker sluttdato

B) Aksept for at noe mangler og vil bli supplert over sommeren.

Geir og Jørn utformer sammen et slikt brev med evt. input fra Øystein/Nicolai.

Cowis interne diskusjon ble fulgt opp i brev av 19. juni 2013 til Nortura hvor det heter følgende:

Nytt Nortura Hærland – Manglende beslutningsgrunnlag

Det vises til vårt møte 7/6-13 med Egil Olsvik og Kai Fjeld. Et av de sentrale spørsmålene som ble stilt var hvorvidt det gjensto byggherrebeslutninger, med direkte påvirkning på vår prosjektering og utarbeidelse av anbudsunderlag. Dette ble besvart med at alle nødvendige beslutninger på nåværende tidspunkt var tatt.

I forbindelse med kvalitetssikring av det prosjekterte materialet og gjennomgang med en av hovedleverandørene, Stork, er det avdekket at manglende beslutninger fra byggherre har negative konsekvenser på en allerede stram fremdrift. Dette gjelder med stor sikkerhet også for de øvrige prosessutstyrslleverandører. Som et konkret eksempel, kan vi nevne vakumtransportanlegg med stort antall rørføringer i kompleks utførelse. Stork henviser til at løsningsforslaget ennå ikke er prissatt og dermed ikke godkjent av byggherren.

For å nå milepælene med anbudsbeskrivelser, er det svært ugunstig at kontrakter ikke er inngått og leverandørenes prosesslayouter fremdeles ikke er godkjent av byggherren. Dette er kontrakter som styres av byggherre, og vi ser oss derfor nødt til å påpeke at konsekvenser herav tillegges Nortura.

Konsekvensen kunne bli at tidsplanen måtte forskyves slik at COW1 får anledning til å innarbeide alle løsninger i byggentreprise. En slik konsekvens vil naturligvis være uheldig for prosjektet. Som et tiltak for å begrense konsekvensene tar vi nå noen forutsetninger og fastholder likevel vår tidsplan for utsendelse av tilbudsgrunnlaget. Ovennevnte kan medføre noe mer tidsbruk i anbudsperioden, og kanskje også i byggetiden enn opprinnelig planlagt. Dette er også årsaken til at vi ser oss nødt til å påpeke forholdene.

Nortura reagerte på brevet. Det ble holdt et telefonmøte 20. juni 2013. Etter dette sendte Egil Olsvik i Nortura e-post til Cowi med følgende innhold:

Emne: SV: Manglende beslutningsgrunnlag

Vi viser til telefonmøte i dag hvor bl a deres brev av 19. juni 2013 ble diskutert.

Vi aksepterer ikke at det er manglende beslutningsgrunnlag i prosjektet som danner grunnlag for utsettelse i tidsplan eller økte prosjekteringskostnader, slik det beskrives i brev datert 19.06.2013.

I brevet henvises det til et konkret eksempel vedr. vacuumtransportanlegg som ikke er avklart i detalj. Det er vanlig i et slikt prosjekt at det vil være finjustering på slike rør i løpet av prosessen, og vi ser dette som en naturlig utvikling i prosjektarbeidet. I dagens telefonmøte var det og enighet om at dette er vanlig i slike prosjekter. I tillegg framkommer det ikke-dokumenterte påstander i brevet gjennom setningen at dette gjelder "med stor sikkerhet også for de øvrige prosessutstyrsleverandører".

Vi har ved gjentatte anledninger spurt Cowi sine representanter om det er mangler i vårt grunnlag som hindrer prosjekteringen, og jeg fikk senest tirsdag denne uka bekreftet fra Prosjektleder at det ikke var vesentlige mangler. Hvis slike skulle oppstå så er vi beredt til å ta nødvendige beslutninger, og hvis faktiske endringer skulle forekomme etter ferdig prosjektering så har vi etablert meldingssystemer for dette i prosjektet.

I e-post av 21. juni 2013 besvarte Cowi ovennevnte e-post. Fra Cowis svar gjengis:

Vi beklager at vi i vårt brev kom med ikke-dokumenterte påstander knyttet til status for de ulike leverandører. Vedlagt følger vår samlede aksjonsliste knyttet til prosessleverandørene.

Innholdet i oversikten kan kort oppsummeres slik (ber dere i hovedsak forholde dere til vedlagte mail fra Daniel, da denne er mest presis):

- Stork - Layout låses i uke 26, dermed utfordringer med å få med siste endringer
- Anglia - avklarende møte for låsing av layout (Kalkunmottak) gjenstår
- Pakkerobot - Leverandør velges uke 26
- Dynatech - Kvalitetssikring av layout gjenstår

Vi er enig i at det ikke gjenstår noen store og konkrete byggherrebeslutninger. Det vi ønsket å påpeke var at det fortsatt finnes mange mindre uavklarte detaljer som vil kunne influere på den byggentreprise vi nå snart sender ut. Vi er også enig i at dette er relativt normalt, men vi ønsket å gjøre Nortura spesielt oppmerksom på dette slik at denne type endringer senere ikke skal oppfattes som feil fra COWI sin side. Som det også ble fastslått i brevet vil vi sende ut et tilbudsgrunnlag som etter vår mening holder god kvalitet og gir entreprenørene et godt grunnlag for å prise sine arbeider. COWI vil, som også Nortura påpeker, melde opp denne type endringer det her er snakk om gjennom våre avtalte systemer.

Nortura har anført at Cowi i dette brevet gikk tilbake på sitt budskap om gjenstående byggherrebeslutninger og at dette er påfallende, nærmere bestemt på den måten at brevet bekrefter at Cowi i juni 2013 først søkte å etablere at Nortura var skyld i prosjektsituasjonen, selv om det reelle forhold var at Cowi var på etterskudd på grunn av forhold selskapet selv svarer for.

2.2.6.2. Flertallets vurdering

Ved vurderingen av Cowis interne møtereferat og den etterfølgende korrespondansen må det tas i betraktning at partene hadde tett kontakt gjennom hele prosjektforløpet. Nortura var med andre ord fullt innforstått med at det var naturlig å ta «grepet» som lå i å utsette utsendelse av entreprisgrunnlag, jf. ovenfor i punkt 2.2.4. Videre er det ikke bevismessig grunnlag for at det kom svært overraskende på Cowi at spesifikasjonene fra Stork fikk konsekvenser for deres prosjektering. Tvert imot var dette i samsvar med den risiko Cowi hadde meldt til Nortura vedrørende låsing av layout hele veien. Det er heller ikke påfallende eller ulogisk at Cowi internt drøftet at Nortura hadde ansvar for den oppståtte situasjonen. Forslaget om at dette skulle følges opp i form av brev forutsatte ikke, slik Nortura leser møtereferatet og brevet, at Cowi med overlegg skulle påstå noe som det ikke var hold i. Bakgrunnen for brevet var delvis også kommunikasjon fra Stork til Cowi medio juni 2013. I e-post av 14. juni 2013 fra Stork til Cowi het det blant annet følgende:

Following on my email sent yesterday, I have added the showed sketch with the concept vacuum scheme. This to give you and your team a better view of the system and the related pipes as well.

As we are still in contact with Nortura regarding the final execution of the vacuum system, it might be possible that the scheme and vacuum execution will be adapted.

Nortura hadde våren 2013, som i byggefasen, stor oppmerksomhet på å få optimale løsninger samtidig som de selvsagt hadde ønske om fremdrift. Flertallet vurderer at formålet med Cowis brev av 19. juni 2013 var å gi en reell orientering om situasjonen, nemlig at det forelå flere utfordringer i prosjektet som skyldtes manglende avklaringer fra Nortura. Det vises også til flertallets særskilte merknader til vakuumtransportanlegget nedenfor i punkt 2.2.9.2. E-posten fra Olsvik av 20. juni 2013 indikerer etter flertallets syn at Nortura ikke tok denne orienteringen fra sin rådgiver innover seg.

Cowis e-post av 21. juni 2013 preges av at Cowi ønsket å unngå en konfliktfylt tone mellom partene. E-posten ble eksplisitt innledet med dette, og den ble avsluttet i hyggelige vendinger. Det som ble beklaget fra Cowis side var at det 19. juni 2013 ikke var gitt dokumentasjon. Når Cowi sa seg «enig i at det ikke gjenstår store og konkrete byggherrebeslutninger», fremstår dette å referere seg til en påstand som var fremsatt av Nortura. Samtidig viser e-posten at Cowi opprettholdt sitt budskap om de faktiske forhold. I e-posten redegjorde Cowi nettopp for gjenstående konkrete byggherrebeslutninger på en mer detaljert måte enn det som fremgikk av brevet 19. juni 2013. Herunder fremgikk det at Storks layout fortsatt ikke var låst. Som tidligere nevnt, under punkt 2.2.5, var Nortura innforstått med at låsing skulle skje i uke 24. Pr 16. juni 2013 var det på det rene at dette ikke hadde skjedd. Det må legges til grunn at Cowis opplysning i e-posten av 21. juni 2013, om at låsing skulle skje i uke 26, var ut fra en forståelse begge parter hadde. I vedlegget til e-posten het det i skjema, som var utarbeidet av Daniel Doose Jeppesen, følgende:

Layout låses neste uge - Herefter underskrives endelig kontrakt med Stork ud fra de ændringer der har været på layout fra deres seneste layout/tilbud
Erik Henriksen har akseptert på kontrakt

Nortura reagerte ikke med innvendinger til det som var angitt i e-posten fra Cowi 21. juni 2013 og heller ikke på vedlegget utarbeidet av Jeppesen. Låsing skjedde først oktober 2013.

Sammenholdt med Cowis kommunikasjon ellers i prosjektet, og særlig de mange varslingsene om betydningen av låsing av layout, vurderer flertallet at Cowi ikke kan bebreides for e-posten av 21. juni 2013. De faktiske opplysningene som ble gitt var, i likhet med brevet av 19. juni 2013, reelle. Det vises her også særskilt til flertallets vurderinger nedenfor i punkt 2.2.9.2 i forbindelse med vakuumtransportanlegget. Det er videre forståelig at Cowi valgte å bruke en form som innbød til konstruktivt samarbeid. Hertil kommer at prosjektet i juni 2013 var i en fase da det ikke var aktuelt med ytterligere utsettelse. Selv om mye av Cowis prosjektering gjenstod, hvilket Nortura var innforstått med, var det rasjonelt av Nortura å godkjenne at underlaget for byggentreprisen ble sendt ut for å sikre igangsettelse av fabrikken til rett tid.

2.2.7 Delkonklusjon

Som det fremgår ovenfor er Nortura selv skyld i at Cowi ikke ble satt i posisjon til å avslutte prosjekteringen i forkant av byggefasen. Nortura var også informert om, og måtte forstå, at prosjektering parallelt med byggefasen ville medføre at prosjektet ble dyrere.

Større deler av Norturas betraktninger om perioden etter sommeren 2013 har mindre selvstendig betydning ettersom fordyringen av prosjektet i stor utstrekning var uunngåelig per juni 2013.

2.2.8 Tilsier utviklingen etter sommeren 2013 at Cowi har begått erstatningsbetingende prosjekteringsfeil, selv om det legges til grunn at Cowi ikke er å bebreide for at prosjektet havnet i en situasjon med samtidig prosjektering og bygging?

Som nevnt ovenfor hadde prosjektet i realiteten ikke annet valg enn å sende ut byggentreprisen i begynnelsen av juli 2013. Det må legges til grunn at Nortura var innforstått med at anbudsbeskrivelsene ikke ville bli komplette. Nortura var i e-post av 21. juni 2013 blitt informert om at Cowi hadde redusert ambisjonen til å sende ut et grunnlag som «holder god kvalitet» og som skulle være et «godt grunnlag» for entreprenørenes prising av sine arbeider, noe som ikke medførte protester fra Norturas side.

Byggeleder Dag Kristiansen hadde flere innvendinger til utkastet til anbudsbeskrivelsen for bygg som han fikk seg forelagt. Cowi utarbeidet etter dette anbudsbeskrivelsen som ble sendt ut til aktuelle entreprenører, og deretter flere «addendumer».

Nortura har under ankeforhandlingen ikke konkretisert en sammenheng mellom de endelige anbudsbeskrivelsene og endringsmeldingene, som er anført å skulle være innspill til utmålingen av det tap som Nortura skal ha lidt. Dette motsier i utgangspunktet at Nortura har sannsynliggjort prosjekteringsfeil som utløser erstatningsansvar.

Nortura har imidlertid anført at Cowis rolle i sluttoppgjøret, hvor de overfor Nortura i det alt vesentlige innstilte på at endringsmeldingene kunne godkjennes, i seg selv er avgjørende. Flertallet bemerker til dette at forholdet mellom Nortura og entreprenøren og forholdet mellom Nortura og Cowi er to forskjellige kontraktsforhold. En eventuell innstilling fra Cowi til Nortura om godkjenning, vil ikke med nødvendighet være fullgodt bevis for at det er begått prosjekteringsfeil fra Cowi. Et slikt resonnement vil kunne innebære at Cowis kunnskap da anbudsbeskrivelsen ble utarbeidet, og den konkrete årsaken til entreprenørens endring, ikke blir kartlagt. Ved vurderingen av hvem som skal bære ansvar for endringen, kan også andre omstendigheter få betydning. Eksempelvis vil resonnementet ikke ta høyde for at det alltid vil være rasjonelt å godkjenne endringsmeldingen fra entreprenøren dersom årsaken til endringen skyldes byggherrens egne forhold. Hertil kommer at godkjenning av endringsmeldinger kan være rasjonelt ut fra administrative grunner, eller ut fra byggherrens interesse i ikke å ha tvist med entreprenøren.

Det er uomstridt at det ble inngitt et stort antall endringsmeldinger fra entreprenørene. Gjennom endringsmeldingenes eksistens ligger det imidlertid ingen presumsjon for prosjekteringsfeil. Under saksforberedelsen la Nortura først opp til en detaljert gjennomgang av alle endringsmeldingene som inngår i begrunnelsen for erstatningskravet, herunder spørsmålet om ansvar. I ankeforhandlingen dreide Nortura bruken av endringsmeldingene mer i retning av å være innspill til en skjønnsmessig utmåling av erstatning. I tråd med dette har Nortura kun i varierende grad tatt for seg enkeltheter ved de ulike endringsmeldingene. I sin saksforberedelse tok Cowi høyde for å gå detaljert inn på alle endringsmeldingene, men dette ble under ankeforhandlingen justert i tråd med Norturas endrede bruk av endringsmeldingene. Cowi har i sin imøtegåelse av disse endringsmeldingene pekt på forhold som kan forklare endringene og som ikke kan anses som svikt ved prosjekteringen. Samlet sett fremstår det ikke som godtgjort at det er mer sannsynlig at de endringsmeldingene som ble nærmere presentert under ankeforhandlingen skyldes prosjekteringssvikt enn andre mulige forhold. Ved denne vurderingen tas det i betraktning at eventuelle sene eller manglende beskrivelser, som er en følge av at prosjekteringen måtte foretas i byggefasen, ikke er å bebreide Cowi.

2.2.9 Noen merknader til enkelte av entreprisene.

2.2.9.1. Byggentreprisen

I tillegg til at byggeentreprisen ble utfordret av Norturas manglende avklaringer med Stork, kommer at det ble gjort mange endringer i bygget også under byggefasen. Det fremstår som sannsynlig, tatt i betraktning av byggets kompleksitet, at det som isolert sett tilsynelatende kunne fremstå som mindre endringer kunne få store følgekonssekvenser. For flere av disse endringene gjelder at notoriteten om bakgrunnen for endringen er svak. Prosjektet var byggherrestyrt, og det må legges til grunn at Nortura var involvert i de ulike endringene på en slik måte at det er naturlig å se disse som byggherrens beslutning. Verken Cowi eller Nortura i samtid synes å ha hatt fokus på kostnadene av disse endringene. Det må antas at endringene førte til optimaliseringer som hadde stor verdi for Nortura. Som profesjonell byggherre måtte Nortura også vite at slike endringer er forbundet med kostnader. Dokumentasjonen i saken viser lite spor av at de har bedt om konkretisering av kostnadene.

2.2.9.2 Rørentreprisen - Vakuumtransportanlegget

Vakuumtransportanlegget frakter produkter rundt i anlegget og er en svært sentral komponent i fabrikk. Vakuumanlegget hadde en høy grad av kompleksitet. Nortura har påstått at Cowi uteglemte, eller bevisst utelot, vakuumtransportanlegget da rørentreprisen ble sendt ut 29. november 2013. Betydningen av vakuumtransportanlegget er vesentlig for saken slik flertallet ser det. Nortura har fremhevet at en betydelig del av endringsmeldingene har direkte eller indirekte sammenheng med endringer i vakuumtransportanlegget, og det er særlig pekt på at det fikk konsekvenser for Veidekkes arbeider i forbindelse med hulltaking samt for elektroentreprenøren Bravida.

Flertallet bemerker til dette at dokumentene i saken viser at Cowi har vært oppmerksom på vakuumtransportanlegget gjennom hele prosjektforløpet. Det er videre på det rene at det var en sterk sammenheng mellom Storks leveranse og vakuumtransportanlegget.

Cowi hadde våren 2013 derfor mye kontakt både med Stork og Nortura om forhold som skulle avklares vedrørende dette.

I denne sammenheng er det grunn til å merke seg hva som i utgangspunktet var Storks tilnærming til dette. I e-post fra Stork 19. april 2013 til Cowi og Nortura heter det følgende:

As mentioned during our meeting last week we need to get 100% clarity how the flows look like for the vacuum installation before we start to design this. It will be

quite a big system which will take a lot of time to design we need to make sure it will be correct (we do not have the luxury to do this more often!)

Stork krevde «100 % clarity» og ville bare gjøre sin detaljprosjektering i en omgang. Dette var i samsvar med den kontraktsforpliktelse som Stork hadde påtatt seg etter forhandlingene med Nortura. En slik gjennomføring medførte mindre kostnader for Stork enn om prosessutstyrsleverandøren hadde hatt en mer fleksibel tilnærming til vakuumtransportanlegget. I hovedsak holdt Stork fast ved at de ikke ville foreta detaljprosjektering før det forelå en layout som var «frozen», se eksempelvis Storks e-post av 30. juli 2013. Nortura har risikoen for dette.

Cowis e-post til Nortura av 1. mai 2013 er en av mange illustrasjoner på hvordan rådgiveren fulgte opp de krav som Stork hadde kommunisert. I e-posten heter det blant annet følgende:

Stork er nu i gang med at dimensionere vakuumsystemet for det samlede anlegg. Vi foreslår at vi dimensionerer vakuumanlægget færdigt så kapaciteten er tilstede når udstyret eventuelt skal ind senere. Ligeledes foreslår vi at klargøre rør for vakuumtransporten til affald så disse også er klar når udstyret eventuelt kommer ind.

Nortura v/Fjeld besvarte dette slik i e-post 3. mai 2013:

Jeg tror det er riktig å ikke legge opp vacuum til dette foreløpig, men selvsagt sette av kapasitet og plass.

Nortura v/Tor Herland sa seg enig med Fjeld i e-post samme dag:

Synes man bør legge til rette for utvidelsesmuligheter for dette både plassmessig og kapasitetsmessig, men ikke legge opp selve vakuum røra.

Korrespondansen er et av flere eksempler på at Nortura som byggherre la vekt på å holde muligheter åpne for å kunne sikre en optimal løsning. Dette er også i samsvar med hvordan Nortura anså «for tidlig låsing av layout» som en risiko i prosjektet.

Som det fremkommer ovenfor i punkt 2.2.6.1 varslet Cowi 19. juni 2013 tydelig om at avklaring av vakuumtransportanlegget var en vesentlig utfordring for prosjektet. Det ble vist til at vakuumtransportanlegget hadde et «stort antall rørføringer i kompleks utførelse» og at «Stork henviser til at løsningsforslaget ennå ikke er prissatt og dermed ikke godkjent av byggherren.»

I e-posten av Nortura 20. juni 2013 ble dette kommentert slik:

Det er vanlig i et slikt prosjekt at det vil være finjustering på slike rør i løpet av prosessen, og vi ser dette som en naturlig utvikling i prosjektarbeidet. I dagens telefonmøte var det og enighet om at dette er vanlig i slike prosjekter.

Formuleringene, «vanlig», «finjustering» og «naturlig utvikling» etterlater inntrykk av at Nortura ikke innså den risikoen som var kommunisert av Cowi. Norturas forståelse om justeringer og utvikling underveis står i direkte motstrid til Storks krav om «100 % clarity», hvilket ble kommunisert av Cowi som risiko. E-posten 20. juni 2013 tilsier likevel at Nortura må anses å ha akseptert risikoen som lå i at løsningen for vakuumanlegget ikke var på plass.

Også dokumenter etter juni 2013 bekrefter at arbeidet med vakuumtransportanlegget hele tiden var sterkt avhengig av input fra Norturas hovedprosessleverandør, Stork. Oppfølging av dette ble også prioritert fra Cowis side. Behov for avklaringer av vakuumtransportanlegget var tema i e-post fra Stork 8. juli 2013 og fra Cowi 10. juli 2013. I e-post av 17. juli 2013 fra Cowi v/Nicolai Linde til Nortura heter det følgende:

Det absolut største punkt i forhold til Stork kontrakten p.t. er netop dette vacuum system. Mig bekendt har vi fortsatt ikke modtaget et økonomisk oplæg fra Stork på dette og jeg antaget at de afventer den endelige bekræftelse fra Nortura på kapaciteter inden denne utarbejdes. Jeg har bedt Helge om at sikre denne bekræftelse af kapacitet.

Bakgrunnen for at beskrivelsen av vakuumanlegget ikke ble tatt med i rørentreprisen 29. november 2013 skyldes etter flertallets vurdering mest sannsynlig at det ikke var avklart, noe som igjen antas å ha sammenheng med at låsing av layout først skjedde i oktober 2013, og da kun delvis.

Beskrivelsen av vakuumtransportanlegget ble sendt ut som et addendum i slutten av januar 2014. Det er på det rene at det ble arbeidet svært mye videre med prosjekteringen av rørføringen i anlegget våren 2014. I notat av 7. februar 2014 opplyste Cowi følgende:

Som det ses er vakuumsystemet blevet mere komplekst og med flere systemer efter bygherrens ønske. De ekstra systemer er bl.a. kommet til for at undgå manuel transport af produkt til MDM rummet. Kompleksiteten og størrelsen af vakuumsystemet er betydeligt større end tidligere derved må prisen også antages at være større end tidligere budgetteret.

Fra 2012 til februar 2014 ble vakuumtransportanlegget utvidet fra 10 til 18 systemer. Nortura har selv, for eksempel i referat fra styringsgruppemøte 23. juni 2014, angitt det som en risiko at vakuumtransportanlegget ble mye mer omfattende enn først planlagt.

Cowi gjorde i mars 2014 oppmerksom på at vakuumtransportsystemet fortsatt ikke var komplett. I e-post av 10. mars 2014 heter det følgende:

Stork har endnu ikke færdigprojekteret vakuumsystemet endeligt hvorfor der kan forekomme ændringer til materialelisterne. Det er sandsynligvis ikke store ændringer men der kan forekomme små ændringer. Jeg mener dog at vi kan få hovedmængderne på plads inden for kort tid. Udover dette mener jeg at vi bør have en gennemgang/kvalitetssikring med leverandøren af systemet (Stork) inden arbejdstegninger sendes ud.

Vakuumsystemet er kommet senere til i projektet med flere ændringer hvorfor det ikke kan følge den samlede tidsplan. Dette er også grunden til vi endnu ikke har modtaget det endelige materiale fra Stork endnu. Der mangler stadig endeligt opdaterede flowdiagrammer, el føringer og planer.

Jeg har en gennemgang/kvalitetssikring af det samlede system med Stork på torsdag d.20 for at sikre funktionaliteten og principperne vi har tegnet. Nogle steder er der lavet kompromisser med løsningerne pga. pladmangel. Disse må Stork også være med til at godkende. Da vakuumsystemet er meget kompliceret og der er mange krav til udførelse

Mia Kvalvåg i Cowi redegjorde i sin forklaring for lagmannsretten for arbeidet med vakuumtransportanlegget i 3D-modell. Både forklaringen, 3D-modellen, rettens befarung av fabrikken og dokumenter i saken bekrefter at vakuumtransportanlegget har en svært høy kompleksitet. Ut fra dette var det grunn til å forvente at det ville bli mange endringer i løsninger underveis, både under prosjekteringen og under byggefasen. Koordineringen av Stork opp mot den løsning Nortura ville ha, var også utfordrende.

Flertallet finner at Cowi ikke kan bebreides for dette. For øvrig vurderer flertallet at flere forhold vedrørende vakuumtransportanlegget, som tilsynelatende fremstår som små endringer, har fått betydning for de øvrige entrepriser.

2.2.9.3 Elektroentreprisen

Det må legges til grunn at endringer i elektroentreprisen i stor grad har sammenheng med forholdene som relaterer seg til vakuumtransportanlegget, jf. punkt 2.2.9.2.

Når det gjelder elektroentreprisen bemerkes videre at også øvrig bevisførsel viser at årsaken til endringsmeldingene relaterer seg til prosessutstyrleverandøren Stork. Det foreligger en større mengde e-postkorrespondanse mellom juli 2013 og februar 2015 hvor Cowi ber, og purrer på, avklaringer fra Stork som hadde betydning for elektro. I møte den 24. september 2014 mellom Cowi, Norturas byggeleder og elektroentreprenøren Bravida ble det redegjort for at økt timepådrag skyldtes «manglende opplysninger hos maskinleverandør STORK». I e-post fra Nortura v/Helge Rognerud av 23. oktober 2014 heter det blant annet følgende:

There is no doubt that much of the documentation from Stork, both are changed, and are incomplete.

I referat fra styringsgruppemøte av 6. januar 2015 heter det blant annet følgende:

Det er høyt fokus på å komme ajour på endringsmeldinger innen 16. januar 2015. El har hatt mye overtid, mye arbeid i helger og netter grunnet sen tilkomst. Hovedårsaken til sen tilkomst for el er Stork.

Etter flertallets syn hører dette inn under Norturas risiko. At Cowi hadde påtatt seg å koordinere prosessutstyrsleverandørene, endrer ikke på dette. Koordineringsansvaret omfatter ikke risiko for Storks konkrete leveranse, herunder at nødvendige opplysninger fra Stork fremkom sent. Det er ikke holdepunkter for at Cowi ikke gjorde det de med rimelighet kunne gjøre vedrørende koordineringen av Stork. Flertallet finner videre at Cowis vurdering, om at databladene ikke ga fullgod informasjon for elektroentreprisen, må legges til grunn. Nortura har ikke sannsynliggjort at det foreligger feil ved Cowis prosjektering av elektroentreprisen.

2.2.10 Tilsier Cowis opptreden under byggefasen for øvrig at det er grunnlag for erstatning?

Nortura har ikke påvist andre forhold under byggefasen som kan tilsi at Cowi har opptrådt på en måte som gir grunnlag for erstatningsansvar.

Tvert imot er det flere forhold som trekker i motsatt retning. Det er på det rene at det underveis i byggeprosjektet ble foretatt flere endringer. Noen av disse er omtalt i punkt I foran. For flere av endringene gjelder at det ikke lar seg dokumentere hvem som har initiert endringen. Partene hadde imidlertid i denne fasen tett kontakt, både pr e-post, i møter og på byggeplassen. Bevisførselen avdekket i liten grad at Nortura den gang hadde innsigelser som konkret ble tatt opp med Cowi. Ut fra dette ligger det nær å trekke den slutning at endringene i all hovedsak har skjedd for å møte byggherrens ønsker og behov og etter enighet mellom partene. Som det fremgår over kan det heller ikke tilordnes Cowi at prosjektet havnet i en situasjon med prosjektering parallelt med bygging. At arbeidstegninger tidvis manglet på byggeplassen, er mest sannsynlig en konsekvens av situasjonen som prosjekteringen var kommet i.

Nortura har fremhevet at det fra september 2014 ble innført morgenmøter. I seg selv kan dette ikke bevise prosjekteringssvikt. Slike morgenmøter er ikke helt uvanlig, og bakgrunnen i dette tilfelle må langt på vei forstås ut fra situasjonen prosjektet var havnet i med prosjektering parallelt med byggefasen, som Cowi ikke kan bebreides for. I Norturas referat fra styringsgruppemøte 28. august 2014 heter det blant annet følgende:

Det er innført morgenmøter på byggeplassen, som ledes av byggleder. Nortura og COWI deltar også. Møtene medfører mindre behov for prosjektering, da man finner løsninger direkte på plass. Tiltaket gir gevinster både innenfor tid og funksjonalitet, og mest sannsynlig også på kostnadssiden.

Referatet inneholder ikke spor av indignasjon, overraskelse eller kritikk mot Cowi. Referatet er egnet til å underbygge det som ellers er et hovedinntrykk fra vitneførselen: Begge parter var innforstått med at prosjektet måtte gjennomføres med prosjektering parallelt med bygging, uten at noen i samtid ble bebreidet for dette. Dette motsier også Norturas anførsler i retning av at Cowi «forledet» Nortura til å akseptere endringer i faseovergangene som gjorde at prosjektet havnet i denne situasjonen.

2.2.11 Norturas «øvrige krav» (påståtte feil fra Cowis side som har ledet til annet tap for Nortura enn fordyrende endringsarbeid)

Nortura har fremmet enkelte øvrige krav. Under prosedyren gikk Nortura i liten grad inn på de aktuelle postene, men det ble vist til oversikten i sluttinnlegget.

Frostskade bygg D romjulen 2014 - 890 568 kroner.

Økte kostnader byggeleder - 2 148 176 kroner

Tilleggstap avfallshåndtering - 1 090 589 kroner

Branntetting og brannvegg - 664 661 kroner

Ingen av de aktuelle postene er av en slik karakter at det kan sies å foreligge et markert avvik fra det akseptable slik at Cowi er sterkt å bebreide. Det foreligger dermed ikke grov uaktsomhet. Et erstatningsansvar for Cowi forutsetter da at det er reklamert rettidig fra Nortura, jf. NS 8402 punkt 10.4, hvilket innebærer reklamasjon «innen rimelig tid» etter at byggherren oppdaget eller burde ha oppdaget feilen.

Frostskaden i D-bygget oppstod natt til 29. desember 2014. Reklamasjon ble fremsatt om lag 8 måneder senere, i brev av 20. august 2015.

Reklamasjon for økte kostnader til byggeleder og avfallshåndtering ble fremsatt i utkast til stevning av 18. desember 2015. Det må legges til grunn at Nortura var kjent med henholdsvis de økte kostnadene til byggeleder og Veidekkes kostnader vedrørende avfallshåndtering senest våren 2015.

Et referat fra møte mellom Nortura og Firesafe underbygger at Nortura i oktober 2015 var kjent med at branntetting ble stoppet. Det er ikke sannsynliggjort at Nortura reklamerte over dette forholdet før stevningen av 10. mars 2016.

For de forhold som er nevnt ovenfor forhold brukte Nortura mer enn fem måneder på å reklamere, hvilket klart er for sent etter NS 8402 punkt 10.4. Retten til å kreve erstatning er da ikke i behold.

Utskifting av vinduer - 200 000 kroner

Kravet baserer seg på at Nortura fikk hvite vinduskarmer i stedet for røde, som var anbefalingen i en estetisk veileder.

Basert på sakens dokumenter legges til grunn at Cowi hadde gjort ferdig prosjektering av vindussystemer før den estetiske veilederen kom. Veilederen forelå da det ble holdt forhåndskonferanse med kommunen, hvilket fremgår av referat fra konferansen 17. april 2013. I utgangspunktet vurderer flertallet at Cowi da skulle ha foretatt en oppdatering forut for utsendelse av underlaget for byggentreprise sommeren 2013. Det vises i denne sammenheng til senere e-post fra Cowi v/Birger Lundgård av 10. desember 2014 hvor han beklaget den manglende oppdateringen. Imidlertid må det samtidig tas i betraktning at betydningen av den estetiske veilederen var tema mellom partene i februar 2014. I e-post 25. februar 2014 anbefalte Lundgård følgende:

Jeg synes at du skal sende ut estetisk veileder til alle entreprenørene og samtidig informere om at det er en veileder for innom hus som er under utarbeidelse. Tror det er smart å gjøre dette nå for å bevisstgjøre alle parter.

Den 26. februar 2014 responderte Bingslien slik:

Tror kanskje jeg heller legger den på prosjektplassen - så kan de som har behov for den finne den der.

Dersom Lundgårds anbefaling var blitt fulgt, ville entreprenørene fått kunnskapen om veilederen, herunder at det var røde vinduskarmer som var anbefalt.

For øvrig er det på det rene at Nortura fortsatt ikke har besørget oppretting av forholdet, slik at fargen på vinduene kommer i samsvar med den estetiske veilederen. Det er etter dette også noe usikkerhet ved hvilket økonomiske tap Nortura har lidt i denne forbindelse.

Ikke enhver feil begått av rådgiver leder til erstatningsansvar. Etter en samlet vurdering, hvor det også ses hen til prosjektets størrelse, og de forhold som er påpekt om dette forholdet, er flertallets konklusjon at Cowis manglende oppdatering ikke leder til erstatningsansvar for Cowi.

Støyproblemer PRO-062 - 82 992 kroner

Kravet er relatert til oppføring av støyskjerm på taket mot naboeiendommer. Nortura har – i samsvar med sitt generelle syn om at arbeid som gjennomføres ved endringsmelding

medfører økte kostnader tilsvarende ca. 28 % av endringsarbeidet – fremmet krav om at det totale arbeidet på 296 400 kroner dekkes med en slik andel.

Det må anses rimelig at støymålinger foretas når byggeprosjektet er ferdigstilt. Arbeidet som Huurre gjorde relatert til støyskjermen ble konkurranseutsatt, og det er ikke sannsynliggjort at det var hindringer i anledning utførelsen. Det er etter dette verken sannsynliggjort prosjekteringsfeil eller noe økonomisk tap for Nortura. Kravet fører etter dette ikke frem.

Ventilasjon kuldesentral PRO-054 - 26 117 kroner

I Pro-meldingen har Nortura opplyst at «kuldesentralen ikke fungerer som forutsatt». Cowi har til dette gitt følgende kommentar:

Kuldesentralen er prosjektert med eget avtrekk, og med luftinntak gjennom rist i ytterveggen. Innreguleringen bør derfor gjøre det mulig å etablere undertrykk i rommet. Dersom dører mot tilstøtende rom og rom med ammoniakk-rørsystem ikke er tette, eller ferdigstilte, er det en utførelsesmangel, og ikke en prosjekteringsfeil.

Ut fra de opplysninger som foreligger, har Nortura ikke sannsynliggjort prosjekteringsfeil for denne posten.

Ventilasjon varmesentral PRO-056 - 16 700 kroner

I Pro-meldingen har Nortura opplyst at det er «omfattende varmeutvikling i teknisk rom». Imidlertid er det ikke forklart nærmere hva dette skyldes. Det kan da heller ikke konkluderes med at dette skyldes prosjekteringsfeil fra Cowis side.

Aspirasjonsanlegg PRO-063 – 900 000

I Pro-meldingen er det anført at prosjekteringen ikke har:

tatt hensyn til de vanskelige driftsforholdene som er på en slik bedrift i fht. støv og kondens og behovet for regelmessig rengjøring. Det er vanlig med automatiske rengjøringssystemer som regelmessig blåser ren røra. Det viser seg allerede nå at mange av systemene tetner etter kort tid og må rengjøres jevnlig.

Det har imidlertid ikke vært tilstrekkelig bevisførsel under ankeforhandlingen relatert til aspirasjonsanlegget på en måte som gjør prosjekteringsfeil sannsynlig.

Isolering/dampsperre – Pro-64 –	21 492 kroner
Isolering takhatter – Pro-66	137 500 kroner
Oppvarming av vaskehall –	96 714 kroner
Ventilasjon vakuumpumperom –	14 539 kroner

Heller ikke disse postene er dokumentert og gjennomgått på en slik måte at det er sannsynliggjort at de ulike utfordringene som beskrives i Pro-meldingene er forårsaket av prosjekteringsfeil fra Cowi.

Nortura gis etter dette ikke medhold i krav om erstatning for postene som er fremmet som «øvrig tap».

2.2.12 Oppsummerende vurderinger og konklusjon

Flertallet anser det som mest sannsynlig at en vesentlig del av kostnadsøkningen i prosjektet kan tilbakeføres til at prosjekteringen ikke var avsluttet før byggefasen, hvor særlig mangel på detaljerte opplysninger fra Stork skapte utfordringer.

Etter flertallets vurdering beror det ikke på Cowi at prosjektet stadig fikk utsettelse i fremdriftsplanen. Nortura har pekt på at Cowi for lagmannsretten har akseptert at Cowi hadde ansvar for å koordinere leverandørene, herunder Stork, som var den mest sentrale leverandøren av prosessutstyr. I dette ligger imidlertid ikke at Cowi hadde ansvar for Storks egen detaljprosjektering. Innholdet i leveransen fra prosessutstyrslleverandørene var Norturas risiko som byggherre. Denne risikoen omfatter også den omstendighet at Stork krevde å få en layout som var 100 % låst før de startet sin detaljprosjektering. Det er ikke bevismessig grunnlag for å fastslå at Cowi gjorde for lite hva angår sin koordinering av Stork.

Flertallet konstaterer videre at prosjektet har hatt stor kompleksitet. Denne kompleksiteten bærer Nortura risikoen for. Særlig utfordrende var etableringen av vakuumtransportanlegget som fikk store konsekvenser for de øvrige entreprisene.

Nortura har i tillegg til dette ikke påvist sammenheng mellom det som fremmes som økonomisk tap og det som anføres å være rådgivningsfeil og prosjekteringsfeil. Det er ikke sannsynliggjort at forsinkelser i prosjektet eller endringsmeldinger kan tilbakeføres forhold som Cowi er ansvarlig for.

Prosjektet kjennetegnes ellers, slik flertallet ser det, av at man fra begge parter side hadde et dominerende fokus på fabrikkens kvalitet samt å få den ferdigstilt til rett tid. Begge deler ble oppnådd med den økonomisk fordelaktige virkningen for Nortura at fabrikkens kunne tas i bruk til planlagt tid. I det alt vesentlige videreførte Nortura sin eksisterende produksjon også under byggefasen. Disse forhold gjør det vanskelig å konstatere at de anførte feil har medført et økonomisk tap for Nortura. Gitt at rådgivningen fra Cowis side i større grad skulle gått ut på å beholde den optimale plan, om et skarpt skille mellom planleggings- og prosjekteringsfase og byggefasen, ville det kunne innebære utsatt fremdrift og igangsettelse. Det er grunn til å tro at et slikt alternativ ville medføre høy

risiko for en vesentlig reduksjon i Norturas inntekter, og det er forståelig at Nortura selv ikke ønsket et slikt alternativ.

Flertallets konklusjon er at Nortura ikke har sannsynliggjort at Cowi har begått feil i sin rådgivning eller prosjektering som kan lede til erstatningsansvar. Etter dette frifinnes Cowi fra kravet.

2.3 Mindretallets konkrete vurdering av hendelsesforløp og erstatningskravet

2.3.1 Kort om sentrale problemstillinger i saken (og noen overordnede betraktninger) sett fra mindretallets ståsted

Mindretallet er av den oppfatning at forhold før 2013 (til og med BD2) med et unntak (se påfølgende avsnitt), har liten innvirkning på utfallet for prosjektet Nytt Nortura Hærland (NNH) og for saken slik den står for lagmannsretten. Forhold før 2013 omtales derfor i liten grad.

Frem til og med BD2 har partene hatt hovedvekt av sin fokus på prosessanlegg og i liten grad på arkitektonisk utforming av bygget. Dette har da bl.a. medført at prosessanlegg fra Stork er kontrahert på et ikke modent bygningsmessig grunnlag. Ved overgang fra BD2 til DD var det vesentlige mangler i tegninger man brukte for nytt bygg D bl.a. med tanke på branntekniske løsninger, logistikk (bl.a trapper og rømning) samt fundamentering og bæring av bygget. Alle nevnte forhold er forhold som ligger innfor Cowi sitt ansvarsområde å håndtere på vegne av prosjektet.

Det faktum at det gjenstår mange avklaringer rundt bygningsmessig design ved overgang fra BD2 til DD tilsier ikke isolert sett at prosjektet på dette tidspunktet hadde vesentlige utfordringer. Men dette er en vesentlig risiko for prosjektet som det ikke er dokumentert at noen av de involverte identifiserte, og dette forholdet burde ha blitt ivaretatt med mye større tyngde av Cowi i første del av DD for å forhindre vesentlige forhold som oppstod senere i prosjektet.

Fremlagt dokumentasjon viser at bl.a. bæring av bygget ikke landes endelig før september 2013. Vesentlige forhold rundt brann og logistikk avklares enda senere. Det er i denne sammenheng også en viktig betraktning at flere vesentlige forhold for bygget faktisk avklares etter at byggentreprisen er sendt ut.

Det er på det rene at prosjekteringen av fabrikken ikke ble avsluttet før byggefasen slik partene først hadde planlagt. Anbudsutsendelse, og dermed deler av prosjekteringen for de tekniske fagene ble utsatt to ganger, den siste utsettelsen fra juli 2013 til oktober/november. Det er i liten grad dokumentert for retten hvordan/hvorfor denne endringen ble innført. Men det er henvist til interne dokumenter i Cowi som sier, med henvisning til at de tekniske entreprisene ble utsatt, at byggherre har nå godkjent dette

grepet. Mindretallet legger til grunn at dette bør leses som at dette ble foreslått som en løsning fra Cowi og at Nortura aksepterte dette. Det er ikke fremlagt dokumentasjon som tilsier at en eller begge av partene på det aktuelle tidspunktet så på dette som en avgjørelse som hadde nevneverdige konsekvenser for prosjektet. Et slikt syn støttes også av mindretallets erfaring fra bransjen. En slik beslutning vil nødvendigvis medføre en risiko for at deler av utført arbeid må endres grunnet forhold man oppdager under detaljprosjektering av de tekniske anlegg. Men forutsatt at alle vesentlige avklaringer av grensesnitt mellom bygg og tekniske fag er gjort på et tidlig tidspunkt, bør konsekvensen av denne risikoen være liten.

Det er således ikke grunnlag for å hevde at en beslutning om å prosjektere de tekniske fagene parallelt med bygging av selve bygget påførte prosjektet vesentlig høyere kostnader. I denne sammenheng er det også et vesentlig poeng at dersom Cowi på det aktuelle tidspunktet hadde en klar forståelse av at en utsettelse av anbudsutsendelse for de tekniske fag faktisk hadde en vesentlig kostnadmessig påvirkning på prosjektet, så tilsier omsorgsplikten rådgiver har ovenfor byggherre at dette skulle vært varslet klart og tydelig til Nortura. En slik konsekvens er en vesentlig del av beslutningsgrunnlaget for Nortura i en vurdering av om anbudsutsendelser skal utsettes.

2.3.2 Mindretallets vurdering av generelle anførsler fra Cowi

Mindretallet vil først komme med noen betraktninger rundt følgende forhold som av Cowi har vært mye omtalt for retten:

- Cowi må bedømmes ut i fra at Nortura har fått en kvalitetsmessig god fabrikk levert til rett tid.
- Nortura og Cowi sitt ansvar og oppførsel i rollen som prosjektleder.
- Cowis varslings av risiko ved manglende beslutninger og avklaringer fra Nortura.

2.3.2.1. Cowi må bedømmes ut i fra at Nortura har fått en kvalitetsmessig god fabrikk levert til rett tid

Det er uomtvistet mellom partene at Nortura Nytt Hærland er levert med ønsket kvalitet og til avtalt fremdrift. Således er 2 av de 3 normalt vanligste styringsparameterne i et prosjekt nådd. Det er det siste av de tre normale styringsmålene, kostnad, som i denne saken er omstridt.

Kontrakt og kontraktstandarden forutsetter at rådgiver skal levere fullgod kvalitet innenfor hele kontraktens omfang. Dette gjelder også uavhengig av prosjektets kompleksitet. Cowi kan således ikke bedømmes mildere med begrunnelse i at 2 av 3 mål er nådd. Om rådgiver er av den oppfatning av at prosjektet er så komplekst at det ikke er mulig å nå alle mål på en fullgod måte, bør dette helst skrives inn i kontrakten eller som et minimum varsles tydelig ovenfor byggherre så fort rådgiver er klar over at dette er situasjonen.

I denne saken må det således gjøres separate vurderinger av om prosjektet har blitt påført ekstra kostnader som skyldes forhold som kan lastes Cowi.

2.3.2.2   Nortura og Cowi sitt ansvar og oppførsel i rollen som prosjektleder

Fra Cowi sin side har det vært et vesentlig poeng at saken står slik den står for retten mye grunnet hvordan Nortura har gjennomført sin prosjektlederfunksjon.

Kai Fjeld har hatt rollen som Nortura sin prosjektleder for Nortura Nytt Hærland. Uffe Jensen (frem til og med 2012) og Øystein Andersen (fra og med 2013) har hatt rollen som prosjektleder for Cowi sitt rådgivning-/prosjekteringsoppdrag på Nortura Nytt Hærland. Begge disse rollene er regulert av kontrakt inkludert vedleggene mellom partene. Det er vesentlig forskjell mellom rollen Kai Fjeld har hatt på vegne av Nortura og rollen hhv Uffe Jensen og Øystein Andersen har hatt på vegne av Cowi. Kai Fjeld er prosjektleder for Nortura sitt utbyggingsprosjekt på Nortura Nytt Hærland. I denne rollen svarer han ovenfor Norturas styringgruppe med tanke på bl.a kvalitet, fremdrift og kostnad for hele prosjektet. Videre har Fjeld et ansvar for å følge opp alle delprosjekter og alle kontraktsparter Nortura har i prosjekt Nortura Nytt Hærland, bl.a. delprosjektet rådgivning-/prosjektering og Cowi som en av mange kontraktspartnere. I sistnevnte rolle er et vesentlig ansvarsområde å sørge for at kontraktspart får den informasjon Nortura har ansvar for å fremskaffe, samt å fatte nødvendige beslutninger kontraktspartnere har behov for at Nortura fatter.

Kai Fjeld har i egenskap av sin rolle, mulighet til å – innenfor begrensninger gitt av kontrakten - pålegge Cowi endringer og tillegg utover opprinnelig avtalt omfang i kontrakt. Pålegg om endringer skal følges opp med en endringsmelding fra byggherres side, og om det ikke mottas, skal Cowi varsle at pålegget oppfattes som en endring som har en konsekvens. Konsekvensen skal også beskrives så godt som mulig. Prosjektledere fra Cowi har ansvaret for å styre interne forhold hos Cowi, i dette ligger bl.a. å følge opp at Cowi leverer kontraktsfestede leveranser i henhold til avtalt tid, kvalitet og kostnad.

I prosjektverdenen finnes det mye forskjellig praksis og mange forskjellige teorier på hvordan prosjektleder best skal styre sine prosjekter. Og det er mye uenighet om hva som er riktig. Ytterpunktene kan bl.a. ligge i at en prosjektleder er involvert i, og følger opp, et stort antall detaljer kontraktspartner jobber med til at han velger å stole fullt og helt på sin kontraktspart og således er svært lite involvert i kontraktspartners arbeid. Retten er verken rette instans eller besitter kompetanse på uttale seg om hvordan en prosjektleder best styrer sine prosjekter. Retten skal forholde seg til om prosjektledere har forholdt seg til sine kontraktuelle forpliktelser.

2.3.2.3 Cowis varsling av risiko ved manglende beslutninger og avklaringer fra Nortura

Cowi la stor vekt på sin varsling av risiko, og da spesielt varsling av risiko om for sen låsing av layout fra Stork. Og manglende låsing av layout fra Nortura sin side er fremført som den viktigste årsaken til at prosjektet havnet i den situasjonen det havnet. Mindretallet vil i påfølgende punkt komme med betraktninger rundt layout til Stork og låsing av denne. I dette punkt drøftes det hva det vil si å varsle en risiko.

Risikostyring i prosjekter er en metode å styre prosjekter på som er veldig «in» - og med rette. Det er en god måte å styre prosjekter på. Risikostyring handler om å styre et prosjekt slik at man er forberedt på kritiske hendelser som *kan* oppstå i et prosjekt. Og tankegangen er at om man har fokus på mulige risiki som kan inntreffe i fremtiden, har man både muligheten til å iverksette tiltak for å redusere sannsynligheten for at det faktisk inntreffer, og man kan forberede prosjektet på hvordan man skal håndtere risikoen dersom den oppstår.

Det er således en vesentlig forskjell på risikostyring i et prosjekt og det å styre et prosjekt etter faktiske hendelser. Å styre etter faktiske hendelser må man uansett gjøre.

Varsling av risiko må forstås med dette bakteppe. Når man varslar om en risiko, varslar man om en mulig hendelse som kan inntreffe en gang i fremtiden. En slik forståelse forklarer godt hvordan prosjekt Nortura Nytt Hærland i lange perioder kan operere med både risikoen for at layout fra Stork låses for sent og risikoen for at layout låses for tidlig.

Det er stor forskjell på det å varsle en risiko («Det er en risiko at layout låses for sent») og det å varsle om en konkret hendelse («Det faktum at du ikke har låst layout, gjør at jeg ikke kommer videre i mitt arbeid»).

Cowis varsling av risiko i dette prosjektet kan ikke sidestilles med det å ha varslet at en konkret hendelse har inntruffet. Dette illustreres godt ved at varslet om risiko om sen låsing av layout dukker opp allerede tidlig i 2012, lenge før leverandør er kontrahert, og på et tidspunkt det selvsagt var umulig for Nortura å låse en layout.

Det er videre utvilsomt at krav til handling fra Nortura sin side vil variere mye basert på om det er en risiko eller en konkret hendelse som varsles.

Ved et varsel om risikoen «For sen låsing av layout» kan typisk grep fra Nortura sin side være:

- Vi må sørge for at Stork ikke forsinker denne prosessen. De må ha full forståelse for at de må svare ut eventuelle henvendelser vedrørende layout fra Cowi umiddelbart.

- Vi må sørge for at våre ansvarlige – uansett andre arbeidsoppgaver – er forberedt på å prioritere arbeidet med å låse layout innen 3 dager etter at de får et endelig forslag til layout fra Cowi.

Og tilsvarende, dersom de får et konkret varsel om at layout ikke er låst, «Det faktum at du ikke har låst layout, gjør at jeg ikke kommer videre i mitt arbeid», er påkrevd handling å umiddelbart be de eller den som har ansvaret for dette om å få dette utført.

Mindretallet er innforstått med at det finnes tidsnære bevis som kan tolkes dithen at begge parter har hatt en noe upresis forståelse av forskjellen mellom det å varsle en risiko og det å varsle en konkret hendelse. Men mindretallet er også av den oppfatning av at denne tidvis noe upresise omgangen av risiko kontra konkrete hendelser, ikke rokker ved konklusjonen om at Cowis varsling av risiko i dette prosjektet verken kan eller skal sees på som et varsel om at et konkret hendelse har inntruffet.

2.3.3 Layout Stork

For lagmannsretten (i motsetning til behandling i tingretten), er det enighet mellom partene at Cowi har påtatt seg ansvaret for å koordinere arbeidet opp mot Stork. Og en vesentlig del av dette arbeidet består i å koordinere arbeidet med å få på plass en layout prosjektet kan benytte.

Denne layouten er viktig både for Stork og Cowi da denne er en vesentlig forutsetning for detaljprosjekteringen for dem begge. Men mindretallet mener at det også er et vesentlig poeng at fravær av en layout ikke er identisk med at partene ikke kan få utført sine arbeider. Hvor mye de respektive parter kan få utført, er nødvendigvis svært avhengig av hva og hvor mye som er usikkert i layouten.

Basert på hhv Nortura og Cowi sitt erkjente ansvar, kan det forutsettes at gangen i det å få på plass en låst layout må være som følger:

- 1 Cowi koordinerer arbeidet med å tilpasse layout for Stork sitt anlegg opp mot bygget.
- 2 Cowi presenterer en ferdig layout for Nortura
- 3 Nortura låser layout dersom de ikke har kommentarer til denne.

Gangen i en slik prosess kan naturligvis bli forhindret dersom Nortura underveis i dette løpet bestemmer seg for å endre det utstyret de har bestilt av Stork.

Ved oppstart DD, har prosjektet en layout over Storks utstyr (fra kontrahering av Stork). Denne er det opplagte mangler på, og det er for lagmannsretten dokumentert mange forhold som påvirker denne layouten frem til den låses 8. oktober 2013.

I perioden januar til oktober 2013 gjør Nortura to endringer i layout som er ubestridt mellom partene. Utstyr for høsting innmat kylling samt utstyr for høsting av kyllingfötter til human bruk tas ut. Disse endringene vises på layout tegning 27.08.2013. Norturas anførsel er at hvert det første utstyret ble besluttet 30.04.2013. Det faktum at utstyr fjernes, krever en endring på Stork og Cowis layout. Følgelig har dette en negativ konsekvens for Cowi, men det er av mindretallet vurdert dithen at konsekvensen av å fjerne utstyr fra en tegning er helt minimal og således ikke noe som kan forklare at layout ikke ble låst før oktober 2013.

I tillegg er det ubestridt mellom partene at bedøver ble endret. Endring av bedøver ble avklart i 2014 og først vist på tegning 9. april 2014. Denne endringen er således ikke noe som kan forklare når layout ble låst i 2013.

Nortura har anført at det ikke er gjort andre endringer fra deres side enn de tre forholdene som er beskrevet over.

I perioden januar til oktober 2013 er det dokumentert et stort antall revisjoner av layouter. Det er i hvert fall dokumentert nye layouter 11.02, 05.03, 02.04, 09.04, 15.04, 07.05, 20.06, 02.07, 02.08, 05.08, 12.08, 27.08, og 30.08. I denne perioden går indeks på tegningsrevisjoner fra E til M for nivå 1 og fra G til O for nivå 3.

Felles for alle disse revisjonene, er at de viser mye endringer i søyleplasseringer og noe endringer av veggplasseringer inkludert nye sjakter. Og Stork sitt utstyr flytter seg også basert på bygningsmessige forhold. Det er omtvistet mellom partene årsaken til disse endringene.

Nortura har gjort gjeldende at de ikke har bedt om andre endringer enn de som allerede er nevnt over. Nortura har gjennomgått de enkelte endringer i sitt innledningsforedrag del 4 og ved gjennomgang av hjelpedokumentet NHD3 prosesslayouttegninger. I denne gjennomgangen har Nortura utelukkende konkludert med at der endringer var forårsaket av Nortura (et fåtall av tilfellene), så er beslutningen om dette formidlet Cowi på et betydelig tidligere tidspunkt. Resterende endringer (det store flertallet) skyldes forhold som Cowi selv har initiert grunnet bygningstekniske og/eller tekniske behov.

Cowi har på generell basis hevdet at det er et stort antall endringer i prosjektet som skyldes Nortura. Mindretallet har ikke fått med seg et eneste tilfelle der Cowi har dokumentert at årsaken til endringene er forårsaket av forhold som Nortura bærer risikoen for – da sett bort i fra de tre endringene som ikke er omstridt.

Flere av Cowis sentrale prosjektmedarbeidere fikk under sine vitneforklaringer også tilnærmet likelydende spørsmål fra retten der de ble bedt om å fortelle om de endringer de

mente Nortura var ansvarlig for i prosjektet. Mindretallet oppfattet ikke at vitnene pekte på andre forhold enn de tre nevnt ovenfor.

For mindretallet virker det overveiende sannsynlig at disse endringene er innført grunnet forhold som Cowi selv bærer ansvaret for. Et godt eksempel i så måte er det faktum at det har kommet inn flere nye sjakter på tegninger. Nødvendig antall sjakter for fremføring av teknisk utstyr er et ansvar som utvilsomt hviler på Cowi. Det er svært usannsynlig at byggherre på eget initiativ skal ha ønsket/krevd at slike sjakter skulle medtas.

Utover det som er skrevet om endringer og dokumentert årsak til disse, er det også en annen – svært vesentlig – vinkling av det som skjedde i denne perioden:

- Det har med et unntak (brev datert 19.06.2013 som drøftes i kap 2.3.7) ikke blitt dokumentert tilfeller der Cowi varsler Nortura om en konkret hendelse der Nortura ikke følger opp sine kontraktsforpliktelser i forbindelse med oppfølging av Stork leveranser, forhold de skal svare ut ovenfor Cowi eller at det er innført endringer som skaper problemer for Cowi sin leveranse.
- Det har ikke blitt dokumentert et eneste møtereferat, der både Cowi og Nortura er tilstede, som viser at det har vært diskutert at Cowi ikke kommer videre med sitt arbeid grunnet at de venter på informasjon fra Stork eller Nortura.

Mindretall mener således at eneste riktige vurdering av situasjonen rundt manglende låsing av layout for Stork, er at dette skyldes forhold som Cowi selv bærer ansvaret for. Et slikt syn støttes også av flere andre forhold:

I brev av 19. juni 2013 refererer Cowi til at Cowi i møte den 7. juni 2013 uttalte:

alle nødvendige beslutninger på nåværende tidspunkt var tatt.

Cowi går riktignok tilbake på dette i brevet den 19.06.2013. Dette forholdet drøftes i punkt 2.3.7.

Det er opplagt at Nortura ikke kan låse layout før de får oversendt et underlag fra Cowi for låsing. Norturas påstand er at de ikke fikk oversendt underlag de kunne låse før den 24.09.2013. Cowi har ikke dokumentert - eller hevdet – at det er underlag som Nortura kunne låse før dette oversendes 24.09.2013. Med tanke på hvor omstridt manglende låsing av Storks layout har vært, og med tanke på hvor mye dette har vært omtalt for lagmannsretten, virker det helt usannsynlig at en slik oversendelse er gjort uten at dette er forsøkt dokumentert og da uten at det finnes spor av en slik oversendelse i tidsnære bevis.

Forklaringen på hvorfor dette ikke sendes over før den 24.09.2013 kommer i mail fra Cowi v/Daniel Doose Jeppesen til Stork den 03.09.2013. Her skrives det:

For your information we are at the moment finalizing the last details regarding the layout/Building corrections in order to have Nortura to finalize the layout for you.

Denne mailen gir en tydelig forklaring. Cowi har ikke kunnet oversende layout for låsing tidligere. Helt frem til september 2013 jobbet Cowi med å få på plass en bygningsmessig layout som da var en forutsetning for at de kunne avslutte sitt arbeid med å koordinere Stork sin layout.

2.3.4 Andre endringer?

For lagmannsretten er det dokumentert en god del løsninger og områder som er endret underveis i prosjektet så som: trapper, rømningsveier, sjakter, branntekniske løsninger, «Vorta», «Glippen», Påbygg C, pause og kontorrom, logistikkontor og veterinærkontor. Nortura sin påstand er at bytte av pauserom og kontor er en endring som er initiert av Nortura mens øvrige endringer skyldes forhold som Cowi bærer risikoen for.

Cowi har dokumentert endringene, men i svært liten grad omtalt årsaken til endringene. På konkrete spørsmål fra retten om årsak til endringene, har sentrale vitner fra Cowi svart vagt og da primært at dette skyldes ønsker fra Nortura.

Mindretallet kan ikke tillegge en uttalelse om at dette er et «ønske» særlig stor vekt. Prosjektarbeid er samarbeid mellom partene for å finne gode løsninger. Og byggherren står naturligvis fritt til å «ønske» seg ting for sitt prosjekt gjennom hele dets levetid. Der ønsket ikke har konsekvens for den prosjekterende, er det da også helt naturlig å innfri byggherres ønsker. Og dersom «ønskene» har en vesentlig konsekvens, plikter rådgiver å varsle byggherre om dette etter kontraktens regler.

Vitnet Birger Lundgård RIB Cowi var tydelig på at mange av endringene skyldtes at ARK ikke hadde ferdigstilt sitt arbeid. På direkte spørsmål fra retten om hvem som hadde ansvaret for ARK svarte Lundgård at det ansvaret lå hos byggherre. ARK er vitterlig en del av Cowi sin kontrakt, og enhver mangel fra ARK er det Cowi som bærer risikoen for.

På lik linje som for låsing av layout til Stork, er det gjennom forhandlingene, med ett unntak, ikke blitt dokumentert tilfeller der Cowi varsler Nortura om at endringer skaper problemer for Cowi sin leveranse. Og det er heller ikke blitt dokumentert et eneste et møtereferat som viser at Cowi har blitt pålagt slike endringer fra Nortura – eller at Cowi uttrykker at det er problematisk at det kommer for mange endringer fra Nortura.

Mindretallet betviler ikke at det har vært en hektisk prosjekteringsperiode med mange «ønsker» og mange diskusjoner mellom Cowi og Nortura om hvordan de forskjellige anlegg best løses, men så lenge Cowi ikke har fulgt opp sin kontraktsforpliktelse i form av å varsle dersom de mener dette får konsekvenser, kan ikke mindretallet legge annet til grunn enn at Cowi ikke så på dette som problematisk. Vitneforklaringer, bl.a. fra Lundgård, Norturas gjennomgang av de samme endringene samt mange av endringens faktiske resultat tilsier også klart at dette er endringer som Cowi bærer risikoen for. Og

som da kommer opp på et sent tidspunkt på grunn av at Cowi ikke har klart å konkludere dette internt tidligere.

2.3.5 Andre forhold

I forhandlingene har det vært mye fokus på byggebudsjett og honorarbudsjett. Honorarbudsjett drøftes i annet punkt. Her knyttes det noen kommentarer til byggebudsjettet.

Sett i ettertid er det lett å slå fast at ingen av partene har gjort en spesielt god jobb med tanke på byggebudsjettet. Opprinnelig estimat er mangelfullt og partene har i fellesskap operert med alt for lave poster for usikkerhet tatt i betraktning hvordan LFS ble kostnadsberegnet.

Ansvar for budsjettet ligger utvilsomt hos Nortura. Cowis forpliktelser ligger i å melde inn sine estimater til Norturas prosjektleder. Det er vanskelig å se at det er Cowis anliggende hvordan Norturas prosjektleder håndterer dette opp mot egen styringsgruppe. Og det er utelukkende Nortura sitt ansvar dersom Nortura velger å gå videre med et for lavt budsjett.

Det er videre vanskelig å se at diskusjon rundt byggebudsjett har noen konsekvens for det arbeidet Cowi skulle utføre for Nortura eller for de påstander som er lagt frem i saken. Cowi har heller ikke synliggjort dette gjennom forhandlingene. Drøftelser rundt byggebudsjettet hadde kun vært av interesse dersom Nortura hadde krevd tilbakebetalt hele eller deler av de totale kostnader basert på en begrunnelse av at de hadde blitt forledet av Cowi til å iverksette et prosjekt de ellers ikke hadde iverksatt. Nortura har ikke fremmet krav på dette grunnlag.

2.3.6. Kan situasjonen prosjektet havnet i forklares på en god måte?

Punktene 2.3.1 til 2.3.5 viser at mindretallet mener at det ikke er grunnlag i tidsnære bevis for å legge vesentlig skyld på Nortura for at prosjektet havnet i den situasjonen man havnet i. Historien som fortelles av Cowi fremstår således ikke som mest sannsynlig.

Mindretallet mener det er hensiktsmessig å se om det finnes annen forklaring på at prosjektet havnet i den situasjonen man havnet i, og som da basert på tidsnære bevis fremstår som mest sannsynlig. Basert på tidsnære bevis i form av møtereferater, mailer og fremdriftsplaner, mener mindretallet at følgende gir en god beskrivelse av hva som skjedde i løpet fra 2013 og til prosjektets slutt:

- Nortura gir klarsignal for å starte prosjektering av D-bygg tidlig januar 2013. I denne perioden er både Nortura og Cowi mest opptatt med å ferdigstille C-bygg og

renseanlegg. Fokuset ligger på disse to byggene til i hvert fall ut i mars 2013. Det jobbes kun sporadisk med prosjektering av D-bygget fra januar til mars/april. Det er ingen tidsnære bevis som viser at prosjektering av D-bygget er et vesentlig tema mellom partene i denne perioden. Og det finnes heller ikke støtte i tidsnære bevis på at noen av partene så på manglende fremdrift for D-bygget som et stort problem i denne perioden.

- Som en følge av at fokus fra begge parter har vært på ferdigstillelse av C-bygg og renseanlegg, avtales det i mars at anbudsutsendelse for D-bygg forskyves til juli. Det finnes ikke tidsnære bevis som tilsier at partene mente dette var en beslutning som ville få konsekvenser for prosjektet. Cowi hadde opprinnelig beregnet 4 mnd prosjekteringstid for D-bygget, og med denne utsettelsen hadde Cowi fortsatt rundt 4 mnd. Det finnes tidsnære bevis (møtereferater) som tilsier at begge parter er klar over at tiden er knapp og prosjekteringshastighet fra Cowi er en risiko for prosjektet. Det virker som en rimelig antagelse at begge parter i starten av mars var klar over at tiden var knapp, men at de hadde tiltro til at dette skulle gå greit.
- Når Cowi så skal sette trykk på detaljprosjekteringen av bygg D, er det flere tidsnære bevis som tilsier at de enten ikke helt ser det tverrfaglige omfanget av prosjektet eller så har de ikke tilstrekkelig kapasitet for øvrige fag til at de kan bidra som påkrevd. RIV og RIE kommer ikke ordentlig i gang. Fra internmøte 30.05.13 er følgende referatført:

Overdragelse av ansvar for detaljprosjektering av blant annet VVS ble gjort 9 april. Det virker ikke som det er arbeidet mye med dette fra VVS i Fredrikstad frem til nå.

Vitneforklaring fra Dag Gundersen, RIE Cowi, støtter opp under at situasjonen var rimelig lik for RIE. Brannteknisk rådgiver samt ARK er lite involvert i denne fasen. Vitneforklaring fra Bernt Becker ARK, støtter et slikt syn. Han uttalte bl.a. at ARK var lite involvert i prosjektet og at Cowis ingeniører gjorde arbeidet til ARK

I tillegg støttes et slikt syn av faktiske forhold senere i prosjektet. Prosjektet fikk, etter anbudsutsendelse bygg, behov for omfattende endringer grunnet manglende branntekniske løsninger og grunnet flere forhold som normalt hører inn under ARKs kompetanseområde. Det virker rimelig å også anta at denne fasen i en viss grad blir preget av at det er enkelte utfordringer i samarbeidet mellom Cowi Danmark og Cowi Norge.

- Konsekvensen av det manglende fokus på tverrfaglige utfordringer, forsterkes av det faktum at man fra overgang BD2 til DD har en bygningsmessig layout som er svært umoden bl.a. med tanke på branntekniske og logistikkmessige forhold som ikke er godt nok ivare tatt, og at det også er store mangler med tanke på bæring og fundamentering.

- I månedsskiftet mai/juni 2013 finner man de første tidsnære bevis på at Cowi innser at de har store tidsmessige problemer, og at arbeidsoppgavene er mer omfattende enn først forutsatt. Referat fra internt styringsmøte Cowi 30.mai 2013:

Nicolai har ingen tro på at vi evner å levere en tilstrekkelig gjennomarbeidet entreprise for bygningen til 1. juli

Og fra referat fra internt styringsmøte Cowi 13. juni 2013, gjengitt i punkt 2.2.6.1, fremgår det også at Cowi nå skjønner at oppgaven er mer omfattende enn de først forutså.

I denne forbindelsen gjør Cowi en alvorlige feil som da er et opplagt brudd på deres omsorgsforpliktelse ovenfor Nortura. Til tross for at situasjonen internt i Cowi er godt kjent helt opp til kontraktsansvarlig/divisjonsdirektør, finnes det ikke tidsnære bevis som tilsier at Cowi informerte Nortura om situasjonen. Cowi gjør tvert imot det motsatte, de sender 21. juni mail til Nortura som hevder at prosjektet er i god rute. Denne mail drøftes nærmere i punkt 2.3.7 Sentrale bevis.

- Som en følge av at Cowi internt ser at de er på etterskudd, begår de en ny alvorlig feil. De velger å være lojale mot avtalte utsendelsesdato og nedprioriterer kvalitetssikring av eget arbeid. Et slikt syn er bl.a. godt dokumentert i referat fra internt styringsmøte Cowi 26. juni 2013:

Intern KS var planlagt uke 26, men har ikke kunnet gjennomføres fullt ut som følge av utsatt frist og dermed lite ferdig materiale. Det generelle inntrykket er at det fortsatt mangler mye på beskrivelser, og at det også er behov for en rekke opprettinger på tegninger.

Vi kom frem til en ny plan for KS. Nicolai går gjennom det utsendte materialet i juli. Ole Tendal forespørres om han kan ta en tilsvarende rolle fra norsk side.

Vi mener likevel at Cowi vil kunne levere til fristen og at materialet vil være godt nok til at entreprenørene vil kunne regne realistiske priser.

Faktiske hendelser etter utsendelse er også gode bevis på at kvalitetssikring ikke er utført. Det blir behov for flere addendumer for å rette opp feil, og det blir behov for mange endringsmeldinger for fange opp ytterligere feil som da heller ikke fanges opp ved utsendelse av addendumer.

Manglende kvalitetssikring ble også bekreftet av Uffe Jensen, Prosjektleder Cowi, som på direkte spørsmål fra advokat Bjørnvik svarte «nei» på om Cowi hadde utført kvalitetssikring i henhold til instruks i eget styringssystem. Cowi får også klare tilbagemeldinger fra Nortura om at anbudsunderlaget ikke er holder ønsket kvalitet. Mail fra Olav Bleie til Øystein Andersen 5 juli 2013:

Etter Dag sin gjennomgang er vår konklusjon at slik detaljtegninger fremstår er de ikke egnet for utsending som en del av et komplett og godt tilbudsunderlag. Både viktige prinsipper og faglige løsninger må bearbeides videre.

Mindretallet legger til grunn at Nortura på dette tidspunktet var klar over at Cowi på mange områder lå bakpå. Men mindretallet mener også det er riktig å legge til grunn at Nortura var i god tro med tanke på at de fikk et godt anbudsunderlag.

Bransjestandard er utvilsomt at anbudsunderlag skal være komplett og godt kvalitetssikret, noe Cowi også selv påpeker flere steder i interne dokumenter. Og det må forventes at Cowi, som en stor og seriøs aktør i bransjen, leverer iht det som forventes dersom annet ikke varsles høyt og tydelig. Fravær av slike varsler, både med tanke på ferdigstillelsesgrad samt kostnadskonsekvens for Nortura dersom dette sendes ut uferdig, må tale i Cowis disfavør.

- Heller ikke i forbindelse med utsending for de tekniske fagene ser det ut som Cowi innser hvor mangelfullt anbudsutsendelsene var på dette tidspunktet, spesielt med tanke på tverrfaglig kontroll. Og dette til tross for at de den 15.11.2013 i mail fra Jacob Larsen, Cowi Danmark fikk en alvorlig advarsel om dette:

Der mangler tværfaglig koordinering mellom el, ventilation, sprinkler, vvs og vakuum. Det er stort set konflikter i alle rum.

Sakkyndig vitne Stefan Johansen bekreftet at situasjonen slik den er beskrevet av Larsen stemte godt med det han hadde funnet etter gjennomgang av 3D-modell. Pr. januar 2014 fant han 500 feil i modellen, og pr mai 2014 var det 300 feil i modellen. Han opplyste i tillegg om at han da vurderte kollisjoner konservativt. Johansens vurdering var at antall feil var 5-10 ganger mer enn normalt.

- Ved årsskifte 2013/2014 kommer prosjektet til et «point of no return». Nortura må nå ta stilling til endelig sluttdato med tanke på når klekking av egg hos produsenter skal settes på hold med tanke på noe nedetid i forbindelse med kalkunslakteanlegget. Etter dette vil en endring av sluttdato få store konsekvenser for produsenter og for Nortura.

Prosjektet er nå i en alvorlig situasjon – og mindretallet mener det er sannsynlig at verken Nortura eller Cowi på dette tidspunktet har et godt nok bilde av hvor mye mangler det er i utsendt underlag og da hvor mye som gjenstår før man har gode nok arbeidstegninger. Nortura har tillitt til at Cowi har gjort en tilfredsstillende jobb. Cowi har ikke utført den kvalitetssikring – og da primært en tverrfaglig kvalitetssikring - de skulle ha gjort på eget arbeid, og innser ikke selv hvor mangelfullt utarbeidet underlag er.

- Fortsatt har Cowi muligheter til å hindre alvorlig utfordringer i byggeperioden etter at alle entreprenører er på plass, men når det heller ikke på vårparten 2014 gjøres en

god tverrfaglig kontroll, er prosjektets videre skjebne beseglet. Man går nå inn i et omfattende byggeprosjekt der tegningsunderlaget til entreprenører ikke holder ønsket nivå.

- I løpet av våren 2014 går det gradvis opp for Nortura at arbeidstegninger for entreprenør langt fra er på ønsket nivå. Dette resulterer i at Nortura v/Arntzen de Besche advokater i brev 23.05.2014 varslers Cowi om viktigheten av at arbeidstegninger må foreligge i tide.
- Siste halvår av prosjektet ble en kaotisk periode. Morgenmøter for å gjøre akutte prioriteringer og løse akutte problemer samt prosjektering ute på bygget ble en nødvendighet for å komme i mål.
- I byggeprosessen, er det selvsagt også andre forhold som spiller inn. Det kommer endringer fra Nortura (typisk bedøver), det kommer behov om detaljprosjektering grunnet mindre justering av Storks anlegg. Slike endringer må imidlertid anses som normale i et byggeprosjekt. Og Nortura sine krav dekker da heller ikke konsekvenser av slikt arbeid for Cowi. Forhold beskrevet over, er antatt å ha liten konsekvens med tanke på hvordan dette byggeprosjektet utviklet seg. Hadde utgangspunktet med tanke på entreprenørers arbeidstegninger vært på et nivå man burde kunne forvente, er det rimelig å anta at denne saken aldri ville ha endt for retten.
- Avslutningsvis må mindretallet få påpeke at det er et imponerende arbeid utført av alle involverte parter fra siste halvdel av 2014 – også fra Cowi sine representanter. At man klarte å komme i mål, er imponerende. Det er i denne sammenheng slående hvordan vitne Lundgård, RIB Cowi, beskrev hvordan enkelte utfordringer ble løst på plassen. Han beskrev dette tilnærmet ordrett som at Ivar rullet seg en sigarett og gikk løs på oppgaven. Deretter ble dette løst på en utmerket måte. Lundgård var tydeligvis av den oppfatning av at dette var en grei måte å jobbe på på byggeplass. Det er det selvfølgelig ikke. Det er ikke entreprenør som skal løse prosjekteringsoppgaver – og i hvert fall ikke på sparket på byggeplass. Løsninger skal være prosjektert av Cowi, entreprenør skal ha arbeidstegninger og entreprenøren skal bygge etter disse.

2.3.7 Sentrale bevis

Saken mellom Nortura og Cowi fremstår som en klassisk tvist mellom byggherre og rådgiver – byggherre mener de har blitt påført økte kostnader grunnet feil og/eller manglende arbeider fra rådgiver mens rådgiver mener at økte kostnader skyldes stor grad av endringer fra byggherre.

Store byggeprosjekter er komplekse ofte med tusenvis av små eller store beslutninger som skal tas, og ofte med svært mange tusen mailer mellom partene – mailer som ofte kan fremstå som upresise for en tredjepart da disse er skrevet med tanke på at avsender og mottaker har en felles forståelse av saken som de ikke ser hensiktsmessig å gjenta i mailen.

I en slik situasjon fremstår det som opplagt at begge parter vil finne dokumenter som taler deres sak. For retten er det således vesentlig å se trender gjennom all dokumentasjon og ikke minst se sammenhengen mellom de forskjellige dokumentene. Og det er også vesentlig å skjele til hva som ikke står i dokumentene. Møtereferater refererer det som har skjedd i møte, og er det forhold som ikke står referert, må retten legge til grunn at det ikke skjedde i møte/var et tema på møtet. Retten har blitt forelagt en omfattende liste av møter mellom Nortura og Cowi på toppledernivå i perioden 2012-2015.

Fra referater/annen nedtegnelse fra disse møtene fremgår det at i møtene avholdt, 31.05.2012, 19.06.2012, 05.12.2012, 12.12.2012, 23.01.2013, 14.03.2013, 23.05.2013, 07.06.2013, 20.06.2013, 02.10.2013, 07.11.2013, 09.01.2014, 10.02.2014, 14.05.2014, 22.05.2014, 28.05.2014, 04.06.2014, 18.06.2014 og 14.10.2014 har det vært et tema i en eller annen form at Nortura har tatt opp med Cowi at de har vært misfornøyd med fremdrift og/eller kvalitet hos Cowi. Listen over utgjør tilnærmet alle møtene som er dokumentert med referater/annen nedtegnelse. Og fra de samme referatene er det mulig å tolke det dithen at det er et av møtene som inneholder forhold i form av at Cowi tar opp at byggherre ikke holder sine kontraktsforpliktelser. Dette er telefonmøte datert 20.06.2013 der det diskuteres brevet sendt fra Cowi 19.06.2013. Ikke i noen av referatene/annen nedtegnelse finnes det spor av at Cowi uttrykker at de opplever situasjonen som vanskelig grunnet at Nortura pålegger dem mange endringer.

Dette må også leses med tanke på at de sentrale aktørene til Cowi i disse møtene internt i Cowi ved flere anledninger har påpekt at det er stor fare for at prosjektet kan få rettslig etterspill – og at Cowi må forberede seg på dette, som vel da i praksis bl.a. betyr at man må sørge for å få skriftliggjort alle forhold der Nortura ikke gjør det de er kontraktsforpliktet til/der de pålegger Cowi arbeidsoppgaver som gjør det umulig for Cowi å holde sine kontraktsforpliktelser. Mindretallets konklusjon av en slik overordnet betraktning fra mange møtereferater, er at det er usannsynlig at det bilde Cowi forsøker å tegne for retten er korrekt.

Utover denne mer generelle betraktningen, vurderer mindretallet dokumenterte internmøter hos Cowi i perioden mai-juli 2013 samt brev datert 19.06.2013 og oppfølging av dette som svært sentrale bevis. Disse drøftes nærmere under.

Referat fra internt styringsmøte Cowi 30. mai 2013:

- «Nicolai har ingen tro på at vi evner å levere en tilstrekkelig gjennomarbeidet entrepris for bygningen til 1. juli»

Referat fra internt styringsmøte Cowi 13. juni 2013:

- «Vi har store utfordringer knyttet til å levere godt nok innenfor fristen»
- «Vi konstaterer at Cowi vil kunne levere innen fristen, men med noen avvik/mangler

Dette fremstår som klare bevis på at Cowi internt var klar over at de var på etterskudd. I møtereferatene finnes det ikke spor av at de diskuterte hvordan dette skulle formidles til Nortura.

I referat fra internt styringsmøte Cowi 13 juni 2013 skrives det videre:

Vi varsler Nortura om at forhold utenfor Cowi sin kontroll nå påvirker fremdrift. Eksempelvis at Nortura ikke har godkjent layouten på linjen for kyllingproduksjon – en leveranse de selv har kontraktfestet med leverandør.

Vi gir dem to valg:

A) Utsettelse som også påvirker sluttdato

B) Aksept for noe mangler og vil bli supplert over sommeren.

Geir og Jørn utformer sammen et slikt brev med evt. input fra Øystein/Nicolai

Dette skrives under punktet «fremdrift». I møtereferatet er det eget, første punkt «Gjennomgang av definerte kritiske områder». Det finnes ikke spor her av at Cowi i samme møte diskuterte forhold som var av en slik karakter at det måtte skrives et brev til Nortura. Det å skrive et brev fremstår således mer som et påskudd for å forsøke å legge skyld på Nortura enn noe som møtte gjøres for å informere Nortura om forhold Cowi hadde kommet til basert på deres gjennomgang av status i prosjektet.

Den 19.06.2013 sender Cowi v/Jørn Christen Johnsen og Geir Hagehaugen brev til Egil Olsvik, Nortura. Brevet er gjengitt av flertallet under punkt 2.2.6.1. Vitnet bekreftet at dette brevet kom som en direkte oppfølging av det Cowi besluttet i internmøte 13.06.2013.

Av brevet fremgår det at Cowi har utført en kvalitetssikring som har avdekket at det mangler beslutninger fra Nortura sin side og som da får negative konsekvenser for Cowi sitt arbeid. Fra internmøter før og etter brevet, er det ikke mulig å lese seg frem til at Cowi faktisk har gjort en slik kvalitetssikring og med slike funn. Tvert imot skrives det i påfølgende interne styringsmøte 26.06.2013:

Intern KS var planlagt uke 26, men har ikke kunnet gjennomføres fullt ut som følge av utsatt frist og dermed lite ferdig materiale. Det generelle inntrykket er at det fortsatt mangler mye på beskrivelser, og at det også er behov for en rekke opprettinger på tegninger.

Det faktum at det ikke finnes samsvar mellom det Cowi selv refererer som temaer som har vært tatt opp i møtet og det som er innholdet i brevet, medfører at brevet må ses på som et oppkonstruert brev og brevet har således liten bevismessig betydning for saken.

Men brevet, uansett om det fremstår oppkonstruert, er av interesse på et område. Med all kjennskap Cowi har til prosjektet pr 19. juni 2013 varsles det at konsekvensene er at dette «kan medføre noe mer tidsbruk i anbudsperioden, og kanskje også i byggetiden enn opprinnelig planlagt.» Ikke med et ord varsles det om at situasjonen også kan få store konsekvenser med tanke på kvaliteten på det underlaget Cowi utarbeider for Nortura. Dette

må leses dithen at heller ikke Cowi på dette tidspunktet mente det var grunnlag for å tro at det var forhold i prosjektet som tilsa at kvaliteten på anbudsunderlaget kunne medføre økte kostnader for Nortura senere i prosjektet.

Oppfølgingen av dette brevet, er også gode bevis på at brevet er oppkonstruert. Det avholdes telefonmøte den 20.06.13, og senere samme dag sender Egil Olsvik, Nortura e-post til Jørn Christen Johnsen. Denne er gjengitt i av flertallet under punkt 2.2.6.1. Her skrives det bl.a.:

Vi aksepterer ikke at det er manglende beslutningsgrunnlag i prosjektet som danner grunnlag for utsettelse i tidsplan eller økte prosjekteringskostnader, slik det beskrives i brev datert 19.06.2013.

Og den 21.06.2013 svarer Jørn Christen Johnsen på mail fra Egil Olsvik, gjengitt i punkt 2.2.6.1. Her innrømmer Cowi at det ikke er store og konkrete byggherrebeslutninger som mangler i prosjektet pr 21.06.2013

Brevet av 19.06.2013 kan ikke tillegges noen bevismessig verdi for at Cowi har varslet Nortura om at det er forhold hos Nortura som har hindret Cowi sitt arbeid. Det som fremstår som godt bevist fra denne perioden er at Cowi pr hhv 07.06.2013 og 21.06.2013 er av den oppfatning av at det ikke er forhold hos Nortura som forhindrer Cowi sitt arbeid.

Videre har referater fra interne styringsmøter en del nedtegnelser rundt Cowi sitt kvalitetssikringsarbeid.

Referat fra internt styringsmøte Cowi 26. juni 2013:

- «Intern KS var planlagt uke 26, men har ikke kunnet gjennomføres fullt ut som følge av utsatt frist og dermed lite ferdig materiale. Det generelle inntrykket er at det fortsatt mangler mye på beskrivelser, og at det også er behov for en rekke opprettinger på tegninger.»
- Vi kom frem til en ny plan for KS. Nicolai går gjennom det utsendte materialet i juli. Ole Tendal forespørres om han kan ta en tilsvarende rolle fra norsk side.
- «Vi mener likevel at Cowi vil kunne levere til fristen og at materialet vil være godt nok til at entreprenørene vil kunne regne realistiske priser.»

Kulepunkt 2 gjengitt over fra referatet må også sees opp mot at det er dokumentert at Linde førte rundt 20 timer på prosjektet i aktuelle perioden, mens Ole Tendal ikke har ført timer på prosjektet i det hele tatt i den aktuelle perioden.

Og, basert på det som referatføres (ingen fra tekniske fag skal kvalitetssikre underlaget), har Cowi ikke identifisert at det jo nødvendigvis er et prekært behov for tverrfaglig kontroll med bl.a. tanke på å sjekket opp at føringsveier med tilhørende utsparinger er beskrevet riktig, at det er prosjektert med tilstrekkelig plass for tekniske rom og at byggteknisk løsning er i tråd med det brannkonseptet Cowi har prosjektert.

Sett i ettertid er det enkelt å konstatere at denne tverrfaglige kontrollen ikke har blitt utført på en tilfredsstillende måte – og høyst sannsynlig ikke har blitt gjort i det hele tatt.

2.3.8 Delkonklusjon – grov uaktsomhet

Internmøtereferatene viser at Cowi innser/vet at de er kommet alt for kort og at de ikke vil klare å rekke å utarbeide et kvalitetsmessig godt anbud. Og de tar en katastrofal beslutning om at istedenfor å kaste kortene og da informere byggherre om at de er forsinket, velger de å sende ut et anbud med «noen avvik/mangler» og som da skal være godt nok til at entreprenør kan regne realistiske priser.

Slike valg gjøres fra tid til annen i prosjekter. Valget er svært uheldig da sannsynligheten for en betydelig kostnadsøkning er svært høy, men dette kan da velges i de tilfellene der fremdriften er så kritisk at man ikke har andre valg. Det som er utvilsomt er at det er den som skal betale denne ekstra kostnaden som også skal ta en slik beslutning.

Beslutningen er aldri forlagt Nortura. Vitnet Kai Fjeld, Nortura, svarte på direkte spørsmål om dette at han aldri var informert om dette. Vitne Øystein Andersen, Cowi, svarte på samme spørsmål at han mente at dette var fremlagt for Nortura, men han kunne ikke huske når og hvor.

Konsekvensene av et slikt valg er aldri forelagt Nortura – tvert imot har Cowi i brev 19.06.2013 opplyst om at den eneste kjente konsekvensen de ser for prosjektet på dette tidspunktet er at det er en risiko for at deres honorar kan bli noe høyere. Det Cowi kommuniserer til Nortura i denne perioden fremgår av mail datert 21.06.2013 fra Johnsen:

Som det også ble fastslått i brevet, vil vi sende ut et tilbudsgrunnlag som etter vår mening holder god kvalitet og gir entreprenøren et godt grunnlag for å prise sine arbeider.

Håper vi med denne avklaringen fortsetter vårt samarbeid i god ånd og at vi snart kan ta ferie med en forvisning om at prosjektet er i god rute.

Rettens mindretall mener at tvil om hvorvidt Cowi har varslet og deretter avtalt med Nortura – at det er tilstrekkelig å sende ut et anbud med «noen avvik/mangler» og som da skal være godt nok til at entreprenør kan regne realistiske priser – skal tale i Cowis disfavør. Et slikt valg er av en så alvorlig karakter at det må forventes at dette varsles høyt og tydelig.

Rettens mindretall anser forhold beskrevet over som grov uaktsom handling.

Som det fremkommer av internmøtereferater, og som også dokumenteres godt i form av faktiske hendelser som behov for flere addendum – for bygg og rør entreprisen – og ved et

stort antall endringsmeldinger som kan tilskrives uteglemte forhold i beskrivelsen og mye kollisjoner på utstyr som Cowi har prosjektert, fremstår det som utvilsomt at Cowi ikke har gjort nødvendig kvalitetssikring – et lovpålagt krav etter plan- og bygningsloven og også et krav etter Cowis eget interne styringssystem.

Manglende kvalitetssikring ble også bekreftet av Uffe Jensen, Prosjektleder Cowi, som på direkte spørsmål fra advokat Bjørnvik svarte «nei» på om Cowi hadde utført kvalitetssikring i henhold til instruks i eget styringssystem.

Rettens mindretall anser dette som en grov uaktsom handling.

Rettens mindretall anser også det store antallet endringsmeldinger som er en direkte følge manglende ferdigstillelse av prosjekteringen og manglende kvalitetssikring av denne som et forhold som kvalifiserer til at Cowi dømmes for grov uaktsomhet.

Rettens mindretall mener også at det er godt grunnlag for å hevde at det er gjort store enkeltfeil – eksempelvis det å unnlate å ikke prosjektere inn vesentlig brann- og rømningskrav i anbudsutsendelse - som forhold som kvalifiserer til at Cowi dømmes for grov uaktsomhet.

2.3.9 Foreløpig konklusjon

Denne saken er spesiell i form av at det er tilnærmet totalt fravær av varsler fra Cowi til Nortura som viser til manglende etterlevelse av kontraktuelle forpliktelser hos Nortura, det er totalt fravær av varsler fra Cowi til Nortura som viser til at de blir pålagt endringer som har konsekvenser for Cowi sitt arbeid, og det er tilnærmet totalt fravær av nedtegnelser i møtereferater som viser til at Cowi opplever at Nortura ikke holder sin del av avtalen. Selv ikke i Cowis egne interne styringsmøter, en møteserie der Cowi selv kan prate uten at Nortura får ta del i samtalen – og det sentrale møtepunktet der prosjektleder kan prate med den som har kontraktsoppfølging opp mot Nortura, finnes det en eneste nedtegnelse av typen «Vi kommer ikke oss videre i vårt arbeid da vi blir pålagt så mange endringer av byggherre».

Dette må sammenholdes med det som Cowi tar opp i internt styringsgruppemøte 30. mai 2013:

Vi skal produsere den nødvendige dokumentasjon med tanke på at prosjektet kan ende som en ansvarssak

Dette tilsier at det er umulig for mindretallet å se at Nortura kan ha skapt store problemer for Cowi i forbindelse med Cowi sin prosjektgjennomføring. Og følgelig fremstår den historien Cowi har fortalt i retten som lite troverdig.

Og motsatt er det svært mange tidsnære bevis som støtter den historien som fortelles fra Nortura. Det henvises her spesielt til punkt 2.3.7 der det rettens mindretall oppfatter å være svært sentrale bevis er drøftet. Som det fremkommer over, mener rettens mindretall at Cowi også skal dømmes for grov uaktsomhet, og således er det ikke vurdert som påkrevd å drøfte hvorvidt Nortura har varslet rettidig.

Avslutningsvis vil mindretallet presisere at drøftelser gjort i punktene 2.3.1 til 2.3.8 kun viser mindretallets vurdering av hendelsesforløpet i prosjektet. Konklusjoner er trukket basert på hva som kan anses dokumentert, og tidsnære bevis har i denne sammenheng naturlig nok veid tungt.

Konklusjoner trukket her danner et bakteppe for vurdering av partenes påstandsgrunnlag. Disse må naturligvis uansett vurderes separat – og denne separate vurdering må veie tyngre enn dette bakteppe.

Norturas erstatningskrav behandles i punkt 2.3.10. Norturas tilbakebetalingskrav behandles i punkt 3.3.

2.3.10 Er Norturas erstatningskrav berettiget?

Vurderinger rundt endringsmeldinger er ofte en svært vanskelig øvelse for retten. Omfanget kan tidvis være stort og omhandle detaljerte forhold det er vanskelig å sette seg inn i på en god måte. Varsler og endringsmeldinger i et byggeprosjekt må også sees i lys av at disse ofte initieres på et tidspunkt der partene selv ikke har en god forståelse av årsak, ansvarsforhold og konsekvens. Det som angis som årsak, kan ofte være omstridt. Avklaringer rundt dette gjøres svært ofte uten at det som opprinnelig er skrevet i varsel og endringsmeldinger oppdateres/endres. Stor grad av skjønn må således benyttes av retten ved vurdering av endringsmeldinger.

Ved vurderinger av erstatningskravet må lagmannsretten vurdere om endringene er berettiget, det må vurderes ansvarsforhold og det må vurderes størrelse på et eventuelt erstatningsbeløp.

2.3.10.1 Er endringsmeldinger berettiget?

I denne saken, der det handler om erstatningskrav grunnet endringsmeldinger fra entreprenør, må det vurderes om entreprenørs endringsmeldinger er berettiget. I dette ligger det da å vurdere om entreprenør har utført arbeider som kommer som tillegg til eller som avviker fra slik de er beskrevet i kontraktsdokumentene.

Cowi har vist til tingrettens dom s. 38:

Tingrettens flertall finner det uforståelig at Nortura påberoper feil og mangler i anbudsbeskrivelsen som Cowi utarbeidet uten å ha tatt for seg teksten i

anbudsbeskrivelsen og sammenholdt dem med de utførte tilleggsarbeidene. Først da hadde det vært mulig å avklare om det var gjort feil i anbudsbeskrivelsen. Nortura har ikke engang gjort noe forsøk på dette.

Og Cowi har da anført at dette heller ikke er gjort for lagmannsretten.

Det tingretten og Cowi etterlyser, er en av de to helt sentrale oppgavene Cowi skal gjøre på vegne av Nortura i forbindelse med sluttoppgjøret. Cowis gjennomgang av endringsmeldinger skal kontrollere om entreprenør har priset arbeidene riktig og rådgiver skal der ta stilling til om entreprenørs endringsmelding er dekket av kontrakten (medtatt i anbudsunderlaget) eller om dette da ikke er medtatt/medtatt med vesentlige feil.

Det er meningsløst at retten skal etterprøve det arbeidet Cowi har gjort i denne sammenheng. Og det er også et helt vesentlig poeng at dersom retten skulle finne det riktig å etterprøve Cowi sin gjennomgang av sluttoppgjøret, og i dette arbeidet finne at Cowi har gjort feil i sin vurdering av endringsmeldingene, så vil dette kun medføre en betydelig mer alvorlig situasjon for Cowi. Om dette er tilfellet, har Cowi grunnet feil de har gjort ved vurdering av endringsmeldingen, forledet byggherre til å feilaktig å utbetale endringsmeldingen, og det kan således argumenteres for at Cowi er ansvarlig for hele beløpet som endringsmeldingen omfatter.

Mindretallet mener det er opplagt at det kan legges til grunn at endringsmeldinger er berettiget basert på det arbeidet som er utført av Cowi.

2.3.10.2 Ansvarsforhold

Det faktum at en endringsmelding fra entreprenør er berettiget, gir ingen automatikk i at Nortura kan kreve disse dekket av Cowi. Det må også påvises at endringsmeldingen skyldes feil Cowi bærer risikoen for.

Grovt kan dette da deles opp i at alle endringer som skyldes tilleggsbestillinger fra Nortura, skal i sin helhet dekkes av Nortura, mens for alle endringsmeldinger som skyldes feil i anbudsunderlag og arbeidstegninger kan Nortura helt eller delvis søke erstatning hos Cowi. I en vurdering av om det er feil på anbudsunderlag og arbeidstegninger må retten naturligvis se dette opp mot hva Cowi visste eller burde ha visst på tidspunktet anbudsunderlag og arbeidstegning ble utarbeidet.

En sortering av endringsmeldinger basert på årsaksforhold, er allerede gjort av Nortura. Av totalt rundt 450 endringsmeldinger er det rundt 180 som er medtatt i kravet mot Cowi. Nortura har ment at 270 endringsmeldinger enten skyldes årsaker som Nortura bærer risikoen for, eller at de ikke har medført en konsekvens for Nortura som kan belastes Cowi.

Mindretallets gjennomgang av konkrete endringsmeldinger har ikke vært komplett. Arbeidet er omfattende og et slikt arbeid anses som lite hensiktsmessig all den tid arbeidet ikke får konsekvenser for sakens utfall.

De endringsmeldinger som er gjennomgått, og det som har vært dokumentert for retten under forhandlingene, tilsier at Norturas sortering av endringsmeldinger basert på ansvarforhold er et godt og samvittighetsfullt utført arbeid. Mindretallet mener således at de endringsmeldinger Nortura har gjort gjeldende for retten, kan legges til grunn.

2.3.10.3 Vurdering av kostnader

Mindretallet mener det er god grunn for retten å støtte seg til sakkyndig vitne Ole Øyvind Moen når det gjelder beregning av Norturas tap på endringsmeldinger.

Moens konklusjoner er i tråd med tidligere rettspraksis og også godt i overenstemmelse med mindretallets egen erfaring.

Mindretallet mener også det er grunnlag for å legge Norturas vurderinger av hvilke endringsmeldinger som skal dekkes konkret til grunn.

Mindretallet mener således at det er riktig å godkjenne Norturas krav i forbindelse med endringsmeldinger i sin helhet slik disse er presentert i hjelpedokument NHD 7 og da summert opp til kr. 40.566.470.-.

2.3.10.4 Vurdering av øvrige tap

Det henvises til flertallets oppstilling av disse punktene i 2.2.11. Mindretallet er delvis enig i de vurderingene som gjøres av flertallet. De postene det er enighet om, gjentas ikke her. Her listes opp de postene mindretallet har et annets syn på, og som da mindretallet mener er berettigede krav fra Nortura.

Økte kostnader byggeleder	- 2 148 176 kroner
Tilleggstag avfallshåndtering	- 1 090 589 kroner
Brannetting og brannvegg	- 664 661 kroner
Støyproblemer PRO-062	- 82 992 kroner
Aspirasjonsanlegg PRO-063	- 900 000 kroner

Mindretallet mener dog at det er grunnlag for å gjøre en skjønnsmessig avkortning på disse beløpene, spesielt de to førstnevnte punktene, og lander således på at Nortura har krav på å få dekket kr. 4.000.000.- for øvrige krav.

2.3.10.5 Konklusjon

Mindretallet mener Nortura skal tilkjennes kr. 44.566.470.-.

3 Norturas tilbakebetalingskrav

3.1. Innledning

Nortura har fremmet krav om tilbakebetaling av Cowis honorar. Vurderingen beror dels på om det kan anses å gjelde et tak for Cowis honorar. Videre oppstår det spørsmål om det er andre grunnlag for slik tilbakebetaling.

Ved den konkrete vurdering av Norturas krav om tilbakebetaling av honorar har lagmannsretten delt seg i et flertall – lagdommerne Andreassen og Wittemann, ekstraordinær lagdommer Minsaas og fagkyndig meddommer Kise – og i et mindretall – fagkyndig meddommer Espelin.

3.2. Flertallets konkrete vurdering av tilbakebetalingskravet

3.2.1 Tak for Cowis honorar?

Avtalen mellom partene, som ble inngått i februar 2012, bygger på at Cowi skal honoreres etter medgått tid. I avtaledokumentet het det blant annet følgende:

Det vedlagte "Budsjett for honorar og utgifter" er således et øvre estimat over timeforbruk. Rådgiver skal under ingen omstendigheter overskride dette estimat uten godkjennelse av prosjektleder.

I mai godkjente Nortura en honorarramme på 36,5 millioner kroner. Honorarrammen var også gjeldende i september 2013. Dette fremkommer blant annet av referat fra internt styringsgruppemøte i Cowi 2. september 2013.

I brev av 4. september 2013 varslet Cowi, i tråd med avtalen, om at akkumulert ressurspådrag trolig ville «overskride gjeldende baseline i løpet av september». I e-post 9. september 2013 ga Egil Olsvik i Nortura tilbakemelding om at Nortura på «ingen måte» kunne akseptere noen endringer i Cowis honorarestimater. Det må legges til grunn at Nortura etter dette ikke eksplisitt har akseptert en økning i honoraret i samsvar med det som ble signalisert av Cowi. Temaet ble etter dette drøftet i toppledermøte 19. september 2013, hvor Fjeld, Olsvik, Johnsen og Hagehaugen deltok, se nærmere nedenfor.

Ordet «estimat» indikerer i seg selv ikke at det foreligger en fast beløpsgrense. Derimot taler siste setning i avsnittet som er sitert fra avsnittet i avtalen ovenfor, «under ingen omstendigheter overskride dette estimat» for en fast beløpsgrense. Det er imidlertid forståelig at Cowi oppfattet honorarbudsjettet som dynamisk. Historikken forut for september 2013 og utviklingen etter dette tidspunkt, innebærer at Nortura ikke kategorisk kan påberope estimatet med den virkning at Cowi ikke skulle få betalt for nedlagt arbeid.

Spørsmålet om økning av «baseline» ble også diskutert på et møte 7. juni 2013. Møtet er omtalt i et referat av 19. september 2013 hvor historikk og honorarøkning i 2013 ble gjennomgått. Om Norturas holdning pr 7. juni 2013 heter det blant annet følgende:

- Nortura ga da uttrykk for at de ikke ønsket å øke baseline på dette tidspunkt. Det ble argumentert i forhold til tidligere erfaringer med å øke estimatene før de var oppbrukt.
...
- Det ble under møtet gitt forståelse av at diskusjonen rundt honorarestimat måtte opp til ny vurdering når gjeldende baseline ble oppbrukt.

Nortura kunne muligens påberopt beløpsgrensen for det tilfelle at det i september var aktuelt å avslutte Cowis engasjement. Dette var imidlertid ikke aktuelt. Det er heller ikke grunnlag for å anta at Cowi hadde påtatt seg en forpliktelse til å utføre arbeid uten å få betalt for dette basert på honorar etter medgått tid. Fastprisavtalen ble først inngått i januar 2015.

Ut fra disse omstendigheter hadde Nortura oppfordring til å gi klar beskjed til Cowi om at de ikke ville få betalt for videre løpende arbeider. I stedet ga Nortura tvert imot beskjed om blant annet følgende, ifølge referatet fra møtet den 19. september 2013:

Nortura ber COWI opprettholde momentum og sørge for god flyt i tegningsproduksjonen til Veidekke, slik at bygningsentreprisen kan komme i gang som planlagt den 1/10-13. En viktig fremforhandlet milepæl i så henseende er at Stork skal inn i bygget med sine leveranser den 7/7-14.

Cowi på sin side gjentok tidligere lovnad om at de ville komme med nye estimer i slutten av september.

Bestemmelsen i NS 8402 punkt 14.1 andre punktum sier at «betaling er ingen godkjennelse av grunnlaget for fakturaen». Bestemmelsen løser imidlertid ikke problemstillingen. Selv om betalingen fra Norturas side ikke er noen «godkjenning», innebærer NS 8402 14.1 heller ikke det motsatte, at fakturaen skulle være uberettiget.

Oppsummeringsvis må det få avgjørende vekt at Nortura ønsket Cowis videre bistand, sammenholdt med at Nortura ikke ga beskjed om at slikt arbeid skulle utføres for Cowis egen regning. Nortura kan i denne situasjonen ikke påberope at det gjaldt et tak for ytterligere utbetalinger til Cowi. Derimot prekluderer ikke Norturas betaling eventuelle andre innvendinger Nortura har mot fakturaene.

3.2.2 Norturas anførsel om underkommunikasjon av honorarestimater

Etter NS 8402 punkt 12.3 skal økning i honorarbudsjetten varsles «uten ugrunnet opphold».

Nortura gjør gjeldende at Cowi har forsømt varslingsplikten. I denne sammenheng har Nortura vist til interne e-poster fra Nicolai Linde i Cowi. Fra e-postene gjengis følgende:

E-post 3. mai 2013:

Vi skal ikke på nåværende tidspunkt sette tallet så høyt. Det er bedre at aftale en procedure for opfølging i projektet og dermed udvide rammen senere. Dog skal vi varsle en markant stigning i forventet tidsforbrug på opfølgingen. Vi må finde balancen i denne i fællesskab.

E-post 6. mai 2013:

Timerne på opfølging er reduceret noget i forhold til tidligere af strategiske årsaker.

E-post 15. mai 2013:

Beslutningen nu er at vi sætter ind de timer som vi betragter som normalt for et projekt i denne størrelse og ikke skriver noget om omfanget i forhold til bygning C og F.

Lest isolert, trekker e-postene i retning av at Linde argumenterer for en underkommunikasjon som hevdet av Nortura. Samtidig gjelder at både spørsmålet om hva som er et realistisk budsjett og hyppigheten av oppdateringer for et byggeprosjekt inneholder en del rom for skjønn. Øvrige dokumentbevis i saken trekker i retning av at Cowi ga orienteringer om honorarbehovet, slik de vurderte dette, på en måte som må anses som lojal. Cowi utarbeidet honorarbudsjetter som ble reflektert i de månedlige månedsrapportene. Honorarestimater var også tema på overordnede ledermøter som fant sted etter det partene har omtalt som Gardermoen-møte i desember 2012. Ved flere anledninger ble varsler fra Cowis side om behov for økning av honorarrammen ikke tatt godt imot av Nortura. Formuleringene i e-posten fra Linde har muligens sammenheng med dette. Like fullt viser dokumentbevisene at Cowi ikke endte opp med å underkommunisere honorarestimatene. I notat fra Cowi til Nortura om honorarberegning av 16. mai 2013 ble det blant annet gitt uttrykk for følgende:

Overordnet har COWI rapportert at utviklingen i projektet har betydet at den tidligere fastlagte baseline på honorar ikke lenger kan holdes.

Også utviklingen etter dette underbygger at Cowis budskap primært var at honorarbehovet var vurdert som for lavt. Det er ikke påvist at Cowi hadde et eget budsjett som ikke ble kommunisert til Nortura, jf. NS 8402 punkt 12.3.

Konklusjonen er at Nortura ikke har sannsynliggjort at Cowi har underkommunisert honorarbehovet på en måte som medfører at honoraret er uberettiget.

3.2.3 Norturas anførsel om prisavslag som følge av mislighold, urasjonell drift og retting av egne feil.

Det vises til vurderingene under erstatningskravet, punkt 2.2. Det foreligger ut fra dette ikke mislighold fra Cowis side som kan gi grunnlag for prisavslag.

Nortura har i liten grad utdypet sin anførsel om at Cowi har drevet urasjonelt. Spørsmålet om Cowi er å bebreide for dette, som blant annet vil omfatte dobbeltarbeid mv, må vurderes ut fra hvordan situasjonen fortonet seg under prosjektfasen, og ikke ut fra en ren etterpåklokskap. Vurdert i et slikt perspektiv er det ikke sannsynliggjort at Cowi har drevet urasjonelt.

Også for anførselen om at Cowi har tatt seg betalt for å rette egne feil vises til vurderingen under erstatningskravet. Det er der holdt åpent at det kan ha forekommet feil fra Cowis side, uten at de er av en slik art at de kan lede til erstatningsansvar. Nortura har i liten grad konkretisert hvilke egne feil Cowi har tatt seg betalt for å rette. Nortura har ikke sannsynliggjort sin anførsel.

3.2.4 Konklusjon

Cowi frifinnes etter dette for Norturas tilbakebetalingskrav.

3.3. Mindretallets konkrete vurdering av tilbakebetalingskravet

Mindretallet er enig med flertallet i at Nortura ikke kan høres med at det er et øvre tak som begrenser Cowi sitt honorar. Mindretallets begrunnelse for dette går i korte trekk ut på at tak i denne kontrakten ikke kan ses sidestilt med en fastpriskontrakt. «Tak», slik det fremstår i denne saken, må sidestilles med et budsjett. Det er utvilsomt at kontrakten fastslår at Cowi ikke kan jobbe utover taket uten godkjennelse fra Nortura. Det er ubestridt at Cowi fortløpende har varslet Nortura om status for deres honorarforbruk. Hvorvidt en utvidelse av taket er akseptert, er bestridt, men mindretallet mener at dette ikke er vesentlig i denne sammenheng. Nortura har ved sin handling – der de har kommet med klare oppfordringer til Cowi om at de skal jobbe videre – akseptert at Cowi fortsetter sitt arbeid vel vitende om at honorarbudsjetten er oppbrukt.

I en kontrakt etter medgått tid og et budsjett (i dette tilfellet skrevet som et «tak») er det byggherres risiko at budsjettet er satt riktig. Byggherre kan nekte rådgiver å jobbe videre utover budsjett – i slike tilfeller må rådgiver avslutte arbeidet uten å ferdigstille dette, men byggherre kan ikke kreve at de jobber videre uten samtidig å justere budsjettet.

Nortura får således ikke medhold i sin prinsipale anførsel.

Men mindretallet mener det er riktig å gi Nortura rett i sin subsidiære anførsel. Cowi har ikke krav på honorar for timer medgått til retting av egne feil og mangler samt timer som har medgått til urasjonell drift.

En skjønnsmessig vurdering tilsier at Nortura har krav på å få tilbakebetalt 25 timer i snitt pr endringsmelding som Cowi har ansvaret for og 2000 timer pr fag RIB, RIV og RIE i form av at deres oppfølging i byggetid har bestått av mye ad-hoc prosjektering, oppfølging og peking på byggeplass samt deltagelse i morgenmøter. Det må anses at en slik gjennomføringsmodell er betydelig mindre rasjonell enn å ferdigprodusere arbeidstegninger som entreprenør kan bygge etter. Samlet tilsier dette at mindretallet mener at Nortura har krav på å få tilbakebetalt kr. 10.000.000.-

4. Cowis motkrav

Cowis motkrav utgjør 3 877 392 kroner. Kravet er ifølge Cowis prosessfullmektig inkludert merverdiavgift. I tillegg kommer forsinkelsesrenter. Kravet baserer seg på at Nortura ikke har gjort opp 32 fakturaer som gjelder arbeid som Cowi mener ikke dekkes av partenes fastprisavtale av januar 2015. Cowi varslet for 30 av fakturaene om dette gjennom Pro-fast-meldinger.

Problemstillingen blir her om de aktuelle arbeidene var omfattet av fastprisavtalen.

Lagmannsretten vil nedenfor først se nærmere på avtalen av januar 2015. Deretter vil det bli foretatt en konkret vurdering av de enkelte fakturaene holdt opp mot avtalen.

Nortura fremmet ikke innvendinger mot fakturaene «uten ugrunnet opphold». Etter NS 8401 punkt 10.2 er utgangspunktet da at innvendingene prekluderes. Imidlertid vil innvendingene likevel være i behold etter denne bestemmelsen dersom Cowi «måtte forstå» at kravene var grunnløse.

4.1. Nærmere om fastprisavtalen av januar 2015

Partene hadde i oktober 2014 kontakt om en ny avtale som skulle gjelde fra og med 1. januar 2015. I en presentasjon utarbeidet av Cowi 24. oktober 2014 ble det blant annet skissert fastpris for Cowis oppfølging av enkelte oppgaver: As-built/sluttdokumentasjon, bistand sluttoppgjør, myndighetspålagte oppgaver og kalkunavdelingen.

Partene hadde ytterligere kontakt vedrørende dette. Forhandlingene i oktober ble i første omgang fulgt opp av et brev av 5. november 2014 fra Cowi ved Geir Hagehaugen.

Ved den nærmere tolkningen merker lagmannsretten seg at det i brevet ble foreslått «en oppgjørsform med faste priser pr arbeidspakke», og det ble signalisert at engasjement «utover de ytelsene som er beskrevet» ville komme i tillegg. Dette ble også reflektert i avtaleforslaget punkt 4 første avsnitt som lyder slik: «For de ytelser som denne kontrakt omfatter beregnes honoraret etter fast pris, kr 1.900.000,-». Lagmannsretten legger til grunn at partene ble enige om dette, som innebærer at det gjaldt fastpris for ytelsene som er beskrevet i arbeidspakken. Dette underbygges også av at Cowi i forbindelse med avtalen beregnet et risikopåslag. Ut fra timesats, Cowis antatte timepådrag og antatte kostnader til prosjektledelse og reiser/utlegg, sammenlignet med fastprisen, utgjør dette risikopåslaget om lag 350 000 kroner.

Syvende og endelig versjon av prosjekteringspakken forelå 21. januar 2015. For de forskjellige ytelsene var det avslutningsvis «avsatt x timer». Denne omstendighet kan isolert sett indikere at tidsbruken hadde betydning for honoraret. Den endelige prosjekteringspakken må imidlertid holdes sammen med at det i Cowis brev av 5. november 2014, blant annet heter at «Vår oppfatning av et minimum av engasjement er angitt for de enkelte fagene, og beskrevet i vedlagte notat.» Av dette er det mest naturlig å slutte at angivelsen av timer ikke var ment som en begrensning av Cowis forpliktelse etter avtalen. En annerledes forståelse ville innebære at det likevel ikke var inngått en fastprisavtale, hvor et sentralt formål nettopp var at Cowi tok risiko for overskridelse av antatt tidsbruk. Lagmannsretten oppfatter ikke at Cowi under ankeforhandlingen har hatt innvendinger til at avtalen skal anses som en reell fastprisavtale. Ut fra forhandlingene og formålet med avtalen, finner lagmannsretten at overskridelse av «avsatt tid» ikke medfører at Nortura var forpliktet til å betale ytterligere honorar til Cowi enn fastprisen. Det ble lagt inn et risikotillegg som underbygger forståelsen av fastprisen, og som må forstås å skulle dekke en eventuell overskridelse av tidsbruk. At Nortura, slik Cowi har pekt på, var opptatt av at Cowis engasjement skulle begrenses til et minimum, endrer ikke på dette.

På et punkt finner lagmannsretten likevel at Cowi må høres med at det gjaldt en begrensning hva angår fastprisavtalens rekkevidde. I brevet fra 5. november 2014 heter det følgende:

I oversikten er det ikke medregnet prosjektering av noen nye forhold i 2015, og avtalen innebærer derfor ingen prosjektering av stekeavdelingen eller forhold som tilhører stekeavdelingen.

Selv om arbeidspakkenes tittel var «prosjekteringspakke», og selv om formuleringen i punkt 1 i pakken kunne gi inntrykk av at ytterligere prosjektering var omfattet, må forbeholdet i brevet anses som en del av avtalen all den stund Nortura ikke protesterte på dette.

4.2 Konkret vurdering av de 32 fakturaene som er grunnlaget for Cowis krav

4.2.1 Fakturaer omfattet av Pro-fast-meldingene 1, 3-6, 8, 9-16, 18, 28 og 30.

I Pro-fast-melding nr. 1, som gjelder arbeid for 36 200 kroner, er det angitt at arbeidet gjelder «Gjennomgang av driftsstopp 29. desember 2014». Dette forhold synes ikke å være omfattet av fastprisavtalen. Det samme gjelder Pro-fast-melding nr. 8 som gjelder «Endring av Jersey-blokker utvendig» og Pro-fast-melding nr. 18, som gjelder «endring av dører ved vaskeri på nivå 2 i bygg C». Cowi har rettmessig fakturert Nortura for disse arbeidene.

Pro-fast-melding nr. 30 gjelder arbeid som knytter seg til stekeavdelingen. Dette arbeidet var utvilsomt omfattet av Cowis forbehold, jf. punkt 4.1 ovenfor. Fakturaen er derfor berettiget.

Lagmannsretten tar ikke direkte stilling til om Pro-fast-meldingene 3-6, 9-16 og 28 var omfattet av Cowis forbehold nevnt ovenfor. Av Pro-fast-meldingene gikk det frem at arbeidene gjaldt prosjektering. Nortura fremmet ikke innvendinger mot fakturaene «uten ugrunnet opphold.» Lagmannsretten ser hen til formuleringen av forbeholdet i Cowis brev av 5. november 2014, «prosjektering av ...nye forhold». Ut fra dette finner lagmannsretten at det ikke kan legges til grunn at Cowi «måtte forstå» at kravene var grunnløse. Nortura er da avskåret fra å gjøre gjeldende innvendinger mot disse fakturaene, jf. NS 8401 punkt 10.2.

Etter dette har Cowi krav på at fakturaene som er omfattet av Pro-fast-meldingene 1, 3-6, 8, 9-16, 18, 28 og 30 betales av Nortura.

4.2.2. De øvrige fakturaene som inngår i motkravet

I arbeidspakken var «Oppfølging av kalkunavdelingen» en av ytelsesbeskrivelsene som gjaldt for Cowi etter fastprisavtalen. Lagmannsretten vurderer at dette omfatter arbeidet for fire Pro-fast-meldinger (2, 7, 19 og 20).

Lagmannsretten vurderer at Pro-fast-melding nr. 6 var omfattet av ytelsesbeskrivelsen «IQF-frysere» under punkt 2.5 i dokumentet.

I Pro-fast-melding nr. 17 var det angitt avklaringer med Malthe Winje «som går ut over det beskrevne omfanget i fastprisavtalen». Arbeidet var omfattet av punkt 2.3 i arbeidspakken. Teksten indikerer at Cowi feilaktig ikke forholdt seg til at det var inngått en fastprisavtale, jf. punkt 4.1 ovenfor.

Pro-fast-meldingene nr. 22 («oversikt over fordeling og tavler og beskrivelse») og nr. 27 («oppdatering av høyspentdokumentasjon») må anses omfattet av RIEs oppgave om å besørge «As built-dokumentasjon» som fremgikk i arbeidspakken punkt 2.3.

Pro-fast-meldingen nr. 26, «utarbeidelsen av nytt flytskjema for platefryser», var dekket av punkt 2.2 i ytelsen for RIV.

I arbeidspakken var «Bistand ved entreprenørenes sluttoppgjør» beskrevet som en ytelse Cowi skulle levere. Pro-fast-meldingene 33 og 34, som gjaldt fem fakturaer og det vesentligste av kravsummen, dekkes av ytelsesbeskrivelsen. Cowi kan ikke høres med at arbeidet ble mer omfangsrikt enn antatt, slik Pro-fast-melding nr. 33 indikerer, ettersom partene var blitt enige om en fastprisavtale.

To av fakturaene under Cowis krav ble ikke fulgt opp med Pro-fast-melding. Ut fra teksten i fakturaene, hhv «brann» og «ferdig attest brann», anses arbeidet dekket av ytelsesbeskrivelsen «myndighetsbehandling» i punkt 2.7 i arbeidspakken.

Lagmannsrettens vurdering så langt er at fakturaene i utgangspunktet ikke er rettmessige ettersom arbeidet var dekket av fastprisavtalen.

Som nevnt har Nortura ikke «uten ugrunnet opphold» protestert mot Pro-fast-meldingene som Cowi sendte og som er relatert til fakturaene. Cowi har under henvisning til NS 8401 punkt 10.2 gjort gjeldende at dette medfører at Norturas innvendinger er prekludert. Spørsmålet blir om Cowi «måtte forstå» at kravene var grunnløse, jf. NS 8401 punkt 10.2 femte ledd.

Lagmannsretten vurderer at det måtte være klart for begge parter, jf. punkt 4.1 ovenfor, at det var inngått en fastprisavtale. Fakturaene som er behandlet i dette punkt er i kjernen for de ytelser som var omfattet av fastprisavtalen. For flere av fakturaene som er behandlet i dette punktet gjelder at Cowi ikke forholdt seg til at avtalen forutsatte at det var selskapets risiko at det kunne gå flere timer enn estimert. Cowi må i denne sammenheng bære risikoen for uriktig kontraktsforståelse. For disse fakturaene foreligger det heller ikke forhold som kunne tilsi at de var omfattet av det forbeholdet Cowi tok i tilknytning til fastprisavtalen, nevnt ovenfor i punkt 4.1 og 4.2.1. Etter en samlet vurdering, hvor det også ses hen til formålet bak fastprisavtalen, er lagmannsrettens konklusjon at Cowi måtte forstå at kravene som fremgikk av disse fakturaene var grunnløse. Manglende protest fra Nortura leder da ikke til at fakturaene blir rettmessige.

4.3 Konklusjon

Under henvisning til punkt 4.2 ovenfor, er lagmannsrettens konklusjon at den vesentligste del (ca 86 %) av Cowis motkrav ikke fører frem.

De berettigede krav, jf. punkt 4.2.1 ovenfor, summeres slik under henvisning til det fakturabeløp som gjelder for de aktuelle Pro-fast-meldingene:

1	36 200
3	9 567,50
4	4 787,50
5	74 857,50
6	240 190
8	5 275
9	21 310
10	4 777,50
11	3 795
12	21 805
13	24 677,5
14	4 605
15	13 247,5
16	5 315
18	10 830
28	35 695
30	3 200
Sum	520 135 kroner.

Nortura skal etter dette betale 520 135 kroner til Cowi.

Cowi har også krav på forsinkelsesrenter, regnet fra 20. juni 2015 som er forfallsdato for fakturaene som er summert ovenfor.

5. Sakskostnader

Sakskostnader fastsettes av flertallet i samsvar med flertallets syn på saken.

Cowi og AIG har blitt frifunnet for kravene fra Nortura om erstatning og tilbakebetaling av honorar. AIG har vunnet saken «fullt ut», jf. tvisteloven § 20-2 andre ledd. Cowis motkrav førte imidlertid bare delvis frem, idet kun cirka 14 % av kravsbeløpet ble tilkjent.

Spørsmålet blir dermed om Cowi kan anses å ha fått medhold «i det vesentlige», jf. tvisteloven § 20-2 andre ledd. Dette må besvares bekreftende. Det vises særlig til at kravene fra Nortura beløpsmessig er de klart mest betydelige i saken. Det aller meste av tidsbruken under ankeforhandlingen har også gått med til behandlingen av disse kravene, særlig erstatningskravet. Det legges ved vurderingen også noe vekt på at en del av Cowis motkrav førte frem. At Cowi ikke fikk større gjennomslag for sitt motkrav, hindrer ikke at Cowi har fått medhold i «det vesentlige». Konklusjonen er etter dette at både Cowi og AIG

skal tilkjennes sakskostnader etter hovedregelen i tvisteloven § 20-2 første og andre ledd. Det foreligger ikke forhold som tilsier at «tungtveiende grunner gjør det rimelig» å fritta Nortura fra kostnadsansvaret etter tvisteloven § 20-2 tredje ledd.

Cowi og AIG har fremlagt oppgave for lagmannsretten på 11 521 791 kroner ekskludert merverdiavgift. Lagmannsretten legger oppgaven til grunn som «nødvendige» utgifter, jf. tvisteloven § 20-5.

«Nødvendige utgifter» etter tvisteloven § 20-5 omfatter også utgifter til de fagkyndige meddommerne. Straks lagmannsrettens salærfastsettelse for de fagkyndige meddommerne foreligger, vil disse utgiftene og eventuelle andre utgifter for retten, på vanlig måte bli fakturert som rettslig sideutgift til Nortura som den ankende part, jf. rettsgebyrloven § 2 ledd, jf. Skoghøy, Tvisteløsning, 3. utgave side 1314. Dette vil vanligvis innebære at ankemotparten ikke har hatt utgifter til de fagkyndige meddommerne som kan kreves dekket av den ankende part som sakskostnader etter tvisteloven kapittel 20. Imidlertid har Cowi etter at ankeforhandlingen ble påbegynt, etter anmodning fra retten, og i likhet med Nortura, innbetalt forskudd a konto direkte til de fagkyndige meddommerne på til sammen 400 000 kroner. Cowis a konto-innbetalinger skal erstattes av Nortura.

Totalt skal Nortura etter dette betale 11 921 791 kroner i sakskostnader for lagmannsretten til Cowi og AIG.

Cowi og AIG tilkjennes også sakskostnader for tingretten, jf. tvisteloven § 20-2 første ledd, jf. § 20-9 andre ledd. Heller ikke for tingretten foreligger forhold som tilsier at det skal gjøres unntak for hovedregelen.

Etter tvisteloven § 20-9 første ledd kan lagmannsretten fullt ut overprøve tingrettens sakskostnadsavgjørelse. Tingrettens fastsettelse av 13 488 180 kroner i sakskostnader legges i utgangspunktet til grunn. Imidlertid skulle kostnadene til meddommerne ikke vært likedelt. At partene var enige om oppnevning av fagkyndige meddommere, tilsier ikke at det skal gjøres unntak fra hovedregelen. I tråd med punkt 3 i Cowis påstand, skal Nortura også bære ansvaret for kostnader til fagkyndige meddommere.

Ved beslutning av 27. oktober 2017 fastsatte tingretten meddommernes salær til totalt 1 114 828 kroner. Det fremgår av beslutningen at halvparten av dette, hvilket utgjør 557 414 kroner, ble fakturert henholdsvis Nortura og Cowi/AIG. Hensyntatt dette forhold skal Nortura betale 14 045 594 kroner i sakskostnader for tingretten til Cowi og AIG.

Dommen er avsagt med den dissens som fremkommer ovenfor. På grunn av sakens store omfang er dommen ikke avsagt innen lovens frist på fire uker.

DOMSSLUTNING

1. Anken forkastes for så vidt angår tingrettens domsslutning vedrørende hovedsøksmålet punkt 1 og 2.
2. Nortura SA dømmes til å betale COWI AS 520 135 – femhundreogtjuetusenettthundreogtrettifem – kroner innen to uker etter at dommen er forkynt med tillegg av forsinkelsesrenter regnet fra 20. juni 2015 til betaling skjer.
3. Nortura SA dømmes til å betale sakskostnader for lagmannsretten med 11 921 791 – ellevemillionernihundreogtjueentusenogsyvhundreognittien – kroner til COWI AS og AIG Europe Limited innen to uker etter at dommen er forkynt.
4. I tingrettens kostnadsavgjørelse gjøres den endring at COWI AS og AIG Europe Limited samlet tilkjennes 14 045 594 – fjortenmillionerogførtifemtusen-femhundreognittifire – kroner.

Pål Morten Andreassen

Elisabeth Wittemann

Dag Minsaas

Håvard Espelin

Anne Haugan Kise

Dokument i samsvar med undertegnet original

Marius Foss (signert elektronisk)